

Wielewaal

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
SEPTEMBER 1993 JAARGANG 59
AFGIFTEKANTOOR 2300 TURNHOUT 1

Wielewaal

VLAAMS TIJDSCHRIFT VOOR
NATUURSTUDIE SEPTEMBER 1993

H. FRANCKX, Memento Koning Boudewijn	149
T. HEYLEN, De grote zandput te Mol: of hoe flora en fauna een fabrieks- terrein heroveren...	150
V. VAN CAKENBERGHE & A. LEFEVRE, Overzicht van de vleer- muiswintertellingen 1991-1992	160
R. DE FRAINE & H. FRANCKX, Voor u gesprokkeld	164
A. LEFEVRE, Een ongewone kijk op ongewone dieren: vleermuizen	165
Verenigingsberichten	170
Activiteitenkalender	172
Van Aalscholver tot Zeis	177
Goed om te weten	180
Omslag: Tijgerspin met sprinkhaan als prooi. (foto: L. Cuylaerts)	

Administratie: De Wielewaal vzw
Graatakker 11 - 2300 Turnhout
Tel. 014/41 22 52 ('s maandags gesloten)

Hoofdredacteur: G. Luyts
Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout

Lidmaatschap en abonnementen
België: 500 F. - Nederland en Luxemburg: 800 F
KNNV-leden: 700 F. - Andere landen: 900 F.
Giro: 000-0319785-73.

Ieder lid van De Wielewaal ontvangt het tweemaandelijks tijdschrift WIELEWAAL en het trimestriële tijdschrift ORIOLUS.

Wielewaal-leden kunnen "Natura" ontvangen tegen een gereduceerd tarief van fl. 27,50 per jaar.

Verantwoordelijke uitgever: G. Luyts, Turnhout

Gedrukt op chloorvrij papier

Realisatie:
ODYSE b.v.b.a., Turnhout

MEMENTO

KONING BOUDEWIJN

In naam van de meer dan 7.500 families, die lid zijn van De Wielewaal vzw, Koninklijke Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie, maakte de raad van bestuur van onze vereniging aan koningin Fabiola onze oprechte deelneming over bij het smartelijk en voortijdig overlijden van de koning.

Koning Boudewijn was een groot vorst, een edel mens, een eerlijk man en een overtuigd kristen.

De Wielewaal had een drievoudige binding met de koning.

Ter gelegenheid van ons vijftigjarig bestaan werd De Wielewaal in 1983 erkend als Koninklijke Vereniging. Vooral in deze droevige omstandigheden beseffen we eerst ten volle de waarde van deze eretitel. Dank zij de Koning Boudewijnstichting ontving onze vereniging een belangrijke financiële steun voor de aankoop van natuurgebie-

den. Langs deze weg betuigen we hiervoor nogmaals onze oprechte dank.

De koning was zeer geïnteresseerd in de avifauna, vooral in watervogels. Hij was een goede klant van de boekhandel van De Wielewaal. Geregeld kwam iemand van het Hof speciaal van Brussel naar Turnhout voor de aankoop van nieuwe boeken. Dit getuigt van de sympathie van de vorst voor onze vereniging.

Voor iedereen is het overlijden van koning Boudewijn een groot verlies. In zijn persoon herkenden we de meest edele eigenschappen van de mens.

Nu rest ons alleen nog het eerlijke medeleven met het leed van koningin Fabiola en de bezinning over het wonder, maar ook de broosheid van het leven.

H. Franckx, voorzitter

De grote zandput te Mol: of hoe flora en fauna een fabrieksterrein heroveren ...

Tom Heylen

1. Intro

Once upon a time

De Kempen anno 1850; door het pas gegraven Kempisch Kanaal loodst een Mechels schipper zijn lichter, volgestouwd met wit Rijnzand, naar Luik. Hij stond verbaasd over de hopen mooi wit zand die bij het graven van dit kanaal in de omgeving van Mol aan de oppervlakte waren gekomen en op de oevers waren gegooid en hij stond nog meer verbaasd toen hij (na een staal meegenomen en onderzocht te hebben) ten gehore kreeg dat dit zand van een uitstekende kwaliteit was, zelfs geschikt voor de fabriecage van glas!

Dit wit zand is hier vermoedelijk afgezet in de plioleistocene periode door de Rijn of de Maas. Het moedergesteente werd vanaf de bron van de rivier afgebroken door wind, rivierwater, regen en vooral door de temperatuurschommelingen. Grote rotsblokken barstten en vormden keien die door de kracht van de rivier getransporteerd werden. Doordat de stenen over elkaar rolden, verkleinden ze en ontstond er gruis en fijner materiaal. Deze gesteenten bestaan uit oplosbare (zachte) en uit onoplosbare (vaste) mineralen. De vaste deeltjes die de monding van de rivier bereiken, worden daar afgezet omdat de snelheid van het water vermindert. De zwaarste mineralen worden eerst afgezet. De lichtere, het zuiver wit zand in dit geval, werden dicht bij de zee afgezet. Het eindpunt van dit transport ligt dus aan de monding van de Maas (of de Rijn). Mol lag toen in de estuariummonding van deze rivier.

Toen de lokale edellieden en bourgeoisie op de hoogte waren van deze winstgevende bron van inkomsten, kwam de bal aan het rollen. Barones "La Candèle de Gijsbrecht" kocht alle woeste gronden rond het Kempisch kanaal en het kanaal Dessel-, Kwaad-

mechelen op en startte met verschillende kleinschalige zandontginningsbedrijfjes. Alles moest toen immers nog manueel gebeuren, van het afdelven van de bovenste grondlagen tot het ziften van het witte zand toe. In deze periode ontstaan dus de eerste "zandputjes". Dank zij de beperktheid van de ingrepen en de trage vordering van de werken bleven veelheidsterreinen, kleinschalige landbouwgebieden, broekbossen (Kleine Nete) en vennen in de streek gespaard van deze drastische biotoopvernieling. De zandputjes die er toch kwamen, konden door het gebrek aan zware machines slechts uitgebaggerd worden tot een maximale diepte van 4 à 5 meter en werden meestal na ontginning achtergelaten, waardoor ze gemakkelijk konden ingenomen worden door allerhande waterplanten en dieren en zodoende evolueren naar waardevolle vijvertjes. Zulke meertjes vinden we heden ten dage nog in de vorm van de "Leblanc", de "Blauwe Kei" en de "Meergoren". Ondertussen bevonden we ons reeds in het ochtendgloren van de 20ste eeuw; wetenschappelijk onderzoek ging met rasse schreden vooruit en zo kwam aan het licht dat ook Dessel begenadigd was met de aanwezigheid van wit zand in zijn grondlagen. Er was zelfs meer; er bevondt zich onder Dessel en onder grote delen van Mol (o.a. Postel) een witte zandlens van 10 km lang, 2 km breed en redelijk gemakkelijk te ontginnen. Er werd geld, veel geld geroken...

Het Molse Maanlandschap

De Kempen anno 1992. Wie nu Mol-Postel met een bezoekje vereert, waant zich bij momenten in een woestijn, een maanlandschap. De NV Nieuwe Zandgroeven en NV Sibelco, de marktleiders op het gebied van witzandontginning, dankzij hun doorgedreven machinalisatie, vreten voortdurend aan het eens zo uitgestrekte Postelse bos- en weidebestand, en dit met een duizelingwekkende snelheid. Toestanden zoals een afdelingsexcursie plannen doorheen een bosgebied dat anderhalve maand later ineens voor de helft van de kaart blijkt geveegd, zijn hieraan niet vreemd. Bergen wit zand, bomen waarvan men enkel de kruin nog ziet en waarvan de rest is verstikt door het "vuile" zand, (zand dat niet geschikt is voor produktiedoeleinden en dus lukraak ergens wordt heengespoten), schijnbaar oever- en bodemloze meren (bvb. Put van Mol-Rauw: 180 ha groot en op sommige plaatsen, jawel... 60 meter diep), wegen die moeten opgebroken en ergens anders neergepoot worden, dit allemaal omdat men weer eens een fantastisch mooie zandbel ontdekt heeft,... het kan niet op.

Onder de ontginningsperiode is er voor flora en fauna natuurlijk weinig of geen plaats gelaten; de steile,

Westoever en fabriek.

Foto: J. Sas

haast loodrechte wanden vormen door de voortdurende afzetting van nieuwe lagen "vuil" wit, onvruchtbaar zand een onoverkomelijke hindernis voor planten, en dus ook voor de meeste diersoorten. Op sommige, enigszins met rust gelaten, plaatsen schijnen de oeverwaluwen van deze loodrechte oevers te profiteren, totdat natuurlijk één of andere flipper van de Nieuwe Zandgroeven of Sibelco ontdekt dat juist op die plaats nog wel wat zand kan geput worden (vb. Kanaalplas I, 1983: kolonie van meer dan 100 broedparen weggezogen door zandzuiger). Af en toe ontstaan door opspuiting slikstrandjes, die echter even snel verdwijnen als ze gekomen zijn. Toch maken trekkende steltlopers, meeuwen, Aalscholvers, ..., gretig gebruik van deze voorbijgaande attractie.

Niet alleen oevers en hun omgeving zijn het bewenen waard, ook de watermassa zelf lonkt weinig waterbeestjes en dito plantjes aan: troebel water door de constante turbulentie van zandkorreltjes, veroorzaakt door de werkende zandzuigers, het ontbreken aan een natuurlijk bodemprofiel (geen lichtjes dalende bodem, maar hellingen onder water tot 45%, de maximale helling zonder dat het zand gaat verschuiven!), dieptes die de pan uitrijzen en waar praktisch niets meer kan leven. Door alle hogervernoemde redenen ontbreken waterplanten, wat dan weer zijn (negatieve) weerslag heeft op de aantallen en soorten amfibieën, zoetwatermollusken e.a. ongewervelden. Kortom, de gelijkenis met een diepzee is niet ver te zoeken!

Eens al het kostbare witte zand weggeschraapt vallen onze meeste 20ste eeuwse zandputten ofwel ten prooi aan recreatie en toerisme, cf. het zandbakje van Dhr. Vanmoerkerke en zijn Zonnige Parkjes, u beter bekend als de put van Mol-Rauw, ofwel vindt men er niets anders op dan de plassen vol te storten met allerlei rommel, zoals daar zijn vliegias (Verdammen II, Warande), steengruis (Warande),... Volgens mij hoeven we geen tekeningetje te maken om te verduidelijken dat hier, zowel voor een schuwe watervogel, als voor een zeldzaam plantje niet veel meer te rapen valt.

Toch zou het in onze hedendaags hoogtechnologisch, kapitalistisch-georiënteerd, VTM-verslindend en in mest verzuipend snotterlandje anders kunnen...

2. De Grote Zandput

1. Het "Gruujet Sandkot"

De Grote Plas, de Grote Zandput of het "Gruujet Sandkot" zoals sommige autochtonen hem nog steeds preferen te noemen, alle wijzen deze namen ons op de uitgestrektheid van deze zandput. En inderdaad, eens men op de hoogte was van de enorme hoeveelheid wit zand dit zich onder de Schansheide aan Sas 5 bevonden, rezen er als paddestoelen vele kleine zandwinningen uit de grond. In 1925 begon NV Sibelco op grote schaal (Leve de machines!!!) deze heide verder uit te graven. De hoeveelheid wit zand hierin bleek zo groot dat men nu, zij het in beperkte mate, nog steeds met de winning bezig is en de plas een slordige 120 ha beslaat. Daardoor is de Grote Plas lang reus n° 1 geweest temidden zijn kleinere neven en nichten zandputten. Ondertussen is die toestand voorbijgestreefd en spant de put van Mol-Rauw de kroon met zijn 2 km doorsnee (verste diameter) en 180 ha aan wateroppervlakte.

Grote Zandput te Mol.

Foto: Van Vlerken A.

2. Fysisch profiel

Ligging

De Grote Zandput is gedeeltelijk op Dessels en gedeeltelijk op Mols grondgebied gelegen. De plas situeert zich in de hoek gevormd door het Kempisch Kanaal en het kanaal Dessel-Kwaadmechelen. Langs de noordzijde van de plas bevindt zich gemengd bos, naast (helaas!) de clublokalen van de Molse surfclub. Hierachter buldert (kom, 't mag iets hebben!) dus het Kempisch Kanaal. De oostzijde is ook afgeborduurd door naaldbomen, met hier en daar een plukje nieuwe loofboomplanting en een heiderestantje. Hierachter weeral een kanaal, met name Dessel-Kwaadmechelen, en daarachter Kanaalplas I. De zuidzijde is veruit de meest interessante, met respectievelijk: relatief uitgestrekt naaldbos met zandwegen (witte natuurlijk!), waartussen zich pareltjes van heideperceeltjes vleien, allemaal resten van de vroeger veel grotere Schansheide, waartussen zich ook een oudere zandput, Leblanc genaamd bevindt, gevoed door kanaalwater en bijgevolg zeer rijk aan onderwater-leven, en waaruit een prachtig, zuiver en helde riviertje ontspringt, de Witloop. Eens deze Witloop zich uit dit naaldbos heeft geboord, meandert hij rustig verder door het kleinschalig landbouwgebied de "Broekbeemden" (Geelgors, Ortolaan tot voor enkele jaren,...). De westzijde tenslotte is geheel beheerst door de fabriek van N.V. Sibelco, met natuurlijk bijhorende zandbergen, magazijnen, opslagplaatsen,... Weinig zaaks dus, op de "Schansput" na, een onlangs afgescheiden deeltje van de Grote Plas, dat stilaan ver-

De vegetatie ontwikkelt zich verder. Foto: Van Vlerken A.

land begint te geraken en dus ook aantrekkelijker voor allerlei moeras- en watervogels, moeras- en waterplanten.

Oevers

De oeverstructuur is sterk geëvolueerd (en dit meestal in het voordeel van een min of meer natuurlijker uitzicht), mede dank zij de verwaarlozing van deze oevers en het niet meer opspuiten met zand. Daar waar gans de noord- en de zuidoostzijde vroeger de typische steile wanden bezaten, zijn deze "afgekloven" tot een korte littorale zone. Door de niet afhoudende golfslag worden de steile oevers immers vanonder helemaal uitgehold totdat de bovenkant het begeeft en instort. De aldus ontstane littorale zone zal water- en oeverplanten (en de daaraan verbonden dierlijke organismen) een vestigingskans bieden. Bij een natuurlijk oeverbiotoop bevindt de littorale zone zich echter niet op een plateau tussen 2 steile hellingen, maar gaat de littorale zone geleidelijk over in de watergemeenschap (met ondergedoken waterplanten, waterongewervelden, vissen,...) enerzijds en de landgemeenschap anderzijds. Hier is die overgang zeer abrupt, wat tot gevolg heeft dat men de watergemeenschap grotendeels kan vergeten (té steil de dieperik in!). Toch valt voor veel beestjes (libellen, broedende watervogels) en plantjes deze reep opkomend groen reeds te pruimen.

De oostzijde heeft dan weer sterk aan waarde moeten inboeten. In 1981 werd hier ook een slikplaat gevormd door opspuiting met zand, afkomstig van een kanaalverbreding. Alhoewel de zuidelijke slikplaat reeds in 1980 het levenslicht zag, gebeurde de ontwikkeling van de vegetatie hier aanvankelijk veel trager, omdat nog geregeld verse lagen onzuiver zand bij werden afgezet op deze slikplaat. Ergens rond 1985 echter werd de oostelijke (rijkelijk begroeide) slikplaat bedolven onder weeral hopen vuil zand. Vandaar dus die nieuwe loofboomaanplantingen en vandaar ook het steile oeverpatroon met littorale zone zoals men het vindt aan de noord- en zuidoostzijde. Ook qua oeverstructuur steekt de zuidzijde met kop en nek boven de andere oevers uit; een uitgestrekte slikplaat met pioniervegetatie beheerst hier het gezichtsveld. Deze slikplaat, ontstaan in 1980, bleef aan oppervlakte winnen door de voortdurende inspuiting van vuil zand, vermengd met water, en heeft nu een oppervlakte van meer dan 5 ha bereikt. Dankzij het feit dat zij nu onaangeroerd blijft, ontwikkelt de plantengroei zich zeer snel en een planteninventarisatie kon dan ook niet uit blijven (zie later). Ook voor allerhande kruip- en fladderbeesten wordt de plaat alsmaar interessanter. De minst interessante oevers komen we tegen aan de west- en zuidwestzijde, de kant van de fabriek. Dit is eigenlijk de enige zijde met een echt "strand". Doordat hier nog redelijk veel fabrieksactiviteiten te bespeuren vallen (opzuigen van zand, opspuiten met vuil zand, rondtoerende bulldozertjes,...) houdt elke plant het hier voor bekeken en een toevallige Wilde eend of Aalscholver zijn de enige badgasten die men op dit strand mag verwachten.

De plas himself

De diepte van de plas is sterk wisselend, maar toch kunnen we over geheel de lijn spreken van een diep meer, wat praktisch de totale afwezigheid van waterplanten verklaart. De oostzijde is met maximaal 20 meter de diepste kant, de rest schommelt tussen

10 en 12 meter. Hier en daar bevinden zich enkele "bergen" waar de diepte de 6 meter niet overschrijdt en soms slechts 2 meter bedraagt.

Het water is omwille van de talrijke zandkorreltjes die er in rondzweven volstrekt ondoorzichtig, maar toch redelijk visrijk.

Het water is zeer arm aan ongewervelden, enkel de protozoa zijn zeer goed vertegenwoordigd boven en in de zandbodem. Verder werden enkele copepoda, 2 zoetwaterpoliepen, 2 watermijten, 1 slakje, wat Spirogira en enkele diatomeeën gevonden. (bron: Draulans, D., 1979)

3. Vogels

1. Belang als pleisterplaats

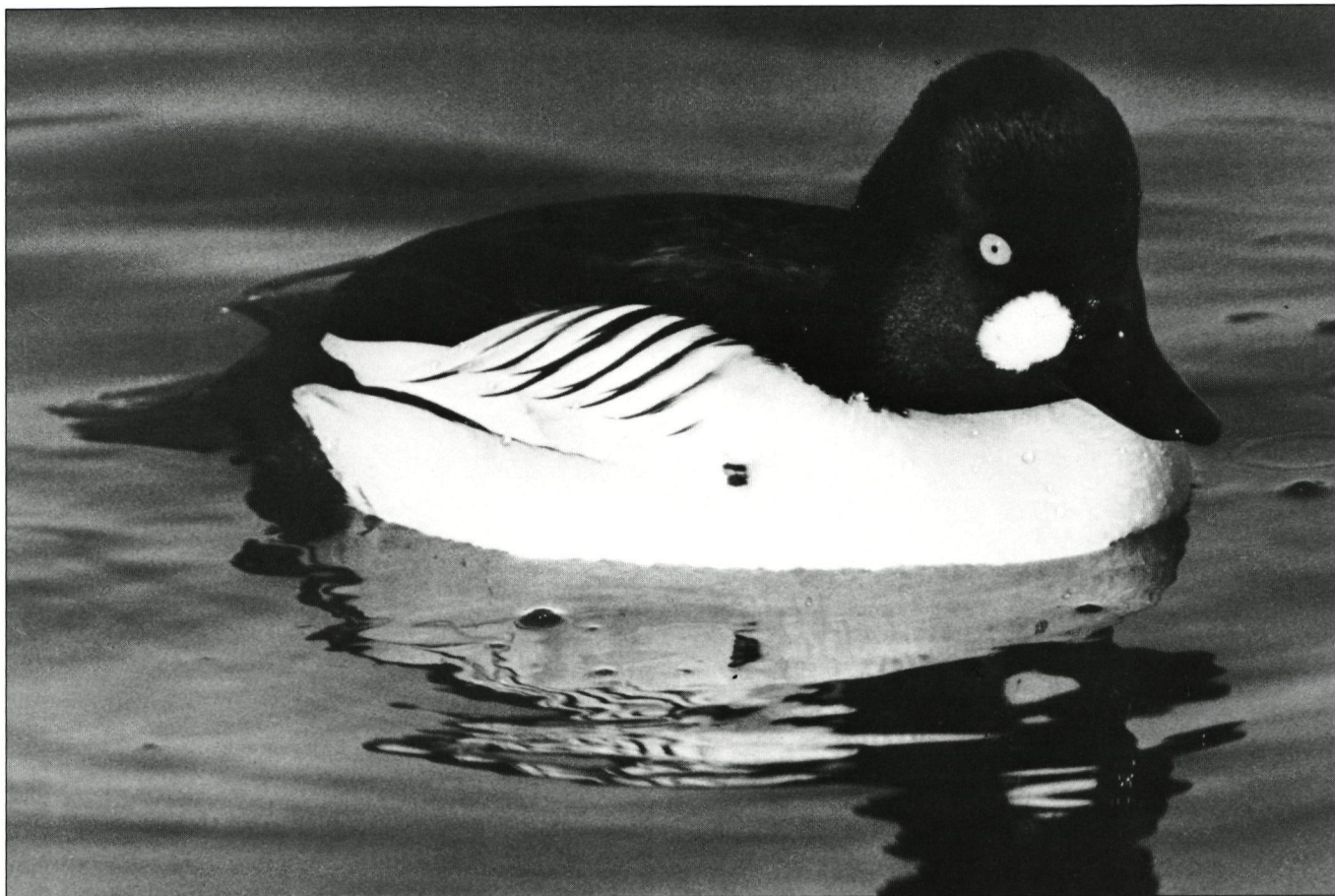
1. Over Zulma Zaagbek en Karel Kokmeeuw...

Op het einde van de jaren veertig al, toen de ontginning van de Grote Zandput nog volop aan de gang was, vielen 's winters de enorme aantallen eendachtigen, vooral Wilde eenden, op, die rondsobberden op de immense wateroppervlakte (bv. 05.02.49: 2.000 ex.).

De Grote Plas werd leeggezogen en voor een groot deel met rust gelaten, met uitzondering van de enkele surfers: dit betekende de doorbraak voor vele watervogels! Winter na winter, herfst na herfst werden, afhankelijk van de weersomstandigheden bij onze noorderburen, hogere aantallen opgetekend. Ook werden er zeldzamere soorten en soorten die je normaal niet zo ver in het binnenland zou verwachten, aangetrokken door het water en de heersende rust. Het ging hier dus uitsluitend om soorten die hier hun winterkamp opsloegen of hier even kwamen bijtanken op hun reis naar het zuiden. De meesten gebruikten de plas zelfs alleen maar om te rusten en hun toilet te maken. Foerageren gebeurde op vennetjes, kleinere plasjes, weiden,... in de verre omtrek, waarhij het uitgestrekte Postelse lappendeken van weiden en bossen, met pulksgewijs een vennetje of moeras, vlak boven de Grote Zandput zeker geen onbelangrijke rol speelde. Wel vertoefden er het hele jaar rond reeds kleine groepjes Kokmeeuwen, Stormmeeuwen, Wilde eenden en Kieviten, vanaf augustus zelfs in grote getallen.

Van broedgelegenheid was er echter nog geen sprake. Toch groeide met de jaren het besef dat de Grote Plas ecologisch zeer waardevol was als winterverblijfplaats voor tal van watervogels. Er waren (en zijn) de jaarlijks terugkerende gasten zoals Wintertaling, Wilde eend, Slobeend, Krakeend, Pijlstaart, Smient, Kuifeend, Tafeleend, Brilduiker, Fuut, Grote zaagbek, Nonnetje, Rietgans, Aalscholver, Blauwe reiger,...

De Grote Plas werd van een zeer grote regionale en zelfs nationale betekenis als overwinteringsplaats voor watervogels. Voor de Wilde eend is hij zelfs al van internationaal belang geweest, met name in de winter 1981-1982 toen zich op topdagen 11.510 Wilde eenden hadden verzameld op de Grote Plas. Een gebied wordt als van internationale betekenis voor de Wilde eend beschouwd als er regelmatig 10.000 of meer exemplaren verblijven. Waarschijnlijk zullen deze aantallen in de toekomst (mits genoeg stren-

Mannetje Brilduiker.

Foto: A.C. Zwaga

ge winters!) zeker nog bereikt en waarschijnlijk overschreden worden...

Naast de vaste wintergasten zijn er ook de onregelmatige en sporadische doortrekkers en wintergasten. Opvallend tussen deze bonte mengeling is dat een groot deel van hen kustvogels zijn die slechts bij een zeer strenge koudeperiode of bij zware stormen zo ver landinwaarts gedreven worden dat ze neerstrijken op de Grote Plas. Zo kunnen we nog vermelden: Wilde zwaan, Kleine zwaan, Grauwe gans, Brandgans, Rotgans, Bergeend, Krooneend, Witoozeend, Toppereend, Middelste zaagbek, Zwarte zeeëend, Grote Zeeëend, IJseend, Eidereend. Verder nog Geoorde fuut, Roodhalsfuut, Kuifduiker, Knobbelzwaan, Nijlgans, Zomertaling.

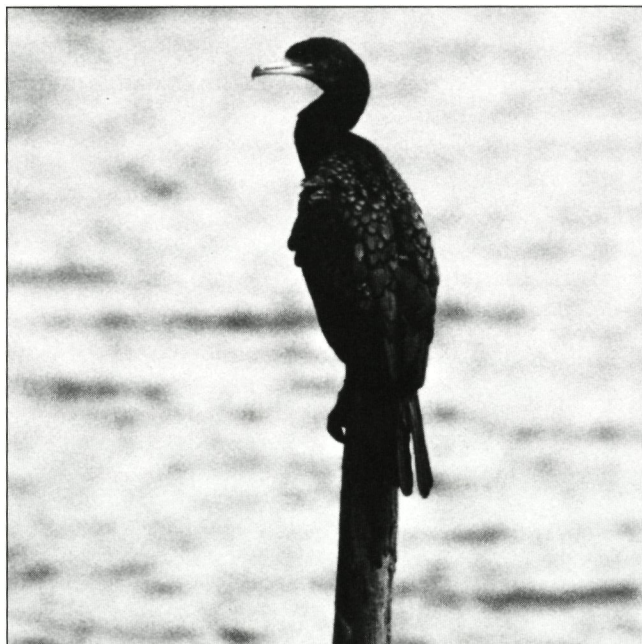
Meeuwen en sterns voelden zich blijkbaar eveneens aangetrokken door het water. Ook hier hebben we veelal te maken met soorten die je normaal niet in het binnenland verwacht, maar door een zware zeestorm het binnenland zijn ingeblazen. Genoteerd werden: Zilvermeeuw, Drieteenmeeuw, Kleine mantelmeeuw, Grote mantelmeeuw, Grote burgemeester, Dwergmeeuw, Geelpootmeeuw, Kleine jager, Visdiefje, Reuzenster, Zwarte stern.

De successtory van "Scholle, de Waterraaf"

02.04.1956: Voor het eerst wordt er een Aalscholver op de zandputten waargenomen; "1 exemplaar streek neer op de Grote Zandput". Deze Aalscholver luidde waarschijnlijk onbewust, zo niet de grootste, dan toch wel één van de grootste successtory's in van de Grote Zandput. Als we in de golden sixties nog kunnen spreken van "sporadische" waarnemingen van deze soort, dan is vanaf de zeventiger jaren de kogel

door de kerk! Steeds grotere groepen worden vastgesteld, bijna steeds in het najaar en met hoogtepunten in oktober en november.

Het gaat meestal om exemplaren uit de Nederlandse broedkolonies (o.a. het Naardermeer, de grootste van Europa), maar ook uit Deense en Zweedse broedkolonies worden er exemplaren vastgesteld aan de hand van kleurringen. Zo op 30.10.'86 een exemplaar op de Grote Zandput, afkomstig van de Braendegard-

Aalscholver.

Foto: A.C. Zwaga

kolonie uit Denemarken en op 25.01.'87 een dood exemplaar in de nabijheid van de Grote Plas met een Zweedse ring aan. Het gaat dus vooral om vogels die na het broedseizoen de kolonie verlaten en naar het zuiden trekken. De meesten pleisteren even op de Grote Plas en trekken verder naar overwinteringsgebieden aan de Middellandse Zee, o.a. de bekende Camargue. De laatste jaren blijven echter steeds meer vogels de winter hier doorbrengen. Zo worden de laatste jaren 's winters gemakkelijk meer dan 80 exemplaren in de streek geteld, waarvan een grote groep geregeld op de Grote Plas komt vissen en rusten; pieken op 2 en 25 november '91 met respectievelijk 118 en 120 rustende vogels op de slikplaat van de Grote Zandput. Een opvallende tendens is ook dat er steeds meer vogels langer in de streek blijven vertoeven en zelfs het hele jaar rond kunnen gezien worden. Tellingen in mei-juni-juli (volle broedseizoen!) leveren telkens een aantal van 20 exemplaren die in de streek rondhangen en geregeld op de Grote Plas kunnen gezien worden. Er werd dan ook reeds luidop gehoopt op een eerste broedgeval, maar dat optimisme blijkt nog steeds niet gerechtvaardigd. Afwachten of "Scholle" aan deze successtory een passend ei(nd)(t)je breidt...

2. De slikplaat en Staf Strandloper...

Alle hogervermeld watergevoegelte werd aangetrokken door de gigantische waterspiegel en de rust die boven het water heerste. Dat de oevers van de plas van het "visbokaal"-model waren, interesseerde de meeste gasten maar matig. Hier moet echter wel de oorzaak gezocht worden van het ontbreken van steltloperwaarnemingen tijdens de periode 1949-1967. Vanaf 1967 werden de eerste steltlopers waargenomen, maar tot 1981 bleef het bij enkele waarnemingen per jaar. Toen in 1980 en 1981 de zuidelijke en oostelijke slikplaten gevormd werden, kreeg de Grote Plas er een nieuw hoofdstuk bij; het hoofdstuk steltloper!

In tegenstelling tot de eendachtigen waarvan het merendeel in de herfst op de plas aankomen en er de winter doorbrengen, gaat het bij de steltlopers bijna enkel om doortrekkers. Het merendeel van onze waadvogels, zoals u al wel wist, verkiezen de bakkende Afrikaanse palmboomkusten en de uitgestrekte binnenlandse plateau-meren boven de (nochtans toch ook hagelwitte) strandjes van de Grote Plas. Wat ook opvalt bij de meeste steltloperwaarnemingen op de Grote Plas, is het veel grotere aantal najaarswaarnemingen dan het aantal voorjaarswaarnemingen. De verklaring ligt hier in het bekende fenomeen van de verschillende trekroutes. Het is immers geweten dat de meeste steltlopers op hun reis naar het zuiden in het najaar een binnenlandse route kiezen en halt houden bij de meren, moerassen, rivieren,... Op hun terugtocht naar de broedgebieden echter, wordt geopteerd voor de "kustroute".

Jaarlijks terugkerende waadvogels zijn: Scholekster, Wulp, Kievit (de laatste jaren vanaf augustus zelf in steeds aangroeiende aantallen, geregeld de 2.000 exemplaren overschrijdend!), Kleine plevier, Bontbekplevier, Zilverplevier, Bonte strandloper, Kempshaan, Watersnip, Oeverloper, Witgatje, Groenpootruiter, Tureluur en Kluut.

Verder zijn er reeds meerdere keren waargenomen: Grutto, Strandplevier (1x), Goudplevier, Kanoetstrandloper, Drieteenstrandloper, Kleine strandloper,

De slikplaat.

Foto: J. Henderickx

Krombekstrandloper, Paarse strandloper, Bokje, Rosse grutto, Regenwulp, Zwarte ruiter, Bosruiter en Steenloper.

Het is een feit dat dankzij deze slikplaten de Grote Zandput nu een aantrekkingskracht op steltlopers uitoefent zoals geen enkele andere zandput in de streek. Niet alleen het aantal waarnemingen, maar ook de soortenrijkdom nam enorm toe.

Door deze slikplaten kreeg de Grote Plas ook meer en meer bekendheid als slaapplaats voor Kokmeeuwen. Buiten het broedseizoen, en meer bepaald vanaf augustus, lopen de aantallen op tot ongeveer rond de jaarwisseling, waarna ze weer geleidelijk afnemen. Op 23.12.1983 werden er 's avonds zo 20.960 exemplaren geteld. Niet alleen Kok-, maar ook Storm- en Zilvermeeuwen benutten de Grote Plas als slaap- en rustplaats, zij het wel in kleinere aantallen. Eens de begroeiing goed en wel op gang kwam, openden de slikplaten tenslotte nieuwe kansen op broedgelegenheid, waarover later meer.

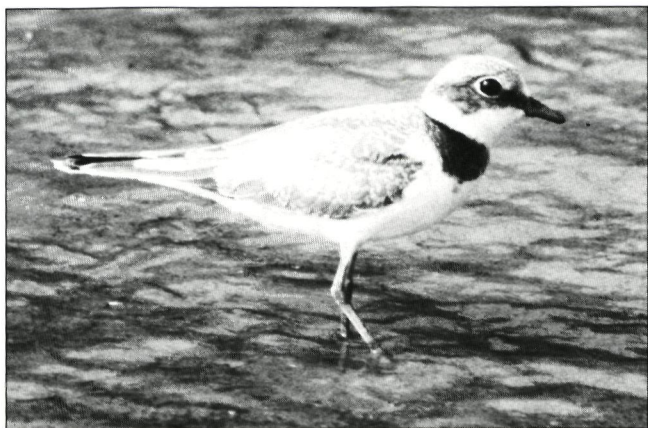
3. Het Falsterbö van de Kempen

Van roofvogeltrek boven Falsterbö, het meest zuidelijke puntje van Zweden hebben de meeste vogelliefhebbers al wel gehoord, en ook de massale samenstromingen van trekkende roofvogels boven Israël is velen onder u bekend, maar van roofvogeltrek boven Mol?

Toch kregen een tiental jaren geleden enkele mensen het in hun hoofd om vanaf eind augustus zo veel mogelijk post te vatten op de vogeltelplaats voor de slikplaat van de Grote Plas, en zodoende elke trekkende hoop pluimen, op weg naar het warme zuiden, van naderbij te bekijken en te concluderen of het al dan niet om een roofvogel ging, en zo ja over welke soort.

Vanop de telplaats heb je immers pal zicht op het noorden en dit over een afstand van 2 à 3 km. Verder ligt de Grote Plas onder Mol-Postel, dat met zijn uitgestrekte en rustige wouden van oudsher een aantrekkingskracht uitoefent op roofvogels. Verondersteld werd dus dat de Grote Plas als een soort opvangtrechter werkte bij roofvogels die over Mol-Postel hun weg naar het zuiden verder zetten (én dus over die Grote Plas moesten!)

Reeds na 3 jaar bleken de resultaten verre van niets te zijn! Er werden gemiddeld 322 overtrekkende prooivogels per jaar waargenomen! Dan moet men indachtig zijn dat er slechts 2,5 dag per week gemiddeld geteld werd, en dat men slechts een zicht

Jonge Kleine plevier.

Foto: A.C. Zwaga

had van 2 à 3 km. Natuurlijk trokken er ook roofvogels die overige 4,5 dagen over en de doortrekzone over Postel bedraagt minstens 15 km. Een kleine rekensom toont ons dan dat het aantal doortrekkende roofvogels waarschijnlijk veel hoger ligt; nl. $233 \times 2,8 \times 5 =$ maar liefst ongeveer 4.508 roofvogels per jaar die over Mol trekken! Hiermee verovert Postel een plaats tussen de belangrijkste doortrekgebieden voor roofvogels in België.

Zo werden er boven de Grote Plas als trekker waargenomen: Buizerd, Sperwer, Havik, Torenvalk, Blauwe kiekendief, Boomvalk, Wespandief, Rode wouw, Ruigpootbuizerd, Smelleken, Slechtvalk, Grauwe kiekendief, Visarend, Roodpootvalk en Velduil.

Deze roofvogels mag men uiteraard niet bestempen als "pleisteraars". Ze trekken enkel over en zijn op vijf minuten uit het zicht verdwenen. Deze roofvogels verhogen daarom niet zozeer de fundamentele ecologische waarde van de Grote Plas (wel die van Postel!), maar de Grote Plas leent zich hier uitstekend om aan deze vorm van natuurhistorisch onderzoek te doen. Toch kan men ook enkele roofvogels als echte pleisteraars beschouwen op de Grote Plas. Zo worden er geregeld Buizerds waargenomen, zelfs zittend op witte zandhopen (30.8.'91: 2 exemplaren). Ook Sperwers en Torenvalken worden zeer regelmatig waargenomen aan de Grote Plas (zie later; belang als broedplaats).

Ook minder algemene roofvogels durven er pleisteren. Zo komen we er bijna jaarlijks de Visarend tegen, al jagend op Blankvoorns en karpers. Meestal gaat het hier dan wel om exemplaren die in Postel een paar weken blijven pleisteren, en hier komen visjes vangen. Op 14.11.'65 trok er een jonge Zeearend over.

Tenslotte viel er dit voorjaar een pleisterende Slechtvalk te noteren, die wel 2 weken lang de Grote Plas onveilig maakte voor duiven.

2. Belang als broedplaats

1. En toen was er de stilte

Nu de laatste jaren NV Sibelco zo goed als helemaal haar rug heeft toegekeerd naar de Grote Plas (er valt geen geld meer te rapen!), is het er heel rustig en stil geworden: geen gegrom van werkende zandzuigers meer, geen brullende bulldozers meer, geen zwierende grijpkransen meer,... Spijtig genoeg heeft de

Molse Surfclub nu een deeltje van de Grote Plas ingepalmd. Gelukkig is dit deeltje relatief klein en moeten de surfers dus binnen een bepaalde boeienlijn blijven. Dit aspect van kalmte, tesamen met het feit dat gans het fabrieksterrein, dus niet alleen heel de Grote Plas, maar ook een deel van de zandput Leblanc, gans het naaldbos aan de zuidkant en de Witloop, afgespannen is en dus niet toegankelijk voor publiek (uitgezonderd voor ons jeugdbondertjes natuurlijk, en ook voor Wielewaal Midden-Kempen) heeft zeker een belangrijke rol gespeeld in het geschikt maken van de Grote Plas als broedplaats voor tal van vogels.

2. Daar aan de waterkant...

Het is pas de laatste jaren dat de Grote Plas zelf als broedplaats iets in de pap te brokken heeft. Meer bepaald sinds de steile oevers evolueerden naar de 'miniatuur-littorale zone' (cfr. supra) en begroeid begonnen te geraken en sinds ook de slikplaten getooid worden met opkomend groen.

Aan de oostkant valt de korte littorale zone reeds in de smaak bij Waterhoen en Fuut, aangezien zij reeds ter plekke met jongen werden vastgesteld. Waarschijnlijk verschaft ook de noorderzijde broedgelegenheid voor deze twee watervogels, maar vanop de telplaats kan men onmogelijk die oever afspeuren (zelfs met scoop!) op zoek naar jongen. Raar vinden wij alleszins het ontbreken van de Wilde eend als broedvogel, aangezien deze zeer algemene eend het ganse jaar aanwezig is en op elk plasje in de streek wel voor kroost zorgt. Is de plas te groot, te veel golfslag, of is mevrouw eend met jongen enkel over het hoofd gezien? De westzijde is dus de strandzijde en tevens de kant van de fabriek. Deze zijde verschaft wegens het ontbreken van enige begroeiing weinig broedgelegenheid, tenzij voor plevieren. Toch werden ze hier nog niet broedend vastgesteld. Wel bracht hier dit jaar voor de eerste maal een Scholekster haar jongen groot, het eerste van 2 koppels dat de Grote Plas rijk is. De zuidzijde staat er, ook qua broedgevallen, weer... In 1980 gevormd en 2 jaar later de eerste pioniersvegetaties aanwezig, ging alles razendsnel. In 1984 werd het eerste broedgeval van Kleine plevier vastgesteld. Nu, 8 jaar later, zijn er minimum 5 paren op de slikplaat tot broeden gekomen. Waarschijnlijk ligt dit aantal nog hoger, aangezien de vegetatie weelderiger begint te worden, en men niet meer heel de plaat kan afspeuren naar broedende Kleine plevieren. Ook Kieviten komen sinds enkele jaren op de slikplaat broeden; het juiste aantal broedkoppels blijft gissen. Met zekerheid werden er 2 vogels al broedend vastgesteld, maar ook hier ligt het werkelijke aantal wellicht hoger.

Nog zulk een lastige klant is de Waterral. Het eerste (trekkende) exemplaar op de Grote Plas werd genoteerd in oktober 1983. Het dier liep over het onbegroeide deel van de slikplaat. Sindsdien hebben de waarnemingen zich alleen maar opgestapeld, en de laatste 3 jaren kan men zelfs het hele jaar door deze schuwe watervogel op de slikplaat tegenkomen of (wat meer voorvalt) horen gillen. Een broedgeval is dan ook wel zeer waarschijnlijk, maar dankzij zijn verborgen levenswijze is dit haast onmogelijk met zekerheid vast te stellen.

Ook voor zangvogeltjes opent de slikplaat nieuwe mogelijkheden: zo mag de Blauwborst met 2 broedparen sinds vorig jaar tot de broedvogels gerekend worden, en ook de Rietgors bezet de slikplaat met 2

verschillende zangposten. Kleine karekiet maakte dit jaar ook zijn intrede; in een klein plukje "doorkijkriet" vlak voor de telplaats lieten 's morgens vroeg telkens 2 mannetjes van zich horen.

De oevers en de slikplaat van de Grote Plas staan nog in een beginstadium. Dit is ook gemakkelijk af te leiden aan de hand van de broedvogels. De meesten hebben pas sinds enkele jaren deze zandput ontdekt. Als men de oevers nog verder laat vervallen (letterlijk en figuurlijk!) en de slikplaat nog verder laat begroeien, zullen de aantallen en soorten broedvogels zeker nog de hoogte in gaan. Voor enkele soorten, o.a. Kleine plevier en Kievit, is een verdere begroeiing van de slikplaat nefast: zij hebben immers open ruimte nodig om te broeden. Deze vogels kunnen dan nog altijd uitwijken naar het strand aan de westzijde (mits men dit met rust laat!).

De Bergeend: zeerot wordt landrat!

Naast zijn Aalscholvers heeft de Grote Plas nog iets om over naar huis te schrijven: zijn Bergeenden. Als echte kustvogel werd de Bergeend vroeger wel eens in het binnenland waargenomen, maar broeden zonder de geur van het zilte nat, zag deze kleurrijke vogel niet echt zitten.

Toch kan het verkeren: voor het eerst werd de vogel op de Grote Plas vastgesteld in 1957. Sindsdien verlopen de waarnemingen enkel in stijgende lijn. Na 1975 is die stijging echt spectaculair: er werden elk jaar verschillende exemplaren gesignaleerd op de Grote Plas. Deze evolutie scheen zich ook in de rest van Vlaanderen door te zetten. De Bergeend veroverde kalmpjes aan het hinterland en verder; uitgestrekte meren met drassige weilanden in de omtrek genoten hier zijn voorkeur. In 1976 werden de verwachtingen in Mol dan ingelost: voor het eerst kwam er een koppel tot broeden in de omgeving van de Grote Plas: 5 jongen werden grootgebracht. Tensamen met de Wateringen, een complex van viskweekvijvers in Mol-Postel, waar dat jaar ook een broedgeval werd opgetekend, zorgde dit voor een primeur in de streek. Dan is het een tijdje stil rond onze Bergeenden. Het bleek de stilte voor de storm te zijn: ergens midden de tachtiger jaren kwam er terug een paar tot broeden en sindsdien maakt praktisch elk jaar een koppel zijn opwachting als broedpaar. Ook dit jaar werden weer 4 jongen vastgesteld.

3. Van droge heide tot beekbegeleidend wilgenbosje

De rest van het fabrieksterrein (buiten de Grote Plas) is gekenmerkt door een contrast aan biotopen. Het is dankzij dit contrast dat er ook een vreemde mengeling aan broedvogels te merken valt, bvb. IJsvogel en Boompieper, die niet bepaald een zelfde biotoopvoorkeur genieten.

Enkel de soorten waarvan meerdere malen zangposten werden ontdekt op dezelfde plaats, of waarvan jonge elementen werden bemerkt, of waarvan de aanwezigheid zo uitdrukkelijk is dat men mag concluderen dat het om broedvogels gaat, worden hier in opgenomen.

Bosuil werd op een uilentocht roepend waargenomen aan de noordzijde van de Grote Plas, in het gemengde bos. Van Ransuil is al lang geweten dat hij gemeenschappelijke roestplaatsen bezit in het naaldbos aan de zuidkant van de plas. Zo worden 's winters geregeld 7 exemplaren tesamen gezien op

zo'n roestplaats. Een broedgeval in dit naaldbos is dus zeer goed mogelijk. Torenvalk en Sperwer worden zeer geregeld, respectievelijk biddend en zeer laag boven de grond jagend, waargenomen aan de Grote Plas. Bij de Torenvalk gaat het bijna altijd om waarnemingen aan de oostkant van de plas; een valkenhorst in één of andere den zou kunnen, maar werd nog niet met zekerheid vastgesteld. Als men de voorkeur van een Sperwer kent voor het broeden in dichte naaldbosjes, dan is een broedgeval in het naaldbos aan de zuidkant ook niet uitgesloten. Verder werd, tijdens onze planteninventarisatie van de slikplaat, onze aandacht verschillende malen gevestigd op een zangpost van een Boompieper aan de oostkant van de plas. Ook van Zwartkop, Zwarte mees en Tuinfluiter zijn er zangposten aan de Grote Plas bekend. Kuifeend werd dit jaar voor het eerst met jongen waargenomen op de Leblanc. Ook IJsvogel werd hier geregeld vissend waargenomen, en zelfs op de slikplaat van de Grote Plas werd hij een paar keer gehoord. Van de boswachter kregen we te horen dat de IJsvogel al verschillende jaren zou broeden in de steile oevertjes van een zijbeek van de Witloop.

In tegenstelling tot vele broedvogels van de Grote Plas, zijn de soorten die hierboven werden opgesomd, vogels die hier waarschijnlijk al veel langer hun stekkie hebben. Boompieper bijvoorbeeld zal, voordat de Grote Plas gegraven was en gans de oppervlakte nog bedekt was met heide en naaldbomen, hier veel frequenter voorgekomen zijn. Hetzelfde geldt voor Zwarte mees en tal van andere zangvogeltjes. Doordat de Schansheide fabrieksterrein werd, hebben zij dus een deel van hun leefgebied moeten inboeten, maar in "ruil" daarvoor kregen ze de volledige bescherming van hun overgebleven biotoop, aangezien heel het terrein niet toegankelijk is voor wandelaars, motorcrossers,... en ook niet ten prooi kon vallen aan andere (misschien nog meer desastreuze) industrievormen die zich graag aan een kanaal zouden vestigen (en welke fabriek wil dit nu niet?). Willens nillens fungeert de Grote Plas dus als een gesloten natuureservaat voor al deze vogelsoorten.

4. Insekten

Dagvlinders; de voorhoede

Het is in het kader van het JNM-Dagvlinderproject dat door JNM-afdeling Mol op enkele zomerse namiddagen op de terreinen van de Grote Plas enkele dagvlinderwaarnemingen werden bijeengegrept. Ook lagen reeds enkele eerdere waarnemingen voor.

Al gauw bleek dat het leeuwedeel van deze vlinders stevige trekvlinders waren; Gehakkelde aurelia, Citroenvlinder, Kleine vos, Atalanta en Dagpauwoog zijn immers stuk voor stuk mobiele vlindersoorten, waarvan elk najaar een groot deel vanuit Noordwest-Europa het Middellandse Zee-gebied bevolkt, en dus over onze contreien komen. Ook Klein gedaderd witje en Klein koolwitje mogen tot deze categorie van trekkers gerekend worden, alhoewel ze echter niet als imago, maar als pop overwinteren. Deze vlinders treft men dus waarschijnlijk niet aan op de Grote Plas o.w.v. hun voorkeur voor het daar heersende landschapstype en vegetatie-eenheid, maar zijn enkel 'toevallige voorbijgangers', die hier hoogstens wat nectar komen bijeenscharrelen.

Opvallend was daarbij de voorkeur voor Kattestaart als foerageerplant. De rode toortsen van Kattestaart op de slikplaat zagen soms wit, dan weer geel, maar altijd zwart van de vlinders!

Naast hogervermelde trekvlinders kan de Grote Plas toch bogen op een echte 'standvlinderpopulatie'. Met name Bont zandooje en Heidevlinder kan men er de hele zomer tegenkomen. De eerste treft men vooral langs de schaduwrijke boswegeltjes en aan de Witloop, de tweede op de resterende heideperceeltjes en soms zelfs al zonnend op de kale witte zandhopen. Ook Koninginnepage werd er enkele malen gezien, zelfs uitzonderlijk vroeg (11 april 1991: één exemplaar boven de slikplaat). Of men nu aan de hand van een 5-tal waarnemingen deze vlinder als 'standvlinder' mag beschouwen, lijkt me twijfelachtig. Wel is het zo dat Koninginnepage normaliter geen raschte trekkerscapaciteiten bezit en dat er op de slikplaat enkele mogelijke waardplanten voor Koninginnepage voorkomen (Melkeppe e.a. schermbloemen).

De Grote Plas valt dus zeker niet te bestempelen als een vlinderrijk gebied. Moeilijk te verklaren is dit niet. Een ééntonig naaldbos en een slikplaat in een (voor vlinders!) beginstadium, zijn nu niet bepaald vlinderbiotopen van de bovenste plank. Toch ontwaren we hier weer positieve toekomstperspectieven: een efficiënt beheer en eventueel uitbreiding van de heideterreintjes kan leiden tot een toename van de Heidevlinder en mogelijk zelfs tot een groeiende soortenrijkdom, eigen aan heidevegetaties (Heideblauwtje, Groentje,...). Het gering kolonisatievermogen van deze vlindertjes indachtig, mogen we hier echter niet te optimistisch zijn. Ook de slikplaat zou kunnen evolueren naar een waardevol vlinderlandschap. Het is algemeen geweten dat de moerasen slechts van vlinderbelang zijn in vergevorderde stadia, m.a.w. bij zeer sterke verruiging en verlanding. De slikplaat begint echter nu reeds op sommige plaatsen pluksgewijs begroeid te raken met struiken (Geoorde wilg, Schietwilg, Zachte berk,...) en daardoor aantrekkelijker te worden voor dagvlinders.

Libellen: viva Sympetra!

De situatie van de libellenfauna is praktisch analoog met die van de dagvlinders; vooral de libellensoorten met een voorkeur voor heideterreinen zijn zeer goed vertegenwoordigd, de slikplaat en de oevers van de Grote Plas beginnen pas net libellen aan te trekken. Hiermede is dus de talrijke aanwezigheid van de Sympetrum- of Heidelibellenfamilie verklaard. Scherend boven de heideperceeltjes, aan de Witloop en soms zelfs aan de slikplaat kan men er de Bruinrode, Bloedrode, Steenrode, de Zwarte en zelfs zeldzamere exemplaren zoals Kempense heidelibellenaar aantreffen. Deze 'zeldzaamheid' moet echter gerelativeerd worden, aangezien we op elk vennetje of plasje in de onmiddellijke omgeving van de Grote Plas kunnen rekenen op de aanwezigheid van deze soort en het dus echt geen mirakel behoeft om ze ook op de Grote Plas tegen te komen. De Grote Plas is echter niet onbelangrijk voor deze (al dan niet zeldzame) soorten: rust en ruimte om bv. eieren te deponeren zijn hier gegarandeerd, in tegenstelling met andere libellenrijke gebieden in het Postelse, die voor publiek toegankelijk zijn en 's zomers nogal eens dreigen plat gelopen te worden door wandelaars.

Gele lis.

Foto: B. Odeur

Naast de heideterreintjes vervult de Witloop een belangrijke functie voor het libellenmilieu van het terrein, niet in het minst door zijn functie als "nestwater". Het is vooral daar waar de Peerloop minder vlug stroomt, door de aanwezigheid van wilgestronken in het water, dat Gewone pantserjuffer en Platbuik reeds 'eierlegend' werden vastgesteld. Ook Gewone oeverlibel zagen we hier al jagen.

In tegenstelling met de dagvlinders vallen de slikplaat en de andere oevers van de plas voor de familie Aeschnidae reeds best te kauwen, en op warme zomerdagen kan men er dan ook Gewone oeverlibel, Blauwe en Kleine glazenmaker en Grote keizerlibel aantreffen. Meestal behelzen het exemplaren die hier een vaste jachtroute hebben liggen, en die je dan ook meermaals tegenkomt. Wegens de diepte en het ontbreken van onderwatervegetatie kan men het belang van de Grote Plas als nestwater immers wegcijferen, op de kleine poeltjes op de slikplaat na misschien.

De Grote Plas begint in se al aantrekkelijk te worden voor libellen. Deze aanzienlijke libellenrijkdom zou nog uitgebreid kunnen worden, als er bv. op de slikplaat enkele poeltjes zouden worden uitgegraven, of als natuurlijk de steile wanden onder water wat afgeschaafd zouden worden, zodat zich een spontane waterplantenvegetatie zou kunnen ontwikkelen.

5. Zoogdieren

Op het vlak van zoogdieren is het gebied nooit geïnventariseerd. Daarom treffen we hieronder enkel

grotere zoogdieren aan, die we toevallig tegen het lijf liepen tijdens één van onze bezoeken aan de Grote Plas.

Zo mogen we Eekhoorn bestempelen als algemeen. In het naaldbos ten zuiden van de plas treffen we hem natuurlijk het meest aan. Ook Konijn komen we hier geregeld tegen, vooral dan langs de zandwegeltjes en in de omgeving van de talrijke zandhopen.

Hermelijn behoort tot de uitschieters van de lokale zoogdierenpopulatie. Alhoewel het dier slechts éénmaal werd waargenomen, meer bepaald tussen de begroeiing van de slikplaat, lijkt het me zeer aannemelijk dat dit zoogdier hier zijn vaste stek heeft. De voorkeur van Hermelijn voor vochtige, moerassige gebieden speelt hier in ons voordeel.

Tenslotte zijn er nog de Reeën. Dit grootste lid van de Vlaamse zoogdierenfauna laat overal rond de Grote Plas zijn sporen na, maar we hebben er echter nog nooit een zichtwaarneming binnengerijfd. Dat de Grote Plas zelf geen reeënfamilie herbergt, staat voor ons vast, maar het zou bv. best kunnen zijn dat het door Reeën in alle vroegte als verbingsgebied wordt gebruikt tussen het bosrijke Mol-Postel en het verruigde, drassige Sluismeer (waar Reeën wel een home-range hebben!)

6. Planten

Aangaande planten hebben we ons enkel toegespitst op de vegetatie van de slikplaat; in juli 1992 heeft JNM-Mol samen met enkele ietwat ervaren plantenkenners (waarvoor wij vooral Jeanine Simonis dankbaar zijn) gedurende enkele dagen de slikplaat geïnventariseerd. Ook konden we beschikken over een inventarisatie van enkele jaren terug. Aan de hand van zulk een nauwkeurig vegetatie-onderzoek kon men zeer precies de oudste "rustzone" bepalen, m.a.w. de plaats waar men de slikplaat het eerst met rust heeft gelaten. Hier is de plantengroei immers het ruigst, schieten bomen op en krijgt men zelfs een beginstadium van veenvorming. Vanuit deze plaats hebben (én zijn!) de meeste planten zich waaivormig verspreid over de slikplaat, met als gevolg dat men bij een inventarisatie van deze kiemhaard ongeveer 80% van de slikplaat geïnventariseerd had.

Vegetatie van de slikplaat

Grote waterweegbree, Groot moerasscherm, Bijvoet, Zachte berk, struisriet spec., Gewoon sterrekroos, Moeraszegge, Zandzegge, Zompzegge, Ruige zegge, Valse voszegge, Pluimzegge, Cyperzegge, IJle zegge, Snavelzegge, Speedistel, Buntgras, Bochtige smele, Smalle stekelvaren, Gewone waterbies, Kantige basterdwederik, Wilgeroosje, Harig wilgeroosje, Heermoes, Lidrus, Moeraswalstro, Liesgras, Gele lis, Veldrus, Greppelrus, Knolrus, Pitrus, Trekrus, Tengere rus, Klein kroos, Moerasrolklaver, Wolfspoot, Gewone wederk, Gewone kattestaart, Watermunt, Moeras-vergeet-mij-nietje, Slanke witte waterkers, Melkeppe, Rietgras, Riet, Waterpeper, Schedefonteinkruid, Gele waterkers, Moeraskers, braam spec., Waterzuring, Moeraszuring, Schietwilg, Geoorde wilg, Dwergbies, Bosbies, Blauw gliedkruid, Bitterzoet, Grote egelskop, Gewone spurrie, Moerasandoorn, Kleine lisdodde, Grote lisdodde, Grote brandnetel, Waterereprijs.

De slikplaat is een gedroomd natuurontwikkelings-

Alpenrus.

Foto: Van Vlerken A.

gebied; als men op de plaatsen op de slikplaat waar de verlanding en verruiging nu al sterk op gang is, de successiestadia naar land verder laat doorlopen, krijgen we bosvorming. Elders kunnen we deze natuurlijke evolutie tegengaan en een zo open mogelijk karakter behouden, waar we steeds opnieuw pioniersplanten de kans geven zich te ontwikkelen en ook steltlopers de kans geven te foerageren. Op de rest van de slikplaat zou men dan weer enkel de bosvorming kunnen tegen gaan, zodat we uiteindelijk een echt veen-gebiedje overhouden, dankzij het voortdurend afsterven van plantenmateriaal. Ook een poeltje uitgraven, met het oog op de uitbreiding van het aantal ondergedoken waterplanten, behoort tot de mogelijkheden. Zodoende creëren we een miniatuur-landschap met verschillende biotopen, waar niet alleen veel plantensoorten, maar ook veel diersoorten zullen van profiteren.

Tot slot

Witzandontginning betekent voor een gebied een ramp. Niet alleen krijgen we een diepe gapende waterput, gespeend van elk dierlijk en plantaardig leven en uitgestrekte, kale witte zandvlakten. Ook het omliggende gebied ondervindt nadelige gevolgen: de grondwatertafel daalt aanzienlijk, en dit probleem is nu juist datgene waar meer dan de helft van de Vlaamse natuurreservaten mee te kampen heeft, en wat we dus best kunnen missen.

Toch zou een ramp uiteindelijk nog naar een positief eindresultaat kunnen worden omgebogen. Je zal ons nu niet horen juichen dat ze in de Bijlmermeer nu eindelijk de plaats hebben om een speeltuintje

voor de kinderen op te trekken, maar op de Grote Plas is deze theorie alvast van toepassing.

N.a.v. de vestiging van Sun Parks "Rauwse Meren" aan de put van Mol-Rauw drong een gedeeltelijke gewestplanwijziging van het gewestplan 'Herentals-Mol' zich op, kwestie om in orde te zijn met deze loze wetgeving. Er vond een vermeende ruil plaats: de put van Mol-Rauw, bestempeld als ontginningsgebied met als nabestemming natuurgebied, kreeg plots als nabestemming recreatiegebied. De (veel kleinere) Grote Plas werd dan ter compensatie (en om die groen wammesen koest te houden, natuurlijk!) tot ontginningsgebied met een latere functie als natuurgebied gebombardeerd. De Grote Plas leek gered! De ontginning liep immers op zijn laatste rallepasjes en zodoende leken de hierboven beschreven theorieën van heideuitbreiding en slikplaatbeheer werkelijkheid te worden en zorgden ze voor menige visioenen en natte dromen. De Grote Plas zou een natuurreservaat op bestelling worden: we zouden de steile wanden afschaven, wat riet aanplanten, die surfers buitenwerken, een gedeelte dennenbos kappen met het oog op heideuitbreiding...

De clou van de situatie wordt ons nu pas allemaal duidelijk. De vage omschrijving van 'ontginningsgebied met als nabestemming natuurgebied' speelde in het voordeel van Sibelco. Ze zouden de ontginningsperiode zo lang kunnen rekken als ze willen, ze moeten daarom per se geen wit zand meer bovenhalen, ze kunnen er ook vuil zand blijven inspuiten (waarmee ze nu trouwens al druk bezig zijn!). Nu komen er zelfs nog meer bizarre plannen aan het

licht. Sibelco zou al de nodige documenten in bezit hebben om een gewettige uitbreiding van de Grote Plas mogelijk te maken. Aangezien men langs de noord- en oostzijde tegen een kanaal zit geprangd, en men langs de westkant op de fabriek botst, kan men slechts aan één kant meer uitbreiden: de zuidkant. Waarschijnlijk is dit nog niet voor de eerste jaren gepland, maar het staat vast dat de slikplaat, het naaldbos, de Leblanc en zelfs de Witloop zullen verdwijnen in een reusachtig meer, bijna een km² groot; adieu IJsvogel, adieu heidelibel!

Het zou dus inderdaad in ons hedendaags, hoogtechnologisch, kapitalistisch-georiënteerd, VTM-verslindend en in mest verzuipend snotterlandje anders kunnen..., maar blijkbaar is dit nog niet voor vandaag. Met één gedachte kunnen we ons echter troosten: binnen tien jaar kunnen we misschien nog eens een artikeltje schrijven; 'De Grote Plas te Mol; of hoe flora en fauna de (hopeloze) strijd niet opgeven...'

Tom Heylen, Velveken 96, 2440 Geel

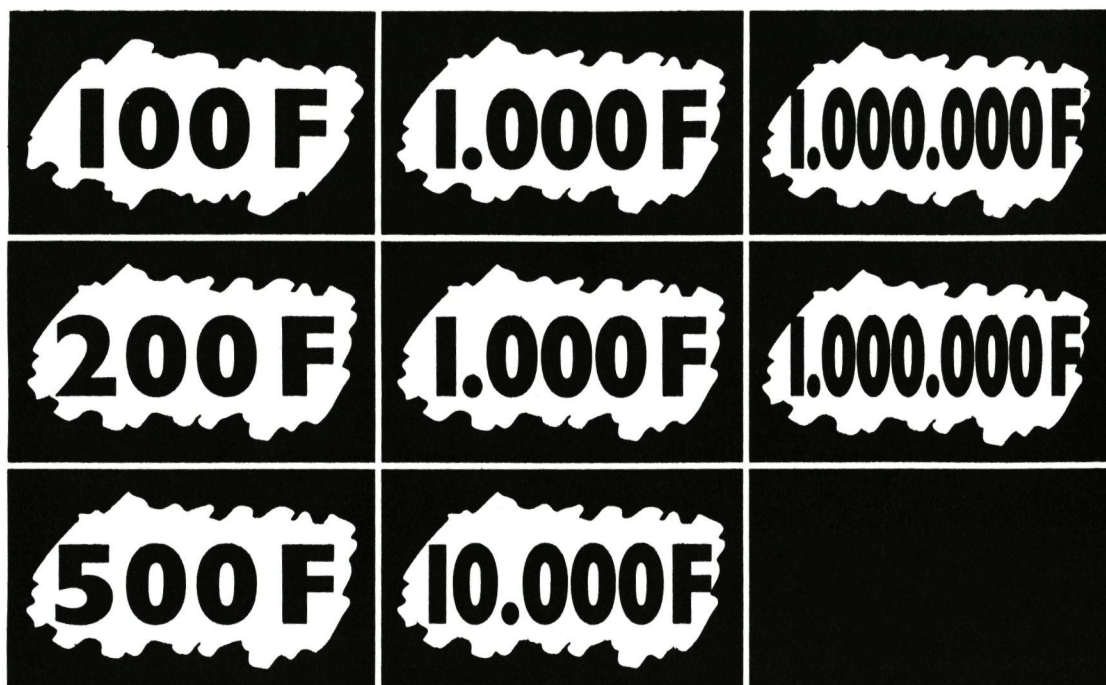
Literatuur:

Deckx G., Watervogels op de Grote Zandput te Mol, 1984
Loos J., 35 jaar watervogeltellingen op de Molse Zandputten, 1985

Grasduinen, De Aalscholver, p. 7-11, 1983

Archief vogelwaarnemingen Wielewaal Midden-Kempen, 1949-1992

Waarnemingenarchief JNM-Mol, 1990-1992

SUBITO.

9 VAKJES SUSPENSE.

Overzicht van de vleermuiswintertellingen 1991-1992

V. Van Cakenberghe & A. Lefevre

Inleiding

Net zoals in de voorbije jaren werd gedurende de winter 1991-1992 door de leden van Natuurreservaten v.z.w., Vleermuis-Werkgroep, weer een inventarisatie gedaan van de in Vlaanderen overwinterende vleermuizen.

In totaal werden gedurende het winterseizoen 1991-1992 163 objecten onderzocht over de 5 Vlaamse provincies, wat iets minder is dan het vorige jaar (185). In 126 van deze objecten werden vleermuizen aangetroffen, tegenover 167 in het vorige seizoen. Er werden dit jaar echter wel iets meer vleermuizen geteld, namelijk 3.309 tegenover 3.100, waardoor er een grotere gemiddelde bezettingsgraad werd vastgesteld (26,26 ind/obj t.o.v. 18,5).

Van alle gerapporteerde vleermuizen werden 258 specimens of ongeveer 7,8 % niet nader geïdentificeerd, wat praktisch overeenkomt met de gegevens van 1990-1991 (258 specimens of 7,12 %). Het grootste aantal gedetermineerde dieren behoorde tot de Watervleermuis (*Myotis daubentonii*), met 1544 specimens of 46,6 % van alle vleermuizen en zelfs 50,6 % van alle geïdentificeerde dieren. Hierdoor doet deze soort zelfs beter dan het voorbije jaar (+ 4 %), want toen werden 1.477 specimens geteld. Een andere "soort", die het beduidend beter doet, is de groep van de baardvleermuizen (*Myotis mystacinus* / *brandti*), die van 845 naar 977 specimens stijgt, een toename met 15 %. Ook van de meeste andere soorten werden dit jaar meer specimens geteld dan het vorige jaar. Een nieuwkomer is Bechsteins vleermuis (*Myotis bechsteini*) met twee specimens uit de mergelstreek in Limburg. In dezelfde groeve werd eveneens, net als vorig jaar, de enige Vale vleermuis (*Myotis myotis*) geteld. Van de Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*) werden dit jaar minder specimens genoteerd dan in het voorbije jaar, uiteraard betreft het hier geen typische overwinteraar van ondergrondse objecten.

Bechstein vleermuis.

Foto: B. Odeur

Resultaten per provincie

In de provincie Antwerpen werden dit jaar 881 vleermuizen geteld, wat een aanwinst van 16 % is ten opzichte van het vorige jaar. Een belangrijke winst werd genoteerd in het fort van Borsbeek, waar dit jaar 65 dieren werden geteld tegenover slechts 27 in de winter 1990-1991. Deze extra's zijn vooral Watervleermuizen, die meer dan verdubbeld zijn in aantal, doch vooral door de enorme toename van de Franjestaart (*Myotis nattereri*) van 1 naar 25 dieren. Ook te Kessel werd een aanwinst van 13 specimens vastgesteld, wat grotendeels een gevolg is van het stijgende aantal baardvleermuizen (Mmb). 16 extra dieren werden in het fort van Wilrijk geteld. In het belangrijke fort te Oelegem werden dit jaar eventjes 90 vleermuizen meer geteld dan het voorbije jaar, een winst die vooral voor rekening van de Watervleermuis komt.

De provincie Antwerpen herbergt verder ook nog meer dan de helft van alle dwergvleermuizen (*Pipistrellus pipistrellus/nathusii*) en Ingekorven vleermuizen (*Myotis emarginatus*), terwijl ook bijna de helft van de Franjestaarten en meer dan een kwart van de Watervleermuizen er voorkomen.

De provincie Brabant kent dit jaar een terugval van 113 naar 77 dieren (- 31 %), wat vermoedelijk vooral een gevolg is van het ontbreken van gegevens uit het Waalse landsgedeelte, waar o.a. te Villers-la-Ville vorig jaar nog 23 dieren geteld werden. Er moet echter worden opgemerkt dat er in de Vlaamse vindplaatsen ook een minieme achteruitgang te merken was.

Door het betrekkelijk minieme aantal in Brabant getelde vleermuizen, kan bij geen enkele soort een voorkeur voor deze provincie worden vastgesteld.

In Limburg werd een winst van 11 % vastgesteld ten opzichte van het vorige jaar (van 1.035 naar 1.153 dieren). Te Vroenhoven werden 21 dieren meer geteld dan in 1990-1991 en lijkt er een vrij spectaculaire stijging waar te nemen in het aantal Watervleermuizen (van 80 naar 137). De groeve van Lacroixberg (Zussen) telde dit jaar 28 extra dieren, die vooral voor rekening van de baardvleermuizen komen (van 75 naar 102), terwijl de Watervleermuizen iets in aantal afnamen (van 108 naar 94).

Limburg blijkt de enige provincie te zijn waar de Vale vleermuis en Bechsteins vleermuis voorkomen, terwijl meer dan 80 % van alle Meervleermuizen (*Myotis dasycneme*) in deze provincie geteld werden. Ook bijna de helft van de baardvleermuizen en iets meer dan een kwart van de Watervleermuizen is uit Limburg afkomstig.

Uit Oost-Vlaanderen wordt een bescheiden toename van het aantal dieren gemeld: van 831 naar 858 of

+ 3 %). Vermeldenswaard is toch wel de toename in het fort van Steendorp van 545 naar 589 (+ 8 %), waardoor dit nogmaals de titel van het vleermuisrijkst object verdient. Ook hier is de toename bijna volledig voor rekening van de Watervleermuizen. Het fort van Haasdonk behoudt ongeveer eenzelfde aantal dieren als het voorbije jaar, doch een opmerkelijke verliezer is het Kezelfort te Oudenaarde, dat met 47 dieren bijna op de helft terugvalt van wat er het vorige jaar werd geteld, wat vooral een gevolg is van het gereduceerde aantal Watervleermuizen.

Uit de cijfers is er geen soort met een uitgesproken voorkeur voor Oost-Vlaanderen vast te stellen. De grootste aantallen Watervleermuis werden wel in deze provincie geteld; doch deze vertegenwoordigen toch minder dan 40 % van het totaal aantal van deze soort getelde dieren. Opmerkelijk is toch wel het relatief grote aantal van de Ingekorven vleermuis en van de grootoren (*Plecotus auritus/austriacus*).

Een kleine achteruitgang werd vastgesteld in de provincie West-Vlaanderen, namelijk van 366 naar 340 dieren (- 7 %), doch mogelijks is dit een gevolg van het kleinere aantal onderzochte objecten. In een aantal objecten zijn dit jaar echter ook minder dieren aangetroffen: het Kasteel te Hertsberge (van 30 naar 23), Ieper (van 30 naar 19), De la Motte te Loppem (van 15 naar 9), Zorgvliet te Ruddervoorde (van 20 naar 10). In deze laatste gemeente lijkt het echter om een verschuiving te gaan omdat het aantal dieren in de ijskelder te Pecksteen van 11 naar 18 steeg. Verder werden er nog aanwinsten gemeld vanuit Wingene: van 37 naar 44 (voor rekening van de Watervleermuizen) en vanuit Althene te Damme: van 6 naar 17 (vooral baardvleermuizen). Niettemin levert het ijskelderbeheer hier steeds meer ijskelders op met meer dan 15 overwinterende vleermuizen.

Globaal gezien is het zeer geringe aantal Watervleermuizen (4 % van het totaal) opmerkelijk voor deze provincie. Anderzijds is het aantal grootoren het grootst van alle Vlaamse provincies. Deze soort lijkt van west naar oost dan ook af te nemen, in tegenstelling tot de Watervleermuis, die een omgekeerde tendens vertoont.

Resultaten per objecttype

In tegenstelling tot de voorbije jaren werden de objecten ingedeeld aan de hand van 4 criteria, die in de volgende paragrafen verder zullen worden uitgediept.

- 1) Type object
- 2) Type bouw materiaal
- 3) Type klimaat
- 4) Type bescherming

Code 1: Type object

Deze opsplitsing is de enige die kan worden vergeleken met een in het verleden toegepaste indeling en laat daardoor nog enigszins een vergelijking toe.

In objecten van het type B1 (natuurlijke mergel-, steen- of andere groeven met een oppervlakte van meer dan 250 m²) werden in totaal 1144 dieren geteld, wat iets meer dan een derde van alle opgemerkte vleermuizen omvat. Dit aantal is vergelijkbaar met het cijfer dat vorig jaar vermeld werd voor

de mergelgroeven (1023 specimens). De belangrijkste soorten zijn de Watervleermuis en de baardvleermuizen, die beide ongeveer evenveel specimens tellen (respectievelijk 443 en 439) en daardoor meer dan 75 % van alle vleermuizen in dit type van object vertegenwoordigen en bijna 90 % van alle gedetermineerde dieren. Niettegenstaande het hoge aantal specimens lijken de groeven niet de belangrijkste vindplaats te zijn voor de Watervleermuis. Van deze soort komt slechts 29 % voor in dit type object, van de baardvleermuizen is dit 45 %, waardoor B1 wel het belangrijkste objecttype is voor deze soort. De onderzochte groeven bevatten verder alle specimens behorende tot Vale vleermuis en Bechsteins vleermuis, doch de lage aantallen (respectievelijk 1 en 2) laten niet toe om hier veel conclusies uit te trekken. Iets belangrijker lijken deze groeven voor de Meervleermuis: 29 specimens of 80 % van alle getelde soortgenoten komen in dit type object voor.

In kunstmatige grotten (type C) werden 23 specimens gevonden, wat vergelijkbaar is met vorig jaar (21 specimens). De belangrijkste soorten in dit type object zijn de baardvleermuizen met 13 specimens en de grootoren met zes specimens, terwijl er verder drie Watervleermuizen en één Franjestaart werden aangetroffen.

Forten, vestingen en militaire complexen met een oppervlakte van meer dan 250 m² (type D) bevatten het grootste aantal vleermuizen: 1.631 of 49 % van alle getelde dieren. Dit is een toename met 9 % ten opzichte van het vorige jaar. De belangrijkste bijdrage in dit aantal wordt gevormd door de Watervleermuizen, die met 995 specimens 61 % van alle genoteerde dieren omvatten. De forten zijn ook het belangrijkste huisvestingstype voor de Watervleermuis, aangezien er 64 % van alle tot deze soort behorende vleermuizen voorkomen. De tweede belangrijkste "soort" zijn de baardvleermuizen, die met 297 dieren 18 % van de vleermuizen in dit type object omvatten. Iets meer dan 30 % van alle baardvleermuizen worden trouwens in de forten gevonden, waardoor dit object type op de tweede plaats komt voor deze dieren. In de forten werden ook de enige vertegenwoordigers van de Laatvlieger aangetroffen, doch het aantal dieren is te klein om enige uitspraken te doen omtrent de voorkeur van deze soort. De dwergvleermuizen (78 %) en de Franjestaarten met bijna 50 % van het bestand lijken echter wel een uitgesproken voorkeur te hebben voor forten, vestingen en andere grotere militaire complexen.

Ingekorven vleermuis.

Foto: B. Odeur

In objecten van het type E (= bunkers met een oppervlakte van minder dan 250 m²) werden dit jaar maar 18 specimens geteld, wat iets minder is dan vorig jaar, toen 21 specimens werden gerapporteerd. Opmerkelijk is het bijna verdwijnen van de baardvleermuizen, waarvan vorig jaar nog 12 specimens in dit type objecten werden gevonden, tegenover 4 in 1991-1992.

In kelders en ondergrondse gangen (type F) werden 43 dieren gevonden, wat iets minder is dan het vorige jaar. Nieuw in dit type object zijn de Franjestaarten.

430 vleermuizen werden dit jaar aangetroffen in ijskelders (object type G), wat 70 meer is dan het vorige jaar (364 exemplaren) voor een vergelijkbaar aantal objecten (81 nu tegenover 78 vorig jaar). In 73 % van de ijskelders (59) werden vleermuizen genoteerd, wat zeker niet slecht is. Ten opzichte van het vorige jaar ontbreken de dwergvleermuizen en de Laativlieger in dit type object, doch aangezien van beide soorten vorig jaar ook maar één exemplaar gevonden werd, hoeft dit niet noodzakelijk op enige tendens te wijzen.

Elf vleermuizen werden gevonden in objecten van een niet te catalogiseren type (= I), hiertoe behoren 8 baardvleermuizen, één Watervleermuis en twee grootoren.

Code 2: Type bouw materiaal

Het grootste aantal dieren werd aangetroffen in objecten, waarvan het bouw materiaal bestaat uit niet bepleisterde of niet gecementeerde baksteen (type A), nl. 1249 specimens, verdeeld over 73 objecten met een gemiddelde bezettingsgraad van 17,11 specimens. Dit type wordt op de voet gevolgd door objecten bestaande uit mergel (type E met 1144 vleermuizen). Dit laatste cijfer komt exact overeen met de gegevens voor de natuurlijke groeven uit de bovenstaande paragrafen, wat niet verwonderlijk is, aangezien deze enkel de mergelgroeven omvatten.

Andere zeer belangrijke types bouw materiaal zijn de al dan niet bepleisterde of gecementeerde betonwanden (types C en D). Aangezien het bij de twee laatste groepen meestal om zeer uitgestrekte objecten gaat (met name fortén), is het ook niet verwonderlijk dat de enorme aantallen dieren in een zeer beperkt aantal objecten werden aangetroffen: 8 objecten voor type C en 7 voor type D, wat een gemiddelde bezettingsgraad geeft van respectievelijk 38,25 en 76,70 dieren per object. In deze vier

bouw materiaal-types blijkt de Watervleermuis ongeveer de helft van de getelde dieren uit te maken. In objecten van het type C en E zijn er verder ongeveer gelijke aantallen baardvleermuizen geteld, terwijl deze in de andere objecten opmerkelijk minder specimens tellen.

Eén van de Laativliegers werd in een object met bepleisterde muren aangetroffen, doch het tweede specimen bevond zich in een object met bepleisterde betonwanden (type D). Dit laatste bouw materiaal blijkt ook de uitgesproken vindplaats van de dwergvleermuizen te zijn met 38 specimens verspreid over twee van de zeven objecten, waardoor 52 % van al deze vleermuizen hierin voorkomt. Bijna de helft van de Ingekorven vleermuizen (24 of 44,4 %) blijkt een voorkeur te vertonen voor objecten met niet bepleisterde betonwanden (type C).

In de overige types bouw materialen werden slechts een verwaarloosbaar aantal vleermuizen waargenomen. Zo werden slechts 13 vleermuizen gevonden in vijf van de zes objecten met bepleisterde baksteenwanden (type B), met name 5 grootoren, 5 baardvleermuizen, 2 dwergvleermuizen en één Watervleermuis. Er werden 31 dieren geteld in vijf van de acht objecten uit natuurlijk gesteente (type F), 19 vleermuizen in objecten van het type H ("andere") en slechts één grootoor werd gevonden in een uit hout gemaakt object (type G).

Code 3: Type klimaat

De meeste vleermuizen (1.721 of 52 %) werden gevonden in objecten, die vochtig waren, doch niet tochtig (type D), terwijl iets minder dieren (1.327 of 40 %) aangetroffen werden in tochtige en vochtige objecten (= waterdruppels tegen de wand, meer dan 80 % relatieve vochtigheid, type C).

In beide types zijn de Water- en baardvleermuizen de belangrijkste soorten, doch de verhouding van ongeveer zeven Watervleermuizen voor zes baardvleermuizen in niet-tochtige objecten vergroot tot acht tegen drie in de tochtige objecten voor ongeveer gelijkaardige aantallen Watervleermuizen. Ook de Franjestaarten, de Meervleermuizen en de grootoren lijken een voorkeur te hebben voor niet-tochtige plaatsen, terwijl gelijke aantallen Ingekorven vleermuizen werden genoteerd in de twee types. Dwergvleermuizen lijken daarentegen een grotere voorkeur te hebben voor de tochtige objecten, wat evenzeer geldt voor de Laativlieger. De Vale vleermuis en Bechsteins vleermuis werden dan weer enkel in de niet-tochtige objecten gevonden. Het zeer beperkte aantal dieren van de laatste soorten laat echter niet toe om deze observaties als richtlijn te gebruiken.

De twee droge klimaat types bevatten heel wat minder vleermuizen, waarbij er nog een voorkeur lijkt te bestaan voor de tochtige objecten (type A). Eén exemplaar van de Meervleermuis werd in een niet-tochtig object (type B) gevonden, terwijl er geen gevonden werden in de tochtige objecten, wat vergelijkbaar is met de observaties in de vochtige objecten. Vergelijkbaar is eveneens het voorkomen van de dwergvleermuizen in de tochtige objecten.

Code 4: Type bescherming

Uit de indeling naar dit type object blijkt overduidelijk de voorkeur voor - of beter de voordelen van - objecten met een beschermd statuut, die zijn afge-

Vleermuisonderzoek.

Foto: B. Odeur

Vale vleermuis.

Foto: B. Odeur

sloten (type A). Hierin werden 1.839 dieren geteld of 56 % van alle vleermuizen.

Verbazingwekkend is echter wel het relatief grote aantal dieren dat gevonden werd in niet beschermde, niet afgesloten objecten, waar verstoring mogelijk is (type E), namelijk 662 of 20 %. Hierbij dringt zich natuurlijk de vraag op of de dieren zich nu juist in dergelijke objecten bevinden omdat ze niet beschermd, niet afgesloten en aan verstoring onderhevig zijn, of dat het hoog tijd wordt om deze objecten te beschermen, vooraleer ze verloren gaan voor de vleermuizen... Onzes inziens lijkt de eerste hypothese zeer sterk aanvechtbaar, aangezien reeds meermaals is aangetoond dat verstoring een duidelijke negatieve invloed heeft op de overlevingskans van overwinterende vleermuizen.

Opvallend is verder de overgrote aanwezigheid van dwergvleermuizen in deze niet beschermde, niet afgesloten en verstoorbare objecten met bijna 66 % van alle getelde specimens. Dit geldt eveneens voor de twee Laatvliegers.

Objecten die een beschermd statuut bezitten, doch niet zijn afgesloten (type B) blijken heel wat minder vleermuizen te bevatten dan niet-beschermde objecten, die wel kunnen worden afgesloten (type C). In negen objecten van het type B komen 119 dieren voor of een gemiddelde van 13,22 dieren per object, terwijl er in 14 objecten van het type C 518 dieren voorkomen of een gemiddelde van 37 dieren per object. Deze verhouding weerspiegelt zich ook in de individuele soorten, die bijna alle drie tot vijftien keer voorkomen in de afgesloten objecten. Het belang van het afsluiten van de overwinteringsplaat-

sen wordt verder nog geïllustreerd door de aanwezigheid van Ingekorven vleermuizen in type C-objecten, terwijl deze soort geheel ontbreekt in de objecten van type B.

Besluit

De vleermuistellingen van 1991-1992 tonen nog steeds een positieve tendens met 3.309 dieren tegenover 3.100 in de vorige winter. Door het feit dat dit jaar minder objecten werden onderzocht, is de gemiddelde bezettingsgraad per object eveneens hoger dan vorig jaar (26,3 tegenover 18,5). Uit het overzicht blijkt verder dat het aantal Watervleermuizen en het aantal baardvleermuizen gestegen is in vergelijking met de winter van 1990-1991. De baardvleermuizen vormen momenteel de meerderheid van de in de Limburgse mergelgroeven getelde dieren.

Momenteel lijkt de populatie van de Ingekorven vleermuis in de grote fortengordel rond Antwerpen zich te verbeteren, doch deze soort blijft nog steeds zeer kwetsbaar voor verstoring. Een toename van geschikte reservaten (voornamelijk forten en tamelijk vochtige objecten) voor deze soort kan die positieve tendens alleen maar verbeteren.

De Franjestaarten komen hoofdzakelijk voor in de forten en verder in gelijke mate in ijskelders en mergelgroeven, voornamelijk in stukken die vochtig en niet tochtig zijn. De meerderheid van deze dieren komen voor in objecten met een of andere vorm van bescherming.

Vermeldenswaard is verder dat uit bovenstaande gegevens blijkt dat de grootoren een voorkeur lijken te hebben voor ijskelders en forten, m.a.w. objecten die hoofdzakelijk uit baksteen zijn opgetrokken.

Globaal gezien blijkt dat het in stand houden van reservaten stilaan maar zeker zijn vruchten afwerpt, vermits praktisch 60 % van alle waargenomen vleermuizen geteld werden in objecten met een beschermd statuut.

Met dank aan alle medewerkers die de cencustellingen over gans Vlaanderen uitgevoerd hebben.

Wie graag over de volledige tabellen beschikt, kan deze aanvragen op het Wielewaalsecretariaat.

*A. Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar
V. Van Cakenberghe, UIA, Dept Biologie, Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk*

Zoekertje

TE KOOP GEVRAAGD:

Ik zoek Franstalige vogelgidsen vooral van Afrika en Europa voor Burundese ornitologen. Als je nog ergens een exemplaar liggen hebt dat je toch niet meer gebruikt, kan je daar een aantal natuurgidsen in Burundi een enorm plezier mee doen door ze op te sturen naar onderstaand adres. De boeken hoeven niet gloednieuw te zijn natuurlijk... Dank bij voorbaat!

Steven Van Garsse, Dekenstraat 29, 3000 Leuven.

voor u gesprokkeld

R. De Fraine & H. Franckx

Bronnen: British Birds 86/6, Charadrius 29/1, De Giervalk 81/1-2, FdC Aves 93/4, Journal für Ornithologie 134/1-2, Limosa 65/4, Ringing & Migration 14/1, SOVON-nieuws 6/2.

- Enkele oudjes van het Brits ringwerk: Stormvogeltje 25 jaar en 1 maand, Noordse stormvogel 27 jaar en 9 maand, Torenavalk 23 jaar en 10 maand, Scholekster 31 jaar en 6 maand, Bonte strandloper 17 jaar en 9 maand, Steenloper 19 jaar en 2 maand, Kleine mantelmeeuw 28 jaar en 10 maand, Noordse stern 28 jaar en Zwarte kraai 13 jaar en 9 maand.

- Onlangs geraakten de aantallen van de broedvogelinventarisatie van 1992 voor enkele Nederlandse provincies bekend. In Flevoland waren er minstens 14 territoria van de Roodmus en vertoonde een Beflijster territoriaal gedrag. Uit Friesland onthouden we 180 paar Zwarte stern, 42 paar Geoorde fuut, 10 à 15 paar Roerdomp en 5 paar Kwartelkoning. In Noord-Holland doen de roofvogels het goed b.v. 120 à 135 paar Bruine kiekendief; in westelijk Noord-Brabant uitstekend: 240 paar Sperwer, 220 paar Buizerd, 180 paar Boomvalk, 115 paar Bruine kiekendief, 40 paar Havik en 12 paar Wespandief. In zuidelijk Zuid-Holland broedden meer dan 500 paar Kluut. In de Veluwe (Gelderland) zit een enorm bolwerk Boomleeuwerik: 1.300 à 1.600 paar, vooral in gebieden met zandverstuivingen.

- Beflijsters zijn soms trouw aan stopplaatsen op hun trekroute, zoals bleek uit een studie van een pleisterplaats in Sussex, Engeland. In het najaar wordt er daar bijna uitsluitend op bessen gefoeraard, in het voorjaar uitsluitend op de grond naar ongewervelde diertjes, vooral spinnetjes, die op de oppervlakte van kortgegraasd natuurlijk weiland leven. Meestal blijven de vogels er enkele dagen en nemen in gewicht toe. Ook interessant: Beflijsters zijn groter dan Merels, in tegenstelling tot wat in de literatuur is vermeld.

- Ofschoon de jacht op de Tortel in Frankrijk verboden is, werd ook dit voorjaar (1993) in de Gironde massaal op deze vogels gejaagd door stropers-jagers zonder dat de plaatselijke overheid ingegrepen heeft.

Tortel.

Foto: A.C. Zwaga

Bij onze zuiderburen heeft de nieuwe minister van Leefmilieu bij ons weinig sympathie opgeroepen met het ondertekenen van een besluit om de Aalscholver in la Douce France te "verdelgen". Omdat de uitvoeringsbesluiten in Frankrijk soms op zich laten wachten, heeft een liga van viskwekers haar leden opgeroepen meteen aan de karwei te beginnen zonder officiële toelating en zonder de beperkingen te kennen die het ministerie wilde opleggen!

- De wintersterfte bij Goudhaantjes bedraagt in Finland 75% en in Noorwegen 86%. Het gaat hier overwegend om vogels die ter plaatse gebroed hebben.

- Blauwe reigers beginnen in centraal Duitsland te broeden vanaf het midden van februari; einde februari broeden reeds 42% van de koppels en einde maart had één vierde van de koppels reeds jongen. Men veronderstelt dat dit vroeg broeden te maken heeft met het gewijzigde trekgedrag van reigers: het laatste decennium is 60 à 70% van de Blauwe reigers geëvolueerd van een trekvogel naar een strandvogel die in de nabije omgeving van de kolonie het hele jaar verblijft.

- Een troepje van maximaal elf Staartmezen werd een hele winter op hun slaapgedrag gecontroleerd. 11 verschillende slaapplekken werden gebruikt. Op alle waargenomen dagen overnachtten de vogels op een rij dicht tegen elkaar aangedrukt op één tak. Het dicht bij elkaar kruipen gaat gepaard met een ingewikkelde ceremonie waarbij de meest sterke mannetjes de binnenplaatsen in de rij innemen. Het voordeel van het innemen van zulke slaapplekken ligt zonder twijfel in het gering verlies aan warmte bij koude temperaturen. Daarenboven is de sterfte onder deze vogels geringer dan bij vogels die alleen gaan slapen, zoals de Koolmees.

- Volgens de vooraanstaande ornitholoog Moreau zouden elk jaar 5 miljard Europese trekvogels Afrika binnentrekken. Daaronder zouden 900 miljoen Fittissen, 375 miljoen Oeverzwaluwen, 120 miljoen Tapuiten en 70 miljoen Gele kwikstaarten zijn.

- 293 braakballen van Duitse Grauwe klauwieren bevatten voor 99% insecten, waaronder 51,3% kevers en slechts 0,9% gewervelde dieren. De kleinste prooien zijn ongeveer 4 mm groot. Kleinere insecten worden alleen gevangen wanneer ze talrijk voorkomen, zoals mieren. De Grauwe klauwier is een ongespecialiseerde jager op kleine dieren. De optimale prooien zijn groot, veel voorkomend en gemakkelijk te vangen.

- Een koppel Zuidduitse Glanskopmezen werd omwille van een gespecialiseerd onderzoek naar de geluiden gevangen en 15 maanden in gevangenschap gehouden. Beide gekleurde vogels (vrouwje: wit/blauw, mannetje: geel/groen) werden daarna in hun oorspronkelijk biotoop gelost waarin reeds een nieuw paartje Glanskoppen was gevestigd dat na één

(lees verder blz. 169)

Een ongewone kijk op ongewone dieren:

VLEERMUIZEN

Alex Lefevre

WIST JE DAT ... ?

- Vleermuizen de enige vliegende zoogdieren zijn.
- Er zo'n 1.000 soorten bestaan, waarvan 19 in België.
- De grootste, de zgn. vleerhonden, een vleugelwijdte hebben van ongeveer anderhalve meter.
- De Hommelvleermuis het kleinste levende zoogdier is, zoals de naam laat vermoeden is deze vleermuis amper zo groot als een hommel.
- De beruchte vampieren slechts de grootte hebben van een mus.
- Onze inheemse vleermuizen op één nacht bijna hun eigen gewicht aan insecten verslinden.
- Het hart van een vliegende vleermuis tot 10x per seconde klopt, terwijl dit bij een slapende vleermuis slechts 10x per minuut is.
- Een vleermuis 20 tot 25 jaar oud kan worden
- Vleermuizen met hun oren 'zien'.
- Vleermuizen geen volledige winterslaap houden, doch geregeld wakker worden, waarbij ze dan de vochtdruppels op hun vacht oplikken om voldoende vocht en mineralen binnen te krijgen.

S.O.S.

Door onwetendheid en een egoïstische houding van de mens tegenover deze diergroep zijn soms volledige kolonies vleermuizen vernietigd, werden holle bomen omgezaagd, zolders met gevaarlijke houtbeschermingsprodukten behandeld, overwinteringsobjecten afgesloten of volgestort met afval en door ruilverkavelingen en intensieve landbouwactiviteiten (overmatig gebruik van insecticiden) zijn de heel wat landschapselementen (zoals hagen, struwelen, bomenrijen,...) verdwenen.

Wel werd sinds enige jaren heel wat energie besteed aan het in beheer krijgen van ijskelders, forten, bunkers, mergelgroeven, ...

Toch blijkt slechts een fractie van onze vleermuispopulatie te overwinteren in bovenvermelde objecten, het grootste aandeel treft men zowel 's zomers als 's winters aan in holle bomen en zolders.

Bechsteins vleermuis.

Foto: B. Odeur

**BEHOUD VAN OUDE LOOFBOS-
BESTANDEN, BOOMLANEN,
LANDSCHAPSELEMENTEN EN DE
CREATIE VAN BOSRESERVATEN
ZIJN VAN FUNDAMENTEEL BELANG
VOOR HUN VOORTBESTAAN.**

Voorkomen

De in België nog voorkomende soorten vindt u in de tabel hiernaast.

In het Vlaamse Gewest zijn alle inheemse vleermuizen volledig beschermd, dit houdt in dat hun verblijfplaatsen niet verstoord of vernietigd mogen worden.

De vleermuizenwerkgroep is een werkgroep van Natuurreservaten vzw., welke in samenwerking met heel wat medewerkers uit De Wielewaal, JNM, Natuur 2000 en De Torenvalk, tracht om onze inheemse vleermuizen te bestuderen en zoveel mogelijk te beschermen.

Er wordt getracht om bij het publiek een zo positief mogelijke ingesteldheid ten opzichte van deze dieren aan te kweken. Informatiecampagnes met tentoonstellingen en folders kunnen aldus bijdragen tot het ontzenuwen van dwaze verhalen zoals dat vleermuizen in je haar zouden vliegen.

EEN GEZONDE WONING

Zoals hierboven reeds vermeld, verblijven er ook heel wat vleermuizen op zolders van kerken, abdijen en huizen.

Een jaarlijks wederkerend fenomeen is dat vrouwtjes van hoofdzakelijk de Gewone dwergvleermuis hun onderkomen zoeken in spouwmuuren van huizen (zelfs in nieuwbouw). Daar verzamelen zich soms tussen de 20 à 50 dieren, om er hun jongen te werpen. In de meeste gevallen zijn ze al jaren aanwezig voor men hun aanwezigheid effectief vaststelt. Dit doordat ze hun verblijfplaats ongeveer een halfuur na zons- ondergang verlaten, m.a.w. als het donker is.

Voor de meeste mensen beginnen pas de 'problemen' eens ze op een warme avond zo'n kolonie uit de nok van hun dak zien komen.

Men denkt dadelijk met een plaag te doen hebben, of men is verlegen voor de reactie van de buren, of men denkt dat ze schade gaan toebrengen, of men heeft last van de enkele uitwerpselen die voor de deur of venster liggen, ... Uiteindelijk allemaal vragen waar een antwoord voor bestaat. Tracht in ieder geval op eigen

Naam	Graad van voorkomen	Mate van bedreiging	Verblijfplaats	
			Winter	zomer
Grote hoefijzerneus	Z	+	Z/OO	OO
Kleine hoefijzerneus	ZZ	++	Z/OO	OO
Gewone grootoor	A	+	Z/B	B/OO
Grijze grootoor	Z	+	Z	OO
Dwarsoor	ZZ	++	Z/B	B/OO
Laatvlieger	VA	-	Z/S	Z/OO
Tweekleurige vleermuis	S	?	?	?
Gewone dwergvleermuis	VA	-	Z/S	S/OO
Ruige dwergvleermuis	O	?	B	?
Vale vleermuis	ZZ	++	Z/OO	OO
Watervleermuis	VA	-	B/OO	B/OO
Meervleermuis	Z	?	Z/S	S/OO
Ingekorven vleermuis	ZZ	++	Z/OO	OO
Westel. baardvleermuis	A	+	Z/B/OO	B/OO
Oostel. baardvleermuis	O	?	Z/OO	B/OO
Franjestaart	Z	+	Z/B	B/OO
Bechsteins vleermuis	ZZ	++	B/OO	B/OO
Rosse vleermuis	VA	+	B	B
Bosvleermuis	O	+	B/S	B

- VA = vrij algemeen
A = algemeen
Z = zeldzaam
ZZ = zeer zeldzaam
S = sporadisch
O = onbekend
- ++ = sterk bedreigd
+ = bedreigd
- = niet dadelijk bedreigd
? = onbekend
- Z = zolder
S = spouwmuur
B = boomholte
OO = ondergronds object
J = onbekend

Cluster Watervleermuizen, Fort Edelare.

Foto: A. Lefevre

krekel sparen

voor de wielewaal vzw

De Wielewaal zet zich al 60 jaar lang in voor de natuur. Verspreid over heel Vlaanderen zijn meer dan 50 afdelingen actief op het vlak van natuurstudie en natuurbehoud. Acties worden gevoerd, educatieve activiteiten ingericht, rechtszaken ingespannen, reservaten aangekocht en vaak met grote inzet beheerd.

De Wielewaal groeit verder uit tot een waardevolle natuurvereniging met enthousiaste vrijwilligers in heel Vlaanderen en een professionele ondersteuning die stilaan vorm begint te krijgen. Maar koken kost geld, veel geld... We zijn dan ook steeds op zoek naar inkomsten en leerden zo Netwerk Vlaanderen vzw en het Krekel sparen kennen.

Netwerk Vlaanderen verzamelt financiële middelen om nieuwe initiatieven te steunen. De projecten moeten gesitueerd zijn in de sectoren: vrijwaring van het leefmilieu, emancipatiebeweging, welzijnszorg, cultuur of onderwijs, mens- en milieuvriendelijk ondernemen. Net het soort projecten dat niet moet rekenen op leningen van gewone kredietinstellingen. Netwerk Vlaanderen steunt echter alleen die projecten die uitblinken door hun professionele aanpak en rendabiliteit.

Krekel sparen is één van de manier waarop Netwerk Vlaanderen vzw geld inzamelt. Deze vorm van sparen wordt in samenwerking met de ASLK gerealiseerd. De techniek is eenvoudig. U spaart gewoon op een ES-Rekening van de ASLK. Als spaarder lijdt u geen financieel verlies door te gaan krekelsparen: de rente op uw spaargeld blijft

dezelfde, uw getrouwheidspremie blijft geldig en u geniet verder van alle voordelen van de "gewone" ES-Rekening bij de ASLK. Het buitengewone zit hem hierin: bij het begin van elk jaar geeft de ASLK 1,3% van de gespaarde gelden er bovenop aan Netwerk. Die 1,3% gaat dus niet van uw rente of getrouwheidspremie af!

U kan De Wielewaal vzw financieel steunen zonder dat het u één frank kost. De Wielewaal ontvangt namelijk van Netwerk 0,6% van de spaarinlage van elke krekelspaarder die ze aanbrengt. Indien u dat wenst, kan u toch gehele of gedeeltelijke renteaafstand doen ten voordele van De Wielewaal.

De Wielewaal wil het geld dat op deze wijze binnenkomt, gebruiken voor de ondersteuning van de reservatenwerking. De realisatie van grotere projecten is maar mogelijk wanneer we de beschikking hebben over voldoende financiële middelen. Zonder die middelen zouden de Turfmeersen in het Waasland nooit aangekocht zijn. Zonder die financiële middelen zou De Wielewaal nooit het Bos t' Ename kunnen kopen hebben. In de toekomst willen we nog meer dergelijke grote projecten realiseren. We rekenen daarvoor op uw steun.

Vul snel het JA-formulier in en stap naar een ASLK-kantoor. Wie nog geen ES-Rekening heeft, kan dit in een wip regelen.

Zend het afgestempelde formulier onder gefrankeerde omslag naar:

Netwerk Vlaanderen vzw,
Harenheidestraat 9, 1130 Brussel

JA

IK DOE MEE AAN KREKELSPAREN VOOR DE WIELEWAAL

Daartoe geef ik volmacht aan de verantwoordelijke van Netwerk om op bedoelde ES-Rekening de interestberekening jaarlijks te consulteren waarbij Netwerk zich verplicht tot de strikste confidentialiteit.

Tevens wil ik interesten als gift afstaan aan De Wielewaal vzw ten bedrage van

☐ de gehele interest	☐ een tiende van de interest
☐ de helft van de interest	☐ nul frank, want ik wens
☐ een kwart van de interest	geen rente-afstand te doen

Naam en voornaam:

Adres:

Postnummer en gemeente:

Datum en plaats van geboorte:

Nummer van de ES-rekening waarop ik aan Krekelsparen wens te doen:

..... (bij bestaande rekening)

..... (bij nieuw te openen rekening)

Datum en handtekening:

Mijn afdeling doet aan Krekelsparen voor De Wielewaal

Geef hier dan de juiste benaming en het adres van de rekening:

Naam:

Adres:

Postnr. en gemeente:

PROJEKT 80/13

VAK VOOR DE ASLK

De ondergetekende bevestigt dat bovenstaande informatie over de volmachtgever en zijn handtekening conform zijn met de aanduidingen op zijn/haar identiteitskaart.

Handtekening en stempel van de ASLK

Ingerichte ijskelder

Foto: A. Lefevre.

initiatief niets te ondernemen, U kan de situatie alleen maar erger maken.

Vermits het hier om een beschermde diersoort gaat zullen brandweer of verdelgingsfirma's niets uitvoeren, anderzijds kunnen bij eigenhandig ingrijpen door de eigenaar de opgesloten vleermuizen sterven waarbij (en dit afhankelijk van de plaats, aantal vleermuizen en weersomstandigheden), een nog groter probleem kan ontstaan zorgen door de sterke reuklast tengevolge van rottende dieren en later van schimmels.

NADERE TOELICHTINGEN BIJ VLEERMUIZEN IN JE HUIS:

Elke opening groter dan 1 cm kan als ingang voor de vleermuizen dienen, dus is het zeer moeilijk om alles dicht te maken.

De zomerverblijfplaats is een andere plaats dan deze 's winters.

Vleermuizen brengen geen nestmateriaal binnen (zoals muizen dat doen).

Ze kunnen onmogelijk aan de muur, isolatie of houtwerk knagen of krabben.

Ze brengen geen ziekten over.

Ze nemen er meestal niet meer plaats in beslag dan 1 m²

Vermits een vrouwtje per seizoen slechts 1 jong krijgt, en er steeds in de daarop volgende maanden een aantal dieren sterven, hoeft men geen schrik te krijgen van een uitbreiding van de kolonie tijdens de volgende jaren.

Zo één vleermuisje vangt op een seizoen tussen 0,5 à 0,8 kg aan insecten, een opmerkelijk beter resultaat dan wat U met insecticiden zou bereiken.

In de Oosterse cultuur worden ze als geluksbrengers beschouwd.

Er worden best geen acties ondernomen tussen 1 mei en 1 september, tengevolge van de aanwezigheid van jongen.

**HEB JE VLEERMUIZEN IN JE HUIS,
DAN HEB JE GELUK,
WEES NIET EGOISTISCH
EN GEEF ZE DAAROM EEN KANS.**

Mensen die kolonies kennen of meer inlichtingen wensen over vleermuizen kunnen steeds contact opnemen met

Alex Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar,
Tel. 014/51 62 01

Rosse vleermuis.

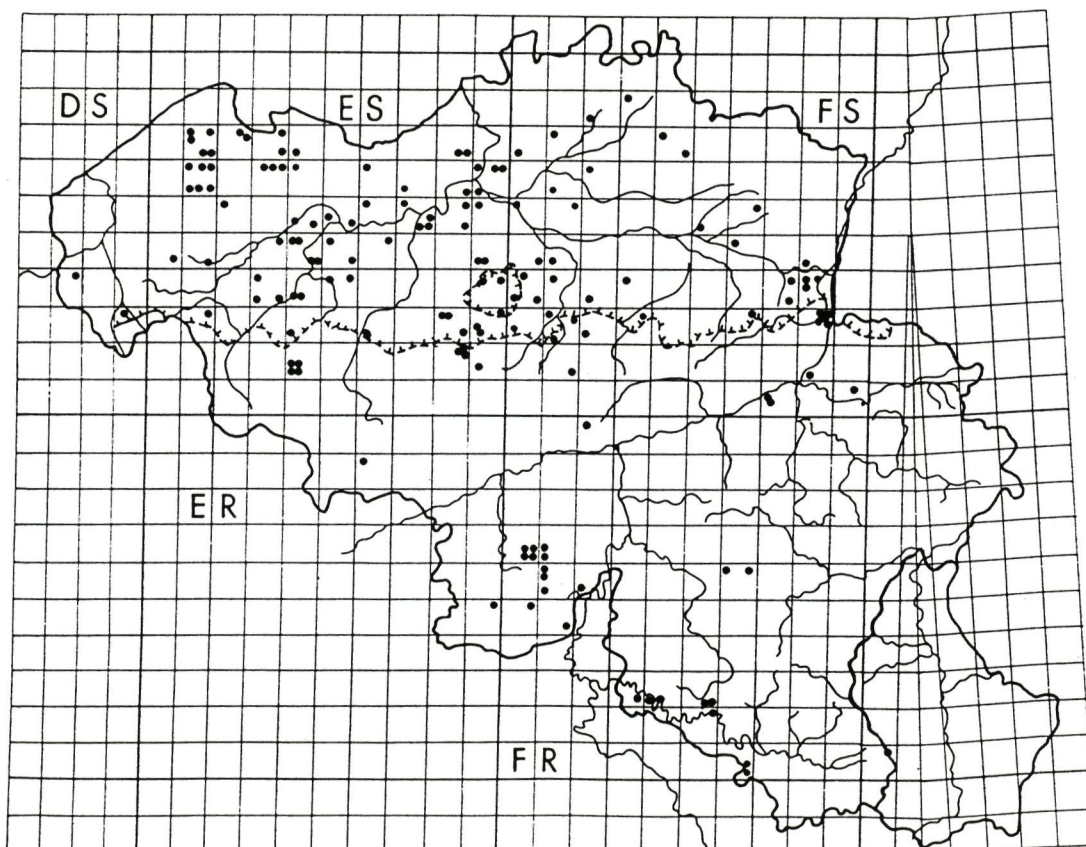
Foto: B. Odeur

VZW DE WIELEWAAL, 60 JAAR JONG

Haar ruim 50 plaatselijke afdelingen, verspreid over geheel Vlaanderen, staan in voor de organisatie van excursies, dia- en filmavonden, inventarisaties en het beheer van 130 natuurreservaten. Deze zijn samen bijna 3.000 hectaren groot, waarvan 300 ha in eigendom. Leden ontvangen de 2 tijdschriften *Wielewaal* en *Oriolus* en hun plaatselijk contactblad.

Heeft U belangstelling:
vraag documentatie aan het Wielewaal-secretariaat,
Graatakker 11, 2300 Turnhout,
tel. 014/41 22 52

Vleermuizenreservaten in België.

dag hevige strijd werd verjaagd. Het jaar daarop had het koppel een succesvol broedgeval met acht jongen. Omdat wit/blauw in de winter stierf, broedde geel/groen met succes met een andere partner gedurende drie opeenvolgende jaren. Uit dit verhaal blijkt dat kleine zangvogels, die in een gevangenschap worden gehouden, die zeer nauw met de eigen leefwereld overeen komt, in staat zijn later te overleven in de vrije natuur.

Kemphaan.

Foto: A.C. Zwaga

- Bij veel steltloperssoorten verschillen de mannetjes en de vrouwtjes in grootte waarbij zowel het mannetje (zoals bij Kemphaan) als het vrouwtje (zoals bij Bonte strandloper en Rosse grutto) de grootste kan zijn. Mannelijke en vrouwelijke Goudplevieren daarentegen, zijn wat betreft hun uitwendige en inwendige afmetingen volkomen identiek.

- Vanaf 1978 werd door de landelijke jachtvereniging van Baden-Württemberg (Duitsland) een reïntroductieprogramma van Korhanen begonnen. Er werd afgesproken dat Haviken onder bepaalde voorwaarden mochten gevangen worden. De vogels moesten o.a. geringd worden, ter plaatse gelost of vervoerd naar potentiële broedgebieden en daar vrij gelaten. Volgens de jaarberichten van de projectleider werden 168 Haviken gevangen; daarvan werden slechts 98 exemplaren teruggevonden op de ringlijsten van de Vogelwarte Radolfzell. Bij het berekenen van het hervangstgemiddelde van de geringde vogels kwam men tot het onthutsende resultaat van 1%, terwijl het gemiddelde van de Vogelwarte 13% bedraagt en van een vergelijkbaar project 15%. Terecht vermoedt men dat het grootste gedeelte van de gevangen Haviken naar de "eeuwige jachtvelden" werden vervoerd.

- Schreeuwarenden overwinteren ten zuiden van de Evenaar tot in Zuid-Afrika. Omdat er weinig terugmeldingen zijn van geringde vogels werd een jong met een satellietzender uitgerust op de broedplaats in Mecklenburg (Noordoost-Duitsland). Tot 16 september verbleef hij in het broedgebied en vertrok in zuidoostelijke richting om na ca. 660 km aan de Pools-Tsjechische grens naar het zuiden af te buigen. Had hij zijn oorspronkelijke richting behouden dan was hij zeker terechtgekomen in de Bosporus langswaar de meeste Schreeuwarenden trekken. Deze vogel trok echter pal zuid, 1.340 km verder op

de kortste weg naar Noord-Afrika. Helemaal in het zuiden van de Peloponnesos aangekomen, twijfelde hij en vloog 12 dagen heen en weer langs de kust. Op 8 oktober werd geen signaal meer waargenomen. Volgens de onderzoekers kon de zender het niet opgeven hebben omdat controle voordien het tegendeel had bewezen. Eerder nemen ze aan dat de Schreeuwarend bij zijn overtocht van de Middellandse Zee is omgekomen of illegaal geschoten boven het schiereiland Mani in het zuiden van de Peloponnesos, dat op dat vlak een kwalijke reputatie geniet.

- Het Aralmeer in Centraal-Azië zal in zijn huidige omvang worden gestabiliseerd. Tijdens de laatste dertig jaar nam de oppervlakte af met tweederde. Om deze ontwikkeling af te remmen, ontstond een samenwerkingsverband tussen de vijf betrokken Centraal-Aziatische Republieken, nl. Kazachstan, Oezbekistan, Kirgizië, Tadjikistan en Turkmenistan, samen met internationale organisaties en elf donerlanden.

De uitdroging werd en wordt veroorzaakt door groot-schalige irrigatie voor de katoen- en rijstteelt. Een belangrijk gevolg van de verdroging is de verzilting en de verspreiding van het zout door de wind. De uitdroging van het Aralmeer is niet enkel één van de belangrijkste ecologische rampen van deze eeuw, maar ook de gezondheid van ruim 35 miljoen mensen staat op het spel.

organiseert in 1994 drie exclusieve natuurreizen:

- **CHILI:**
Atliplano-Atacama-Patagonië met eventuele uitbreiding naar de Iguazu-watervallen. 19 tot 33 dagen op 17/01, vanaf 90.000 fr. Begeleiding: Jean-Luc Busschaert.
- **BAYA CALIFORNIA MEXICO:**
walvissen, cactussen en vogels, 17 dagen op 15/02, 87.500 fr., begeleiding: Jean-Luc Busschaert
- **INDIA: vogels en tijgers**
4 dagen Barathpur, Sariska, Corbett, Nainital, 13 of 17 dagen op 18/11, 67.500/79.500 fr., begeleiding: Armand Cuypers

Daarnaast zijn er onze brochurereizen naar:
KENYA: TANZANIA - SRI LANKA - INDIA - TURKIJE en MEXICO/GUATEMALA/BELIZE

Inlichtingen en gedetailleerde programma's bij:

CLUB EXOTICA
Grote Markt 10 bs 1, 9120 Beveren
Tel. 03/755.47.48 - lic. A5239

- Ecogen, een pas opgestart Vlaams projectbureau voor milieuvriendelijke warmtekracht, heeft ter gelegenheid van Flanders Technology een pilootproject voorgesteld op de stortplaats van Lier. Het project bestaat uit een installatie die het mengsel van methaangas en koolstofdioxide (biogas) dat uit het stort vrijkomt, opvangt en verbrandt. De warmte die door de verbranding vrijkomt, wordt omgezet in elektriciteit met een capaciteit van 300 kW. De restwarmte wordt gebruikt in een tomatenkwekerij.

- Vanaf volgend jaar kunnen Franse dienstplichtigen kiezen voor een vervangende milieudienst. Er worden 250 plaatsen vacant gesteld voor dienstplichtigen die zich willen inzetten voor de bescherming van fauna en flora. Ze zullen werken als opzichters langs kusten, rivieren en in bergachtige gebieden, en samenwerken met milieudeskundigen.

- Vogelbescherming Nederland maakte bekend dat er in hun land jaarlijks minimum twee miljoen vogels sterven ten gevolge van het wegverkeer. De sterfte neemt de laatste jaren toe. Oorzaak? De wegbermen worden op een meer natuurvriendelijke manier onderhouden. Gevolg: meer interessante vegetaties, en dus ook boeiender biotopen voor tal van organismen. Het aantal Veldmuizen in wegbermen langs autosnelwegen is b.v. 25 maal hoger dan in de aangrenzende gebieden, waardoor muizenetende vo-

gels naar de wegbermen worden aangetrokken. Dus ook een nadelige zijde aan het bermbeheer?

- CVP-volksvertegenwoordiger Hubert Brouns heeft een wetsvoorstel ingediend om het registratierecht bij de aankoop van natuurgebieden te verlagen van 12,5 tot 6 procent. Het huidige tarief behoort tot de hoogste van Europa.

- In Vlaanderen zijn zo'n 9000 ha in beheer als reservaat. Hiervan zijn 3500 ha staatsnatuurreservaten en 1500 ha erkende reservaten, eigendom van De Wielewaal, vzw Natuurreservaten, vzw Stichting Limburgs Landschap, vzw Durme, KMDA, KBVBV, enz.

Zoekertjes

TE KOOP:

Oculair TBS-80 OPTOLYTH
Vergr. 30 x - 2.500 F
Tops Karel: 014/55 30 69

TE KOOP GEVRAAGD:

Elsevier insektengids
Elseviers gids voor dieren en planten in de tuin
Erik Colpaert, Burg. M. Goethalslaan 6, 9900 Eeklo,
tel. 09/377 61 30

Verenigingsberichten

TWEDE NATUUR- EN MILIEUQUIZ

Na het grote succes van vorig jaar organiseert Wielewaal Land van Waas Zuid haar 2de Natuur- en Milieuquiz op vrijdag 26 november 1993.

Deze aangename en leerrijke quiz verloopt in een gemoedelijke sfeer en staat open voor ploegen van maximum 4 personen. De quiz omvat vragen over alle mogelijke natuuronderwerpen: vogels, planten, gewervelden, milieubescherming, enz.

De vragen dienen schriftelijk beantwoord te worden en worden veelal verduidelijkt d.m.v. dia's of geluidsfragmenten. Ook wordt er tijdens de pauze een zaalquiz georganiseerd, zowel voor quiz-ers als supporters, met mooie waardevolle prijzen!

Wij verwachten uw inschrijving vóór 15 november '93 door storting van 125 F per persoon op rekening-nummer 001-2187669-07 van Wielewaal Land van Waas Zuid met vermelding van de ploegnaam & het aantal deelnemers. Iedere deelnemer heeft prijs!

De toegang voor vrienden & kennissen-supporters is gratis.

Onze 2de Natuur- & Milieuquiz vangt aan om 20 uur stipt in de eetzaal van VTS-3, Breedstraat 104 te 9100 Sint-Niklaas.

Voor verdere inlichtingen: Van Hofstraeten Willy, tel. 03/777 23 61

Alvast tot dan! Het bestuur.

DE METHODE OM VOGELS TE LEREN HERKENNEN

Zoals reeds aangekondigd in het juli-nummer organiseert Wielewaal Land van Waas Zuid, na het grote succes van twee jaar geleden, voor de tweede maal een cursus vogelwaarnemen.

Met het luik op natuurbeleving wordt getracht om mensen zich te laten thuisvoelen in de natuur. Een intense beleving moet o.a. de studie van de vogels tot een aangename ervaring maken. Via informatie, waarneming en beleving wil de cursus een totaal inzicht bieden van vogels in hun biotoop en op trek.

Deze cursus gaat door in de conferentiezaal van de stadsbibliotheek, H. Heymanplein 1, te Sint-Niklaas op de vrijdagen

5, 12 en 19 november '93

3 en 10 december '93

14 januari '94

11 februari '94

11 en 18 maart '94

22 april '94.

Om U de smaak van vogeldeterminatie te leren kennen, hebben we beroep gedaan op bekende ornithologen: Guido Burggraeve, Jean-Paul De Beleyr, Rogier De Fraine, Koen Devos, Paul Herroelen, Patrick Lust, Walter Roggeman, Bert Van der Krieken en Paul Vercauteren.

De voordrachten handelen over:

- Territorium en gedrag van vogels;

- Watervogels, alles wat ook maar enigszins in de wijde omtrek van de oever en op het water aanwezig is als broedvogel;
- Steltlopers: broedvogels en doortrekkers;
- Eenden en ganzen. De toename van het broedbestand van de Kuifeend, Kraakeend en Slobeend. De jaarlijkse trek van de Grauwe gans, de Kleine rietgans, de Kolgans e.a.;
- De soorten zeevogels (duiker, jagers, stormvogels en meeuwen) die aan onze Vlaamse kust voorkomen;
- Dag- en nachtroofvogels in Vlaanderen: broedvogels, doortrekkers en zeldzame gasten;
- Bos- en rietvogels: biotoopkeuze en zang
- Zangvogels van duinen, akkers en weilanden; leeuwerikken, piepers, kwikstaarten, lijsters en gorzen;
- Huis-, Boeren- en Oeverzwaluw;
- Vogeltrek en ringwerk.

Om de soorten goed te leren kennen, gaan we het veld in om hen te observeren. Er zijn 15 buitenactiviteiten gepland. Deze uitstappen gaan door op zondag.

EERSTE NATIONALE BUITENLANDSE REIS VOOR 1994: GAMBIA, VAN 4 T.E.M. 17 MAART

Gambia bestaat uit twee stroken land aan beide zijden van de machtige Gambia-stroom, die aan de westkust van Afrika uitmondt in de Atlantische Oceaan. Deze voormalige Engelse kolonie is maar een goede 300 km lang en nergens breder dan 35 km. Toch heeft Gambia op deze kleine oppervlakte een grote verscheidenheid aan biotopen en daardoor kunnen er meer dan 500 vogelsoorten waargenomen worden, waaronder talrijke Europese wintergasten. Gambia is dan ook in eerste instantie een ornithologisch paradijs. Verder kunnen er ook verschillende apensoorten, Nijlpaarden en krokodillen gezien worden. Onderweg hebben we ook aandacht voor de bevolking en haar cultureel verleden dat teruggaat tot de periode van de slavenhandel, beschreven in Alex Haley's boek 'Roots'.

PROGRAMMA:

- 04.03: Vlucht met Sabena vanuit Zaventem om 13.15 u. met aankomst te Banjul om 17.25 u. Transfer naar het Holiday Beach Club Hotel of Kotu Strand voor vijf nachten.
- 05-08.03: Vogelobservatie en natuurwandelingen rondom Banjul. Te voet en met de boot exploreren we de mangrovemoerassen, kreken en slikplaten van het estuarium van de Gambia-stroom. We bezoeken ook het Abuko-natuurreservaat, een nog oorspronkelijk stuk jungle met een rijke fauna en enkele unieke vogelsoorten zoals de *Violet turaco*, *Green wood-hoopoe*, *Sulphur breasted bush-shrike* en de Reuzenijsvogel.
- 09-11.03: We gaan stroomopwaarts naar Tendaba, waar we verblijven in het gelijknamige Camp, een comfortabel toeristencomplex, ideaal gelegen voor verdere natuurexploraties te voet en per boot langs-

Meerkat

Foto: Y. Lesseliers

heen de rivieroever, de mangroven en de savanne.

- 12-13.03: We rijden verder door naar Georgetown waar we twee nachten verblijven in het Jangjang-Bureh-Camp. Van hieruit bezoeken we een rijstproject en het River Gambia National Park. Opnieuw natuurexploraties te voet en per boot.
- 14.03: Op de terugweg naar Banjul bezoeken we de mysterieuze steencirkels van Wassu en enkele typische dorpen. Twee overnachtingen in Kotu Strand of Holiday Beach Club.
- 15-16.03: Opnieuw vogelobservatie rondom Banjul: het Tanje Forest Park, de Kotu Stroom, de Banjulnding Woods en het Bafuloto-circuit nabij de Lamin Lodge. De avond van 16 maart vliegen we om 20.10u. terug met SN523 naar Brussel.
- 17.03: Aankomst om 6.20 u. te Zaventem.

Gambia is het goedkoopste en veiligste subtropisch Afrikaanse land. Profiteer van deze gelegenheid om de winter in te korten.

Meer dan 500 vogelsoorten zijn er waar te nemen. Voor uitvoerige informatie hierover lees "Let's look at the Gambia", an Ornithologists Guide, N° 12 (te verkrijgen in de Wielewaalboekhandel, prijs 295 F)

Prijs: 61.000 F Singelsupplement: 9.000 F.

Inschrijven vóór 30 november 1993 door storting van 15.000 F op postrekening 000-0319785-73 van De Wielewaal, vzw, Graatakker 11, 2300 Turnhout.

Reisleider: H. Franckx - Organisatie: Club Exotica

GUNSTABONNEMENT VOGELJAAR

Wielewaalleden kunnen zich op het Vogeljaar abonneren aan een lagere prijs. De abonnementsprijs voor België is vanaf 1 juli 1993 36 gulden en voor Wielewaalleden 33,50 leden.

Als voorwaarde geldt: het abonnementsgeld bij vooruitbetaling over te maken op rekeningnummer 000-1634019-54 ten name van W.A. Werkman in België. Bij de betaling vermelden: lid Wielewaal.

Activiteitenkalender

-b- = begin
-l- = leiding
-m- = mee te brengen
-e- = einde

SEPTEMBER

1

Noord-Limburg. Natuurexploratie: kalkminnende flora. -b- 14 u. Wateringhuis. Wateringen, Oude Maai te Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

3

'sHeerenbosch. Cursus natuurtuinen: "Keuze van beplanting". -b- 20 u. Kwekerij Jan Spruyt, Mostenveld, Buggenhout -l- M. Aerts -e- 22 u.

4

Geraardsbergen. Beheerswerken in natuureservaat de Rietbeemd: maaibeurt hooilanden met nadien evaluatiewandeling. -b- 9 u. Markebrug aan reservaat -l- G. Merlevede -e- 18 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse. -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Lier. Beheerswerken in natuureservaat de Rietbeemd: maaibeurt hooilanden met nadien evaluatiewandeling. -b- 9 u. en 14 u. Badhuis Emblem, nabij Netebrug steenweg Emblem-Kessel -l- F. Wuyts -e- 17 u.

Mechelen. Wandeling doorheen de heide te Kalmthout. -b- 13.30 u. Stationstraat (tegenover uitgang station NMBS Mechelen) -l- R. Willockx -e- 17.30 u.

Noorderkempen. Planteninventarisatie in hok B4 17 31: Wildertse Duintjes. -b- 8.45 u. kerk Wildert (Essen) -l- J. Pinseel -e- 12.15 u.

Schelde-Leie. Plantenstudie met inventarisatie van hok te Eke: leren werken met de flora. -b- 14 u. Sint Anna-kapel, wijk Landuyt te Eke -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- flora, loep en laarzen.

5

Aalter. Daguitstap: Het Torfbroek te Kampenhout: planten en Plantentuin Meise: paddestoelen -b- 8 u. Rond punt te Aalter, 9.30 u. café Fauna Flora, Berg Kampenhout -l- E. Vanaelst -e- 16 u.

Bree. Wandeling in het bronnenbos van Elsloo -b- 8 u. Wielewaal-lokaal Bree -l- J. Verstraeten -e- 11 u.

Brugge. Dagtocht met eigen wagens naar Schouwen: observatie van trekvogels -b- 6.25 u. hoofdingang station Brugge -l- P. Keirsebilck -e- 17 u. -m- telescoop, verrekijker en vogelgidsen, excursiekledij.

Brussel. Namiddag in de Kalmthoutse Heide -b- 13 u. station Kalmthout -l- J. Pinseel -e- 17 u.

Denderland. Maandelijkse Osbroekwandeling: plantengemeenschappen -b- 10 u. Burg. Blanckaertdreef (ingang reservaat), Aalst -l- M. De Wolf -e- 12 u.

Gent. Nazomerwandeling te Sint-Martens-Latem -b- 14 u. kerk Sint Martens Latem -l- E. Van Renterghem -e- 17.30 u.

Geraardsbergen. Beheerswerken in natuureservaat de Rietbeemd: maaibeurt hooilanden met nadien evaluatiewandeling. -b- 9 u. Markebrug aan reservaat -l- G. Merlevede -e- 18 u.

Hageland-Demervallei. Herfstwandeling in Walenbos Tielt-Winge -b- 9 u. O.L.V.-kerk te Tielt-Winge -l- M. Guisson -e- 12 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Lier. Werkgroep Botanie inventariseert in hok C4 35 33 te Kruibeke-Scheldeboorden -b- 8 u. station te Lier, 8.45 u. kerk van Kruibeke -l- A. De Jonghe -e- 17 u. -m- flora, loep, drank en picknick.

Midden-Kempen. Initiatie in het roofvogels kijken (vogeltrekstudie) aan het Zwart Kot te Mol-Postel. -b- te 9 u. Brug Sas

3 - De Maat (weg Mol-Postel) -l- F. Vreysen -e- 12.30 u. -m- roofvogelgids, kijker, telescoop, picknick.

Moervaart-Zuidlede. Bezoek aan het natuureservaat de Turfmeersen: natuurontwikkeling -b- 14.30 u. Brug Terwest, Moerbeke-Waas -l- H. De Bruycker -e- 17.15 u.

Ninove. Reservatenfietstocht in Groot-Ninove, o.m. Venebroeken, de Liefdering Meersch en de Phenixberg, -b- 14 u. Oud-Stadhuis, Oudstrijdersplein, Ninove -l- E. Haers -e- 18 u.

Noorderkempen. Zeevogeltrek West-Kapelle. (Aangeven voor 30.08) -b- 5.30 u. kerk O.L.-Vrouw (Essen-centrum) -l- F. Broos -e- 12.30 u. -m- telescoop.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 10 u. Bredase Dijk, 10.15 u. Wateringen, Oude Maai, Lommel-kolonie -l- V. Wijnen -e- 12.15 u.

Noord-Limburg. Geleide fietstocht: Plaatsnaamkunde -b- 14 u. parochiezaal, Heide-Heuvel, 14.30 u. De Elzen, Lommel -l- V. Wijnen -e- 17.30 u.

Noord-Limburg. Vogelwaarnemingen en tellingen te Eksel -b- 6.30 u. De Veeweyloop, manège De Prairie, Kiefhoekstraat Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30 u.

Oostende. Studie van de najaarstrek bij de zeevogels, Oosterstaketsel en strand. -b- 8.30 u. parking, J. Bauwensschool, Oostende -l- R. François -e- 12 u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling voor bomen, struiken en paddestoelen te Kwaremont -b- 14.30 u. kerk Kwaremont -l- J. Vanheuverwijn -e- 18 u.

Turnhout. Uitstap naar Dombergheide: invloed van de beheerswerken op fauna en flora -b- 14 u. Kruispunt Kastelein-Ring -l- R. De Prins -e- 17 u.

Westkust. Barbecue gevolgd door wandeling doorheen het domein "De Kwinte": vogels en planten -b- 14 u. kruispunt Kastelein-Ring -l- R. De Prins -e- 17 u.

Zwalmvallei. Dagtocht Cap Griz Nez -b- 6 u. markt Zottegem -l- H. Haustraeten -e- 17 u.

8

Noord-Limburg. Natuurexploratie: kalkminnende flora -b- 14 u. Wateringhuis, Wateringen, Oude Maai te Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

9

Gent. Planteninventarisatie in hok C3 44 34 (Speurdonk, Mendonk) -b- 18.30 u. kerk van Mendonk -l- W. Sierens -e- 20.30 u.

11

Denderland. Beheerswerken in De Wellemeersen -b- 8.30 u. overweg Wellemeersenstraat -l- B. De Bruyn -e- 17 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Lier. Observatie trek en steltlopers Zeeland -b- 7 u. station Lier -l- T. Depauw -e- 17 u.

Lier. Beheerswerken in de Kartelbladbeemd: maaien -b- 9 u. Badhuis Emblem, nabij Netebrug-steenweg Emblem-Kessel -l- F. Wuyts -e- 12.30 u.

Nat. Werkgr. Botanie. Inventarisatie van de flora in het poldergebied van de Schelde nabij Moerzeke -b- 9 u. Moerzeke Dorp aan de kerk, weg Grembergen-Moerzeke -l- A. Van den Bergh -e- 17 u. -m- flora, loep, picknick, drank.

Zuid-West-Brabant. Wandeling Pajottenland. Nadien sober maal inschr. voor 04/09, 300 F op 000-0121017-58 Wielewaal Z.W. Brabant.

12

Antwerpen-Centrum. Wandeling naar Anderstad en Lier: kuieren langs Nete en Netekanaal -b- 13.30 u. parking GB te Lier, 14 u. Anderstad -l- R. Huysmans -e- 17 u.

Antwerpen-Zuid. Landschapswandeling in de omgeving van Postel: vogel- en plantendeterminatie -b- 8.30 u. eigen wagens station Oude God te Morsel, 9.30 u. brug aan de Maat, baan Balen-Postel -l- W. Van Spaendonk -e- 17 u.

Brugge. Migratie van zangvogels - observatie in de Fonteintjes te Zeebrugge -b- 7.30 u. hoofdingang station Brugge, 8 u. Fonteintjes te Zeebrugge -l- F. De Scheemaeker -e- 11.30 u. -m- verrekijker, vogelgids, excursiekledij.

Brussel. Natuurreservatenwandeling in Halle -b- 9 u. bij V. Verdickt, Maerdal 75, Halle-Essenbeek -l- J. Boonen -e- 12 u.

Denderland. Werkgroep Botanie: inventarisatie Vlierzele Papegem D3 46 33 (streeptocht) -b- 8.30 u. kerkhof, Aalst -l- P. Van den Bremt -e- 12 u.

Denderland. Dagtocht naar de Kalkstraat -b- 9.30 u. Han-sur-Lesse, kerk -l- R. Sienaert -e- 17 u.

Gent. Paddenstoelenwandeling in het Nerenbos te Merelbeke -b- 13.45 u. kerk van Merelbeke-Centrum, 14 u. ingang van het bos, Hundelgemsesteenweg (tussen Bottelare en Munte) -l- E. Van Renterghem -e- 17 u.

Hageland-Demervallei. Stelloptrek in Zeeland -b- 6.30 u. Abdij Averbode (eigen wagens) -l- G. Janssens -e- 17 u. -m- guldens, telescoop, picknick

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beersxe -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Klein-Brabant. Fietstocht: Vlasroputtentocht -b- 14 u. kerk oppuurs -l- E. Vergauwen -e- 17 u.

Land-van-Waas-Zuid. Dagtocht naar de Hoge Venen. -b- 8 u. stadhuis Sint-Niklaas, 9.30 u. Natuurparkcentrum Botrange -l- G. Keereman -e- 16 u.

Lier. Observatie van de eerste trekvogels te Viersel -b- 13.30 u. station te Lier, 14 u. Taverne De Kroon, Dijkstraat 12. Viersel-Zandhoven -l- F. Wuyts -e- 17 u. -m- kijker.

Mandelstreke. Wandeling in het natuurreservaat De Mandelhoek -b- 9.30 u. ingang reservaat, Waterweg, Ingelmunster -l- E. Vroman -e- 12 u.

Meetjesland. Familiewandeling naar het Zwin -b- 13.30 u. markt Eeklo, 14 u. ingang het Zwin, Knokke -l- E. Colpaert -e- 17 u.

Midden-Limburg. Natuurwandeling in vijfvergeë met vogel- en plantendeterminatie -b- 9 u. parking aan de Slagmolen te Genk -l- F. Van Brabant -e- 12 u.

Netevallei. Natuurwandeling Kruiskensberg: zaden, vruchten en paddestoelen -b- 14.30 u. kapel van Kruiskensberg -l- C. Segaert -e- 17 u.

Ninove. Maandelijkse wandeling in het Neigembos: vruchten en zaden -b- 14.30 u. kapel van Bevingen te Neigem -l- J. Cox -e- 17 u. -m- flora, veldgids en loop.

Noord-Limburg. Vogelwaarnemingen en -tellingen te Eksel -b- 6.30 u. De Veeweyloop, manège De Prairie, Kiefhoekstraat Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30 u.

Noord-Limburg. Bomenexcursie en najaarsbloeiers -b- 14.30 u. parking aan de harmoniezaal, 15 u. De Tip, Kerkhoven, Lommel -l- E. Wellens -e- 17.30 u.

Scheldeland. Busuitstap: De heidegebieden rond Turnhout: de Liereman en het Noordpolder 350 F (gezinnen max 1050 F) -b- 7.30 u. Dorp Serskamp, 7.45 u. Markt Wetteren, 9 u. kerk Oud-Turnhout -l- T. Blondeel -e- 17 u.

Stern. Paddestoelentocht Hospicebos Nazareth -b- 14 u. Hospicebos Nazareth, ingang militair domein -l- J. Rogge -e- 17 u.

Turnhout. Uitstap Zwart Water en Hoogmoerheide -b- 14 u. kruispunt Bremstraat en Stwg. op Baarle-Hertog -l- J. Appels -e- 17 u.

Westkust. Strandwandeling: studie fauna & flora op strand -b- 14 u. Leopold-monument, Esplanade De Panne -l- R. Billiau -e- 17 u.

15

Noord-Limburg. Natuurexploitatie: kalminnende flora -b- 14 u. Wateringhuis, Wateringen. Oude Maai te Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

16

Schelde-Leie. Boswandeling in de naaldbossen te Nazareth: bosflora en opvallende paddestoelen -b- 14.30 u. ingang militair domein, Kalpstraat, Nazareth -l- W. Latte -e- 17 u.

18

Aalter. Bezoek aan het vogelasiel van Ruiselede -b- 13.30 u. Rond Punt te Aalter, 14 u. Oude Tielstraat te Ruiselede -l- J. Pauwels -e- 16 u.

Brussel. Plantentocht te Diegem: bezoek aan de autoweg- en spoorwegbermen van de Oude Kalkoven -b- 14 u. kerk van Diegem -l- F. Fleurbaey -e- 17 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te

Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Kievit. Natuurbeheerswerken in de Schrieken te Beerse (maaien en hooien van vochtige graslanden -b- 9 u. ingang reservaat -l- D. Josten -e- 16 u. -m- laarzen, picknick en werking (zeis, hooihark of riek)

Lier. Werkgroep Botanie inventariseert te Lissewege-polderkanaalboorden -b- 7.30 u. station Lier, 9 u. kerk Lissewege -l- A. De Jonghe -e- 17 u. -m- flora, loop, picknick, drank

Mechelen. Ledenavond in de Krankehoeve te Bonheiden -b- 18.00 u. Krankehoeve, Bonheiden -l- Vansteenkiste -e- 24 u.

Netevallei. Beheerswerken in het Goor te Westmeerbeek: plaggen, maaien, kappen -b- 13.30 u. kerk Westmeerbeek -l- G. Ceulemans -e- 17 u.

Schelde-Leie. Plantenstudie met inventarisatie van km hok te Maarkedal: leren werken met de flora -b- 14 u. kerk, Kerkem -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- flora, loop en laarzen.

19

Aalter. Paddestoelenwandeling in het kasteelpark van Poeke -b- 14 u. kerk van Poeke, 14.15 u. park van Poeke -l- E. Vanaelst -e- 16.15 u.

Denderland. Vogelkijkdag in de Achterhaven van Zeebrugge -b- 7.45 u. station Aalst, 9 u. Achterhaven Zeebrugge -l- R. Sienaert -e- 17 u.

Geraardsbergen. Streekwandeling in Nuchten: fauna en flora -b- 9 u. kerk Zandbergen -l- D. De Cooman -e- 12 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Kievit. Natuurbeheerswerken in de Schrieken te Beerse (maaien en hooien van vochtige graslanden -b- 9 u. ingang reservaat -l- D. Josten -e- 16 u. -m- laarzen, picknick en werktuig (zeis, hooihark of riek)

Lier. Deelname aan de nationale natuurbeschermingsdag te Esneux. Geleide wandelingen: "Water, kostbare gift van moeder natuur" -b- 8.30 u. station Lier, 10 u. Esneux, sportcentrum Adrien Herman -l- M. Vermijlen -e- 17 u.

Mandelstreke. Planten en vegetatie in duinengebieden. -b- 8.30 u. Polenplein, 9.30 u. Cabourg Duinen, Adinkerke-Ghyvelde -l- H. Tillemans -e- 11.30 u.

Mandelstreke. Vegetatiestudie in oude duingebieden en waterwinningsgebieden -b- 13.30 u. De Panne, Veurnestraat op grote parking, 14 u. Calmeynbos, de Panne -l- H. Tillemans -e- 17 u.

Midden-Limburg. Natuurwandeling: vogelstudie op vijfvergeë -b- 9 u. Paalsteen, einde Paalsteenstraat Hasselt -l- E. Schorpioen -e- 12 u.

Netevallei. Actiedag "De Nete snakt naar water": 3 wandelingen: Hof ter Laken, Herenbossen en Bergske -b- 14 u. Pallieterhoeve, Boischot, vertrek wandelingen: 14.30 u., 15 u., 15.30 u. -l- W. Wouters -e- 17 u.

Noord-Limburg. Vogelwaarnemingen en tellingen te Eksel -b- 6.30 u. De Veeweyloop, manège De Prairie, Kiefhoekstraat Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30 u.

Voorkempem. Daguitstap met eigen wagens naar de Kreekrak (NL): studie van watervogels -b- 9 u. kerk van 's Gravenwezel -l- M. Couwels -e- 18 u. -m- laarzen, picknick, kijker.

Wulp. Herfstwandeling in en om de Liereman: aandacht voor resultaten beheerswerken en stand- en trekvogels -b- 9 u. kerkplein Sint-Bavo, Oud-Turnhout (centrum), 9.15 u. Broederspleinen, infobord gemeente -l- W. Machiels -e- 12 u.

Zwalmvallei. Nazomertocht naar de moerassen van Harchies en de Stambruges (eigen wagens) -l- G. Eeckhout -e- 17 u. -m- laarzen, picknick

22

Noord-Limburg. Natuurexploratie: kalminnende flora -b- 14 u. Wateringhuis, Wateringen. Oude Maai te Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

25

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Merelbeke-Melle. Werkdag in natuurreservaat de Putten te Melsen -b- 9 u. De Putten te Melsen -l- G. De Meulemeester -e- 17 u.

Nat. Werkgr. Botanie. Planteninventarisatie van de kustpolders te Leke -b- 9 u. kerk van Leke (weg Diksmuide-Oostende) -l- F. Coudron -e- 17 u. -m- flora, loop, drank, picknick.

Netevallei. Beheer in de Goren: maaien en hooien van natte heide -b- 13.30 u. Kaasstrooimolen, hoek Bruggeneinde en Paardenkerkhofstraat, Bruggeneinde -l- S. Wuyts -e- 17 u.

Ninove. 25 en 26 sept. zeevogeltrekweekend te Cap Griz Nez. Info en inschr. Wouter Mertens 053/66 06 34 -b- 14 u. parking Café Den Doorn te Ninove -l- W. Mertens

Schelde-Leie. Inventarisatie, vangtechnieken en determinatie van spinnen in het Ingelbos -b- 10 u. Hootond Molen, Ronsekluisbergen -l- B. Goethals -e- 17 u. -m- laarzen, regenkleddij, vangpotjes en determinatiewerken spinnen

Westland. 25 en 26 sept. Weekend Cap Griz Nez. Info: 057/ 21 72 25 J. Carpentier -b- 8 u. station Ieper -l- J. Carpentier.

26

Antwerpen-Centrum. Met eigen wagens naar Saeftinge en omgeving (Oude Doel): observatie van watervogels en doortrekkers. -b- 9.30 u. Noorse Kerk, Grote Tunnelplaats te Antwerpen -l- J. Maebe -e- 17 u. -m- picknick.

Antwerpen-Zuid. Markiesaat van Bergen op Zoom -b- 8 u. Station Oude God te Mortsel -l- L. Van Schoor -e- 17.30 u. -m- picknick, kijker, telescoop, vogelgids, regenkleddij, laarzen.

Brussel. Voormiddag bij Brussegem: het Wolvedaalpad: vogels, planten en landschappen -b- 8.30 u. kerk van Brussegem -l- P. De Taeye -e- 12.30 u.

Denderland. Landschapswandeling in Zoniënwood -b- 14 u. pandeling Dode Klooster -l- J. Van den Berghe -e- 17 u.

Gent. Paddenstoelenwandeling in het Drongengoed -b- 13.45 u., Sint-Pietersplein, Gent, 14.15 u. Drongengoed te Ursel -l- H. Evrard -e- 17.30 u.

Geraardsbergen. Roofvogelwandeling naar het Raspaillebos en omliggende velden -b- 9 u. café Uitkijktoren aan de bosberg -l- J.P. Somers -e- 12 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje

Klein-Brabant. Wandeling het Graafschap Bornem -b- 13.30 u. Delhaize Reet, 14 u. Kloosterheide Bornem -l- M. Van Linthout -e- 17 u.

Lier. Maaien in de Hooidonkse Beemden -b- 9 u. Boshuisje te Zoersel -l- Y. Peeters -e- 12.30 u.

Mandelstreke. Wandeling in het natuurreservaat de Mandelhoek -b- 9.30 u. ingang reservaat. Waterweg, Ingelmunster -l- G. Hoornaert -e- 12 u.

Meetjesland. Vogeltrektocht aan de Westerschelde te Groede -b- 7 u. markt Eeklo, 7.45 u. Scheldedijk te Groede -l- E. Colpaert -e- 11.30 u.

Noord-Limburg. Vogelwaarnemingen en tellingen te Eksel -b- 6.30 u. De Veeweyloop, manège De Prairie, Kiefhoekstraat Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30 u.

Noord-Limburg. Herfstuistap: najaarsbloei, vijver-, bos- en beemdgebied -b- 14 u. parking kerk Eksel, 14.30 u. Dommelvallei, Eksel-Peer -l- E. Wellens -e- 17.30 u.

Scheldeland. Bos- en landschapswandeling te Serskamp en Smetledobos: paddestoelen -b- 14 u. Dorp Serskamp -l- R. Clinckspoor.

Schelde-Leie. Natuurwandeling voor fauna en flora in de Leievallei in omgeving Mandelkreek en kasteel ter Lake -b- 14 u. kerk Oeselgem -l- W. Packet -e- 17 u.

's Heerenbosch. Paddenstoelenexcursie in het Osbroek te Aalst -b- 13 u. station Buggenhout, 14 u. cafetaria Stadspark Osbroek, Parklaan, Aalst -l- D. Mertens -e- 17 u.

's Heerenbosch. Paddenstoelenexcursie te Buggenhoutbos -b- 14 u. Boskapel, Kasteelstraat, Buggenhout -l- G. Van Gucht -e- 17 u.

Stern. Bezoek aan het Arboretum te Tervuren -b- 13 u. dorp Zevegem -l- W. Galle -e- 18 u.

29

Midden-Limburg. Educatieve wandeling in vijvergebied -b- 9 u. Slagmolen Genk, ingang van het reservaat De Maten -l- F. Van Brabant -e- 12 u.

Noord-Limburg. Natuurexploitatie: kalkminnende flora -b- 14 u. Wateringhuis, Wateringen, Oude Maai te Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

OKTOBER

1

Ninove. Week van het bos: permanente tentoonstelling van 1 oktober tot en met 10 oktober met als thema: vogels -b- Oud-Stadhuis, Oudstrijderslaan, Ninove tijdens openingsuren van VVV -l- H. De Kegel

's Heerenbosch. Cursus natuurtuinen: "Heemplanten en heemtuinen" -b- 20 u. zaal café Leireken, Brouwerijstraat, Steenhuffel -l- L. Adriaenssens -e- 22.30 u.

Turnhout. Diavoordracht Canada. -b- 20 u. conferentiezaal Warande, Warandestraat 40, Turnhout -l- V. Van Gorp -e- 22.30 u.

2

Denderland. Weekend naar Cap Griz Nez: vogeltrekwaarnemingen -b- Inschr. en info: Raf Sienaert 053/83 42 60 -l- R. Sienaert

Denderland. Beheerswerken in de Honegem -b- 8.30 u. of 14 u. Ter Vaerent, Keiberg Lede -l- W. D'Haeseleer -e- 17 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Lier. Planteninventarisatie door Werkgroep Botanie te Antwerpen-Noord -b- 8 u. station Lier -l- A. De Jonghe -e- 17 u. -m- flora, loep, drank en picknick.

Netevallei. Diavoordracht -b- 20 u. Wielewaallokaal, Leopoldlei 81, Hallaar -l- S. Wuyts -e- 22.30 u.

Noord-Limburg. Infodag over het snoeien en planten van populieren. -b- 9 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- A. Geuens -e- 12 u.

Schelde-Leie. Plantenstudie met inventarisatie van km hok te Kruishoutem: leren werken met de flora. -b- 14 u. kerk Kruishoutem -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- flora, loep en laarzen.

3

Antwerpen-Zuid. Vogels aan de Oostkust -b- 7.30 u. eigen wagens station Oude God Mortsel -l- W. Boeykens -e- 18.30 u.

Brussel. Landschapswandeling omgeving van Sint-Pieters-Leeuw: planten, bomen, vogels, landschapselementen -b- 14 u. Sint-Pieterskerk van Oprink (oorlogsmonument) -l- L. Mertens -e- 17 u.

Denderland. Beheerswerken in de Honegem -b- 8.30 u. of 14 u. Ter Vaerent, Keiberg Lede -l- W. D'Haeseleer -e- 17 u.

Denderland. Maandelijkse Osbroekwandeling: herfst -b- 10 u. ingang reservaat, Burg. Blanckaertdreef, Aalst -l- P. Tolleneer -e- 12 u.

Gent. Herfstwandeling in het provinciaal domein "Het Leen" -b- 13.30 u. Sint-Pietersplein, Gent, 14 u. parking prov. domein "Het Leen" -l- E. Van Renterghem -e- 17 u.

Hageland-Demervallei. Eerste paddestoelentocht -b- 14 u. Abdij Averbode -l- F. Mangelschots -e- 17 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 17 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Mechelen. Vogeltrek in het Mechelsbroek -b- 8 u. sluis over Dijle aan Mechelsbroek -l- G. Meeuws -e- 12 u.

Meetjesland. Paddestoelentocht in het Leen -b- 9 u. parking Het Leen, Gentsesteenweg, Eeklo -l- C. Gillis -e- 12 u.

Moervaart-Zuidlede. Observeren en leren herkennen van trekvogels in de Grote Kreek in de Moerbeekse Polders -b- 7 u. kerk van de Parochie Kruisstraat te Moerbeke-Waas -l- G. Du Cheyne -e- 10.10 u.

Netevallei. Paddestoelenwandeling in Herenbossen te Hulshout -b- 14 u. Pallieterhoeve, IJzerenweg 21, Booischot -l- D. Van Tricht -e- 16.30 u.

Noord-Limburg. Vogelwaarnemingen en -tellingen te Eksel -b- 6.30 u. De Veeweyloop, manège De Prairie, Kiefhoekstraat Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30 u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie: fauna en flora -b- 10 u. Bredase Dijk, Wateringen, Oude Maai, Lommel-kolonie -l- V. Wijnen -e- 12.15 u.

Zwalmvallei. Paddestoelentocht in het park van de Top-kapel (Top-bronnen Brakel) -b- 14 u. parking Top-bronnen te Brakel -l- K. Van den Berge -e- 17 u.

6

Noord-Limburg. Natuurexploratie: kalkminnende flora -b- 14 u. Wateringhuis, Wateringen, Oude Maai te Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

Scheldeland. 8-10 okt.: week-end te Cap-Griz-Nez: observatie van de vogeltrek langs de kust in Frankrijk. Info 09/252 28 07 -b- -l- R. Vandenbergh -m- eigen wagens, kostendelend.

9

Brussel. Trektellingen in Brussegem -b- 7 u. kruispunt Brusse-

gem richting Merchtem, 7.05 u. oriëntatietafel VTB-VAB Brusselgem -l- P. Herroelen -e- 9.35 u.

Brussel. Plantentocht te Humbeek: Gravenbos -b- 14 u. brug over Zeekanaal te Humbeek -l- F. Fleurbay -e- 17 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Lier. Uitstap Zwin en omgeving: observatie van strand- en waadvogels -b- 8 u. station Lier, 9.30 u. parking zwembad, Knokke Zoute -l- W. Goyvaerts -e- 17 u.

Mandelstreke. twee-daagse uitstap naar Cap Griz Nez. Inschr. J. Jacques 051/20 44 89, prijs 2.700 F -b- 7.30 u. Polenplein -l- P. Ingelare

Nat. Werkgr. Botanie. Florainventarisatie in stadsmilieu te Gent -b- 9 u. ingang Gravensteen Gent -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- flora, loep, pincknick.

Noord-Limburg. Infodag valleibehoor -b- 8.30 u. parking kerk Eksel, 9 u. Dommelvelei, Eksel -l- J. Kerkhofs -e- 12 u.

Westland. Info-avond over braakballen -b- 20 u. Jeugdstation, Leopold III-laan, Ieper -l-, K. Steenhoudt -e- 22 u.

10

Aalter. Vogeltrektelling -b- 7 u. kerk van Ursel, 7.15 u. Drongengoedpad -l- J. Pauwels -e- 9 u.

Antwerpen-Zuid. Mossentocht op Fort 7 -b- 9 u. ingang Fort 7, Legerstraat 40, Wilrijk -l- H. De Ceulaer -e- 12 u. -m- loep, laarzen.

Denderland. Werkgroep botanie: planteninventarisatie Vlierzele Oude Molen (streeptocht) -b- 8.30 u. kerkhof Aalst -l- P. Van den Bremt -e- 12 u.

Gent. Bustocht naar de vallei van de Bocq. Inschr. 350 F, 150 F (kind) 000-0520631-32 Wielewaal Gent, Basketbalstraat 16, Lovendegem -b- 8 u. Sint-Pietersplein, Gent -l- H. Notebaert -e- 18 u.

Hageland-Demervallei. Tweede paddestoelentocht -b- 8.30 u. kerk Engsbergen -l- F. Mangelschots -e- 12 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Mandelstreke. Wandeling in het natuurreservaat de Mandelhoek -b- 9.30 u. ingang reservaat, Waterweg, Ingelmunster -l- R. Ameye -e- 12 u.

Mandelstreke. Herfstwandeling met determinatie van zwammen -b- 14.30 u. parking kasteel van Ardooie -l- M. Bossuyt -e- 17 u.

Ninove. Paddestoelenexcursie in het Neigembos -b- 14.30 u. Kapel van Bevingen, Neigem -l- H. De Kegel -e- 17 u. -m- paddestoelengids, klein spiegelte

Noorderkempen. Wandeling Zeeland: Markizaatsmeer (aangeven voor 04.10) -b- 7.30 u. kerk O.L.-Vrouw (Essen-centrum) -l- F. Broos -e- 13 u.

Noord-Limburg. Vogelwaarnemingen en -tellingen te Eksel -b- 6.30 u. De Veeweyloop, manège De Prairie, Kiefhoekstraat Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30 u.

Noord-Limburg. Info-avond over het samenstellen van het tijdschrift De Zonnedaauw -b- 20 u. secretariaat, Oude Maai, Lommelkolonie -l- H. Vaesen -e- 23 u.

Wulp. Paddestoelentocht staatsbossen Ravels -b- 9 u. hoofdingang (parking) staatsbossen, baan Ravels-Arendonk -l- J. Melis -e- 12 u.

Zuid-West-Brabant. Paddestoelenwandeling -b- 8 u. Possozplein, Halle -l- J. Janssens -e- 17 u.

13

Brechtse Heide. Determinatie van varens -b- 19 u. heemhuis Scilla, A. Van de Sandelaan 4, Schilde -l- A. Ligtoet -e- 22 u. -m- flora, loep.

Noord-Limburg. Natuurexploratie: kalkminnende flora -b- 14 u. Wateringhuis, Wateringen, Oude Maai te Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

15

Noord-Limburg. Diavoorstelling over Hongarije -b- 20 u. Palethe, Kerkstraat, Overpelt -l- A. Mertens -e- 23 u.

16

Fruitstreek. Vogeltrektelling Overbroek reservaat -b- 6.45 u. informatiebord naast voetbalterrein Gelmen -l- A. Van Marsenille -e- 10 u. -m- geen honden, laarzen.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te

Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat. Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Netevallei. Beheerswerken in het Goor te Westmeerbeek: plaggen, maaien, kappen -b- 13.30 u. kerk Westmeerbeek -l- G. Ceulemans -e- 17 u.

Wulp. Filmavond door Flor van Opstal -b- 20 u. De Heischuur. Schuurhoven 2, Oud-Turnhout -l- L. Cuylaerts -e- 22.30 u.

17

Aalter. Paddestoelenwandeling in de Drongengoedbossen -b- 14.30 u. Hoeve Drongengoed, Drongengoedweg 9, Knesselare -l- E. Bondia -e- 17 u.

Antwerpen-Zuid. Landschapswandeling in het Westvlaamse Heuvelland met vogel- en plantendeterminatie -b- 8 u. station Oude God, Mortsel, 9.30 u. Prov. Centrum Palingbeek, Zillebeke -l- H. Waeterschoot -e- 19 u. -m- goede wandelschoenen, picknick.

Brussel. Paddestoelentocht te Kortenberg: Merodebos -b- 9 u. Sporthal Kortenberg -l- P. Luyten -e- 12 u.

Gent. Paddestoelenwandeling in de Hospice bossen te Nazareth -b- 13.30 u. Sint-Pietersplein, Gent, 14 u. ingang van het bos, Klapstraat, Nazareth -l- E. Van Renterghem -e- 17.30 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje

Midden-Limburg. Educatieve vijfverwandeling: trekvogels en wintergasten -b- 9 u. Paalsteen, einde Paalsteenstraat, Hasselt -l- M. Lodewijckx -e- 12 u.

Netevallei. Boswandeling in de Averegeten: zaden, boomvruchten, paddestoelen -b- 14.30 u. grote parking, Boonmarkt, Hallaar -l- C. Segaert -e- 17 u.

Noord-Limburg. Watervogeltentoonstelling -b- 8 u. kruispunt, Lommel-Barrier, 8.30 u. Sahara. Lommel -l- A. Geypen -e- 12 u.

Noord-Limburg. Vogelwaarnemingen en -tellingen te Eksel -b- 6.30 u. De Veeweyloop, manège De Prairie, Kiefhoekstraat Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30 u.

Scheldeland. Paddenstoelenwandeling in Drongengoed te Ursel -b- 13.45 u. markt Wetteren. 14.30 u. Drongengoedhoeve -l- E. Blondia -e- 17.30 u.

Stern. Landschapswandeling door de Leiemeersen -b- 14.30 u. kerk Sint-Martens-Latem -l- W. De Meester -e- 17 u.

Voorkempen. Determinatie van paddestoelen -b- 9.45 u. dienstencentrum, Schoolstraat 44, Schilde, 10 u. ingang park Wijnegem, Turnhoutsebaan -l- F. Kerstens -e- 16 u. -m- loep, picknick en paddestoelengids.

Westkust. Paddestoelentocht in het Calmeynbos -b- 14 u. parking Koningsplein, De Panne -l- M. Desmet -e- 17 u.

Westland. Paddestoelenwandeling in de Palingbeek -b- 8 u. station Ieper 8.30 u. Palingbeek parking. Palingbeekstraat, Zillebeke -l- R. Claeys -e- 11.30 u.

20

Noord-Limburg. Natuurexploratie: kalkmiddende flora -b- 14 u. Wateringhuis, Wateringen, Oude Maai te Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

22

Meetjesland. Diamontage roofvogels -b- 20 u. Stadsauditorium, Garenstraat, Eeklo -l- E. De Roeck -e- 22 u.

's Heerenbosch. Cursus natuurtuin: "Water in de tuin" -b- 20 u. Leireken, Brouwerijstraat, Steenhuffel -l- M. Aerts -e- 22.30 u.

23

Antwerpen-Zuid. Paddestoelententoonstelling in Fort 7 te Wilrijk -b- 10 u. ingang fort 7, lokaal de IJsvogel, Legerstraat, Wilrijk -l- D. Van Nieuwenhuyse -e- 17 u.

Brussel. Paddestoelentocht te Melsbroek: Floordambos -b- 14 u. kerk Melsbroek -l- E. Van de Ven -e- 17.30 u.

Gent. Diamontage: Polen puur natuur door F. Van den Bossche -b- 20 u. dienstencentrum, Braemkasteelstraat, Gentbrugge -l- E. Van Renterghem -e- 22.30 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje

Lier. Vierde provinciale natuurkuis: opbrengst voor project Bos 't Ename. Inschr. voor 08/10, 03/481 94 79, 500 F op 000-0606834-02 -b- 19.30 u. polyvalente zaal Sint Gummaruscollege, Kannunik Davidlaan 4, Lier -l- M. Vermijlen -e- 23.30 u.

Mechelen. Tibet: land en volk -b- 20 u. lokaal De Dijle, Ontvoeringsplein 2, Mechelen -l- K. Casteels -e- 23 u.

Nat. Werkgr. Botanie. Jaarvergadering -b- 10 u. Rolwagenstraat, Lier -l- A. De Jonghe -e- 16 u. -m- picknick.

Schelde-Leie. Inventarisatie, vangtechnieken en determinatie van spinnen in het Ingelbos -b- 14 u. Hootond Molen, Ronse Kluisbergen -l- B. Goethals -e- 17 u. -m- laarzen, regenkleid, loep, vangpotjes, determinatiewerken.

Westland. Dia-avond over vlinders -b- 20 u. jeugdstadion, Leopold III-laan 16, Leper -l- R. Claeys -e- 22 u.

24

Antwerpen-Centrum. Zwin en achterhaven van Zeebrugge: observeren van kust en zeevogels -b- 8 u. Noorse kerk, Grote Tunnelplaats, Antwerpen (eigen wagens), 9.30 u. parking Zwin -l- C. Paardekam -e- 17 u. -m- laarzen, picknick.

Antwerpen-Zuid. Paddestoelendeterminatie op Fort 7 -b- 9 u. ingang Fort 7, Legerstraat, Wilrijk -l- H. De Ceulaer -m- loep, paddestoelengids, laarzen.

Antwerpen-Zuid. Paddestoelententoonstelling in Fort 7 -b- 10 u. lokaal de IJsvogel, Fort 7, Legerstraat, Wilrijk -l- D. Van Nieuwenhuysse -e- 17 u.

Brechtse Heide. Herfstuitstap naar Maredsous (busuitstap) Inschr. op 000-0098691-42, Pues, Schilde 350 F, 200 F (10-18 j.) voor 10/10 -b- 8 u. Toverfluit, Halle, opstap langs Turnhoutsebaan tot in Wijnegem mogelijk, vermelden waar -l- H. Lembrechts.

Denderland. Werkgroep Botanie: planteninventarisatie Impe (streeptocht) -b- 8.30 u. kerkhof Aalst -l- P. Van den Bremt -e- 12 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Klein-Brabant. Bustocht naar de Lhommevallei: Inschr. voor 10/10, 000-0674062-09, Wielewaal Puurs, 425 F, 375 F (JNM), 300 F (-12 j) -b- 7 u. Delhaize Reet, 7.15 u. Staels Borco Bornem, 7.30 u. Peleman Puurs -l- E. De Keersmaecker -e- 16.30 u.

Mandelstreke. Wandeling in reservaat de Mandelhoek -b- 9.30 u. ingang reservaat, Waterweg, Ingelmunster -l- G. Bailleul -e- 12 u.

Mandelstreke. Herfstwandeling zwammen -b- 14.30 u. ingang Kasteel Rumbeke, Moorseelesteenweg -l- M. Joye -e- 17 u.

Meetjesland. Herfstwandeling in de Braakman -b- 13.30 u. Markt Eeklo, 14 u. Braakmanbos -l- C. Bruggeman -e- 17 u.

Midden-Limburg. Paddestoelenwandeling op Hengelhof -b-

14 u. parking Hengelhof, Houthalen -l- A. Vandesande -e- 17 u. -m- stevig schoeisel.

Moervaart-Zuidlede. Paddestoelentocht in het Leen -b- 13.15 u. kerk Wachtebeke, 14 u. parking het Leen -l- M. Verbeeken -e- 17 u.

Noord-Limburg. Vogelwaarnemingen en -tellingen te Eksel -b- 6.30 u. De Veeweyloop, manège De Prairie, Kiefhoekstraat Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30 u.

's Heerenbosch. Kleinschalige Landschapselementen in de Vlaamse Ardennen (busuitstap) inschr. 052/33 44 56 -b- 10 u. -l- G. Van Gucht -e- 17 u.

Turnhout. Paddestoelentocht in Frans Segersreservaat. -b- 14 u. brug achter Restaurant de Vier Jaargetijden, Gierlesteenweg 441, Turnhout -l- J. Melis -e- 17 u.

Wulp. Vogeltrektelling aan de Brakeleer -b- 7 u. kerkplein Sint-Bavo, Oud-Turnhout, 7.15 u. Brakeleer, grensweg Oud-Turnhout-Arendonk -l- L. Cuylaerts -e- 11 u.

27

Noord-Limburg. Natuurexploratie: kalkminnende flora -b- 14 u. Wateringhuis, Wateringen. Oude Maai te Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

30

Brussel. Trektellingen in Brussegem -b- 7 u. kruispunt Brussegem richting Merchtem, 7.05 u. oriëntatietafel VTB-VAB in Brussegem -l- P. Herroelen -e- 9.35 u.

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje

Lier. Observatie trekvogels Netevallei -b- 8 u. Badhuis Emblem (Nete grens Emblem-Kessel), 8.30 u. houten brug Nete te Nijlen -l- F. Garcia -e- 12 u.

31

Kievit. Vogeltrekwaarnemingen en -tellingen aan het Blak te Beerse -b- 7 u. einde Meergoorstraat, Beerse -l- P. Prinsen -e- 12 u. -m- kijker, telescoop, vogelgids, klapstoeltje.

Noord-Limburg. Vogelwaarnemingen en -tellingen te Eksel -b- 6.30 u. De Veeweyloop, manège De Prairie, Kiefhoekstraat Eksel -l- A. Geuens -e- 12.30 u.

Oostende. Paddestoelenwandeling in Drongengoed te Ursel -b- 14.15 u. kruispunt N 44 en N 461 Knesselare-Ursel -l- M. Desmet -e- 17 u.

Het plan Korhoen: een actieplan voor de Turnhoutse Kempen

Naar aanleiding van en ter voorbereiding van de aanduiding door Minister voor Leefmilieu en Huisvesting Norbert De Batselier van het Ecologisch Impulsgebied voor de provincie Antwerpen stelde De Wielewaal vzw, i.s.m. Natuurreservaten vzw, een actieplan voor de Turnhoutse Kempen op. Op 3 juni installeerde de minister officieel het Turnhouts Vennengebied als ecologisch impulsgebied.

Inmiddels werd het 'Plan Korhoen' toegestuurd aan alle bevoegde diensten en instellingen. Deze lijvige Wielewaaluitgave (44 blz.) beoogt het herstellen van een soortenrijk beide-ecosysteem. Ondermeer om deze reden werd het Korhoen uitgekozen als "vlag" voor dit actieplan. Het Korhoen kan immers beschouwd worden als dé signaalsoort voor de kwaliteit van heideterreinen en hoogveengebieden. De te nemen maatregelen ter

bescherming van het Korhoen zullen niet alleen voordelig zijn voor deze soort, doch ook voor andere diersoorten uit de typisch Kempische biotopen.

Het aanzienlijk "spin-off-effect" dat het soortbeschermingsplan voor het Korhoen kan hebben, vormt een deel van de legitimatie voor de inspanningen die uitvoering van dit actieplan zal vergen.

Belangstellenden kunnen deze Wielewaaluitgave toegestuurd krijgen door overschrijving van 100 F (verzendkosten inbegrepen) op rekeningnummer 000-0319785-73 van De Wielewaal te Turnhout, met vermelding 'Plan Korhoen'.

Luc Van Gompel

Van Aalscholver tot Zeis

HET GROOT MEERS: EEN GROOTS GEBIED

In het zuiden van 's lands groene provincie Limburg, centraal in het brede Jekerdal, situeert zich ons Park van de Oostelijke Jeker. Dit park, gelegen ten oosten van de oudste stad van België, Tongeren, is ongetwijfeld één van de meest waardevolle landschappen in Zuid-Limburg. Het geklasseerde landschap omvat ongeveer 160 ha en wordt opgedeeld in 3 venige depressies: (van west naar oost) het Har-del, de Kevie en het Groot Meers.

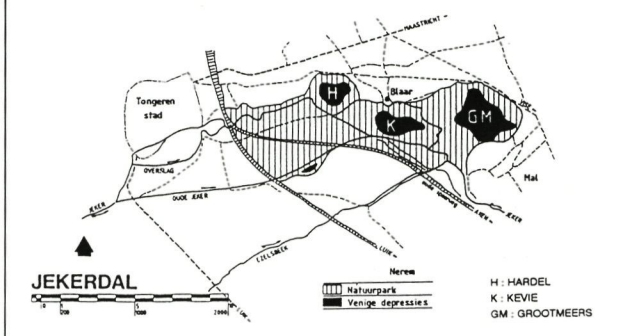
Onze Wielewaalafdeling Zuid-Limburg beheert sinds '87 een vrij grote oppervlakte van de Kevie. Dankzij de nodige steun van ons allen, de nodige sponsors en subsidies kon de Wielewaal op 31 maart jongstleden opnieuw een stuk van deze wondermooie, waardevolle puzzel aankopen: in het 'Groot Meers', met een oppervlakte van 10 ha 96a 88 ca.

De naam 'Groot Meers' (meers = moeras) beschrijft een gebied met uitgestrekte, golvende gouden rietvelden, slechts onderbroken door een donkergroen elzeneilandje. Meer naar de periferie komen ook verruigde weilanden voor, die plots overgaan in de kunstmatige bossen van populieraanplantingen binnen de omtrek van het gebied. Verspreid doorheen het Meers liggen trekslootjes waarin Gekroesd fonteinkruid en Pijlkruid voorkomen. Zeldzamere planten, zoals de Waterviolier die wisselende waterstand mint, het Waterdrieblad, dat voedselarme venen typeert en de Grote egelskop, eigen aan rietvelden, komen lokaal in grote aantallen voor. Voorts verrijken ook Bereklauw, Engewortel, Gewone wederik, Dotterbloem, Gele lis, Hangende zegge en vele andere plantensoorten de waarde van dit natte gebied.

In het koele beschermende water, tussen de waterplanten, kan de aandachtige natuurliefhebber geregeld de Bruine en Groene kikker ontwaren, met wat meer moeite kan hij ook de Kleine salamander en de Alpenwatersalamander vinden.

Het dichte riet herbergt vele vogelsoorten waarvan de Bruine kiekendief, de Kleine karekiet en de Sprinkhaanrietzanger als de voornaamste zeldzame broedvogels moeten vermeld worden. Als gedurende

Overzicht van het 'Park van de Oostelijke Jeker' in de Jekervallei ten Oosten van Tongeren.

de dag het moeras door de zon gekoesterd wordt, componeren de Rietgors, Grasmus, Rietzanger, Bosrietzanger en Spotvogel hun eigen symfonie op de hoogste toppen van de wuivende palmen. Het blaten-de geluid van de baltsende Watersnip wordt, in tegenstelling met het vocale talent van de vorige vogels, door het trillen van zijn veren opgewekt. Onnodig te zeggen dat de Blauwe reiger zich in dit gebied erg in zijn nopjes voelt. 's Avonds, wanneer de geaccumuleerde warmte eensgezind met het bodemwater een vochtige atmosfeer creëert en de zon een bloedrode schijn werpt op het rietveld, gebeurt het wel eens dat de Nachtegaal de wandelaar op een bezielend concert vanuit de elzenbosjes vergast. Als samen met het achtergrondkoor van de kikkers ook de zeldzame Waterral nog iets van zich laat horen, waan je je in een tropisch moeras.

In het populieren-elzen bos broedt het symbool van onze vereniging: de Wielewaal, deze contrasterend gekleurde vogel houdt zijn prachtig zwart-gele verrenkleed echter angstvallig verborgen. Vogels wiens aanwezigheid wel sterk profileert tegen de hemel zijn de Boomvalk, Sperwer, Torenavalk en Buizerd, die alle dit gebied geschikt achten voor het grootbrengen van hun nakomelingen. Meer naar de grenzen van dit gebied, dicht bij de woningen bouwt de Zwarte roodstaart zijn nest en de oude, vermoldme knotwilgen langs de grotere beken bieden aan de Gekraagde roodstaart de ideale nestgelegenheid. Haast onder elke brug kan je de Grote gele kwik

Oude Jekerarm.

Foto: B. Odeur

Alpenwatersalamander.

Foto: B. Odeur

Grote egelskop.

Foto: B. Odeur

aantreffen en hoewel er nog geen broedgeval bekend is, blijkt de IJsvogel toch ieder jaar aanwezig te zijn.

Het Groot Meers is meer dan een prachtig stuk land, het is een onmisbaar stuk puzzel van het wondermooie park van de Oostelijke Jeker, één van de laatste toevluchtsoorden voor vele planten en dieren, een gebied vol betoverende indrukken, een echt natuurgebied, boordevol leven.

David Nijssen.

VLAAMSE ARDENNEN

Enkele nieuwe, kleine reservaten komen in het bezit van De Wielewaal in de Vlaamse Ardennen. Ook bestaande reservaten breiden uit in 1993! Een overzicht, gekruid met wat nieuwsjes over het voorbije seizoen.

Langemeersen-Oudenaarde-Wortegem-Petegem

De Slobeend broedde in '93 weerom en ook Grote ratelaar en Waterkruiskruid bloeiden massaal. Jammerlijk is sinds twee jaar door de aanhoudende droogte het Moeraskartelblad verdwenen. Uw giften blijven noodzakelijk voor de uitbreiding van dit natuurreservaat.

Reservaten in de Zwalmvallei

Te *Opbrakel* en *Everbeek* werden in het landbouwgebied *Verrebeke* een perceel hooiland (16a 20ca) en in het *Hayesbos* een perceel bos (10a) aangekocht. In de toekomst zullen hier nogmaals 2 perceeltjes bos (67a) aangekocht worden. Het beheer

Waterkruiskruid bloeide weer massaal in de Langemeersen.

Foto: J. Vanheeuverswyn

van deze percelen zal geschieden in samenwerking met de Wielewaalafdelingen Zwalm en Geraardsbergen.

De vondst van Waterkruiskruid in de graasweide naast het kleine hooilandreservaat laat ons het allerbeste verhoppen voor het hooilandje, waarop nu reeds Scherpe zegge, Grote bevenel en Echte koekoeksbloem bloeien. De inventarisatie ten gronde van fauna en flora van de bospercelen moet nog gebeuren.

Op de grens van *Lierde* en *Erwetegem* werden door afdeling Zwalm i.s.m. afdeling Schelde-Leie op 23 juni i.l. 92a 36ca valleibos en hooiland aangekocht. Wielewaal Schelde-Leie betaalde de totale aankoopssom waarop in hetzelfde natuurgebied van de Waesberg afdeling Zwalm meteen 1,5 ha weiland aankocht. Een mooie start voor een reservaat in een mooie streek!

Te *Opbrakel* tussen de Dorenbosbeek en de Oude Spoorweg werd op 2 juni een vochtig grasland aangekocht (86a 10 ca). Een aangepast beheer in samenspraak met de pachter moet de rijke flora nog doen toenemen.

Uw bijdrage voor de nieuwe reservaten te *Opbrakel*, *Lierde* en *Erwetegem* kunnen overgemaakt met vermelding project Zwalmvallei (je voorkeur mag hierbij opgegeven worden!)

De Wielewaal dankt langs deze weg ook de werkgroep Natuur en Milieu van Brakel die na hun eetfestijn en aan ontvangen giften 36.200 F overmaakte voor de aankopen te *Opbrakel*!

Longkruidbosjes-Maarkedal

De voorjaarsflora stelt het er uitstekend. Eenbes, Daslook en Paarse schubwortel zijn er paradepaardjes naast het Longkruid. Voor dit reservaat zijn we nog steeds op zoek naar een vaste conservator.

Trimpontbos te Everbeek

Een ongeval bij een mesttransport liet moedwillig 20.000 liter vloeibare mest in de beek wegvloeien. Bij controle van de visstand door de Visserijcommissie achteraf bleek de schade nog mee te vallen...

Snippenweide + Dal te Heurne

De vogels stellen het goed: 3 koppels Blauwborst namen er hun intrek. Ook de Slobeend en de Fuut zijn er vaste broedvogels. De tocht op de Vlaamse Ardennendag had een groot succes. Een knotwilgenrij werd deze winter van haar takken ontdaan door een behulpzame landbouwer.

- Giften vanaf 1.000 F ontvangen een fiscaal attest.
- Giften vanaf 4.000 F voor Bos t' Ename of een ander aankoopproject van de Wielewaal ontvangen ook in de tweede jaarhelft van 1993 bovenop het fiscaal attest gratis de dubbel CD Zang der Vogels, een geschenk je aangeboden door afdeling Schelde-Leie.
- Vraag om hulp: kom eens een handje toesteken bij de geplande beheerswerken in een van onze reservaten.
- Maak uw gift voor het aankoopproject van uw keuze over op rekening 891-2540218-89 van het NATUURFONDS VLAAMSE ARDEN-NEN, B.P. Ceuterickstraat 18, 9890 Asper. Vermeld duidelijk het project van voorkeur.

Leyhoek te Astene

De eerste beheerswerken onder impuls van conservator Wim Packet zijn er uitgevoerd: een gemengde houtwal komt er het kale landschap wat inkleden. Een vergissing van een landbouwersknecht deed kippemest uitspreiden over een reservaatgedeelte. Hiertegen werd bij de betrokken landbouwer geprotesteerd. Gelukkig bleef de schade beperkt.

Voor de aankoop van dit reservaat ontvingen we begin juni '93 van het stadsbestuur van Deinze 50.000 F aankoopsubsidie. We danken van harte het stadsbestuur van Deinze voor deze bijdrage in de aankoop van dit weidegebied.

Bos t' Ename te Oudenaarde

Wij danken vooral de vele donateurs welke nog steeds mild hun bijdrage overmaken. *De gift van 500.000 F van het WWF willen wij speciaal vermelden. Wij danken uiteraard het Wereldnatuurfonds Vlaanderen voor deze ondersteuning van ons nationaal aankoopproject.* Wij hopen dat de stad Oudenaarde dit voorbeeld mag volgen.

De talrijke wandelingen geleid door Guido, Ingrid of Paul en hun medewerkers werden dit voorjaar wat omgelegd om een broedgeval van Buizerd niet te verstoren.

De bospoel werd eind augustus vrijgesteld om onze amfibieën, met de Kamsalamander op kop, een grotere overlevingskans te geven.

Een koppeltje Vossen bracht met succes zijn jongen groot.

We willen er onze leden ook nogmaals op wijzen dat dit reservaat niet vrij toegankelijk is. Op de viering van het 25-jarig bestaan van Schelde-Leie bent u er op de wandeling weerom welkom!

We hopen de tweede aankoopfase binnenkort te kunnen aankondigen! Uw giften en renteloze leningen zijn en blijven hiertoe onmisbaar.

De Putten te Melsen-Merelbeke

Het reservaat "De Putten" breidde in juni 1993 uit met 3ha 49a 57ca. Wij wensen afdeling Merelbeke proficiat met hun reservaat en ondersteunen deze aankoop met 50.000 F vanuit de opbrengst van de CD Zang der Vogels.

Wij willen ook de gemeente Merelbeke feliciteren die onder impuls van Schepen voor Leefmilieu Paul Martens het gemeentelijk reglement stemde waarbij de gemeente binnen het begroot bedrag (500.000 F in 1993) 10% der aankoopsom + de notariskosten voor zijn rekening neemt. Een daad die andere gemeenten tot voorbeeld strekt en de realisatie van grotere natuurgebieden zeker stimuleert.

Bosjes op de wijk Schoonboeke te Ronse

Te Ronse werden langsheen het wandelpad op de spoorwegbedding op de wijk Schoonboeke 6 perceeltjes beboste grond aangekocht (samen 37a 70ca). Deze bospercelen tooien zich met onze typische Vlaamse Ardennen-voorjaarsflora en ook tal van zangvogels houden er zich in op.

De perceeltjes zullen op de Vlaamse Ardennendag of bij wandelingen op de Oude Spoorwegbedding te bezoeken zijn. In de toekomst hopen wij het kleine reservaat uit te kunnen breiden met aanpalende waardevolle hooi- of graslanden en andere bospercelen. Het beheer zal uitgevoerd worden in samenwerking met de SOW-Werkgroep Ronse.

Vuylbroeck te Kruishoutem

Met de gemeente Kruishoutem werd een beheerscontract afgesloten waarbij De Wielewaal het beheer krijgt over dit bosreservaat aan de rand van de dorpskom van Kruishoutem. Conservator wordt Eddy Saveyn. Wij danken uiteraard het gemeentebestuur voor het vertrouwen dat zij stelt in onze vereniging en hopen op een vruchtbare samenwerking in de uitbouw van dit natuurerrein. Wij danken ook Lieven Kinds voor zijn onderhandelingsrol met de gemeente in dit dossier.

Jacques Vanheuerswyn

9.10.1993 - CONSERVATORDAG DE WIELEWAAL - MOERBEKE-WAAS

De Wielewaalwerkgroep Natuurbehoud plant voor de conservators van onze vereniging op 9.10 e.k. een studiedag over natuurontwikkeling. Deze zal doorgaan in het Waasland (Moerbeke-Waas).

Voorlopig ziet het programma er als volgt uit:

In de voormiddag worden er (naast een aantal praktische mededelingen vanwege het secretariaat) drie toelichtingen gegeven:

- één over eerder administratieve en financiële aspecten van natuurontwikkeling. Hiervoor heeft ir. H. De Ridder, hoofd Dienst Natuurontwikkeling, toegezegd;
- één over de beheerstechnische aspecten van natuurbouw of -ontwikkeling. Aanleg van bos, (onkruid-)akker, weiland, poelen, houtwallen enz. Vragen die hierbij rijzen zijn o.a. spontaan laten evolueren of inzaaien/aanplanten? zo ja met welke soorten/zaadmengsels, hoe akkergrond verschralen/met welke teelten? hoe herstel waterhuishouding/reliëf aanpakken?... Hiervoor werd dr. M. Hermy (Instituut voor Natuurbehoud, Hasselt) aangezocht;
- tot slot ook een toelichting over beheersovereenkomsten met landbouwers. Dit aspect wordt verzorgd door ir. K. De Smet (buitendienst Natuurbescherming, Antwerpen).

's Middags warm middagmaal (soep, biefstuk met frieten, nagerecht) à 500 F Hierin draagt de centrale 150 F bij, de deelnemers betalen dus zelf 350 F en de drank. De koffie bij ontvangst is eveneens voor rekening van de centrale.

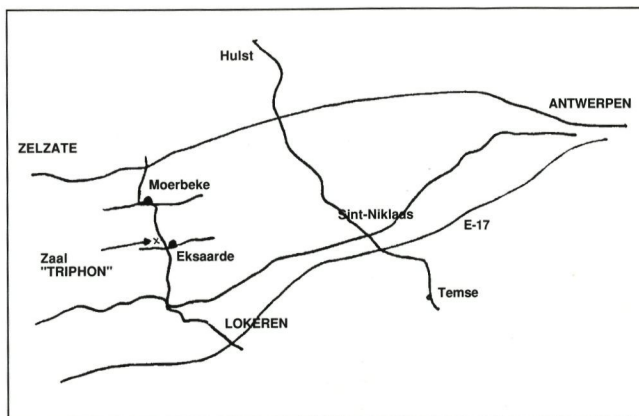
's Namiddags is er nog gelegenheid om vragen te stellen tijdens een excursie in ons natuurreservaat De Turfmeersen te Moerbeke-Waas.

De conservators die zich voor deze dag wensen in te schrijven, kunnen dit doen op het secretariaat (014/41 22 52) en dit vóór 25 september e.k.

De voordrachten en het middagmaal gaan door in zaal "Triphon", Eksaardedam 15 te Moerbeke-Waas.

De zaal is bereikbaar via Moerbeke of via Eksaarde-Lokeren (zie bijgevoegde kaart).

Er zullen wegwijzers aangebracht worden vanuit Moerbeke en Eksaarde. Wie met het openbaar vervoer komt neemt best de trein tot Lokeren en dan de bus naar Moerbeke (Zelzate). De bus stopt voor de zaal Triphon (vragen aan de chauffeur).

Jan Dhollander

Goed om te weten

ZATERDAG 6 NOVEMBER 1993: STUDIEDAG "TANDEN IN HET GRAS". GRAZERS IN HET NATUURBEHEER

Sedert het begin van de jaren '80 is grasbeheer met grote grazers (paarden, runderen, poneys,...) ook in Vlaanderen sterk in opmars. Dit in navolging van (succesvolle) begrazingsexperimenten in onze buurlanden.

Deze steile opmars is niet zo verwonderlijk. Doordat het aantal reservaten (en hun oppervlakte) steeds toeneemt, staan de beheerders vaak met de handen in het haar: het "traditionele" beheer (maaïen, kappen, plaggen,...) is immers erg arbeidsintensief, en groeit de kleine schare vrijwilligers vaak sterk boven het hoofd. Professionalisering van het natuurbeheer is erg duur en meestal onbetaalbaar.

Begrazing biedt dus een prima alternatief: buiten wat controle, verzorging van de dieren en onderhoud van de infrastructuur heb je, op de startfase na, je handen weer vrij voor andere zaken. Maar naast deze praktische voordelen, is ook de natuur zelf er mee gebaat: het beheer door (grote) grazers verloopt immers volgens een impliciet "natuurlijker" patroon dan een door mensenhanden uitgevoerd natuurbeheer. Dit zorgt meestal voor een kleinschaligere diversiteit voor de vegetatiestructuur, en een po-

tentieel meer diverse fauna en flora.

Toch bestaan er omtrent grasbeheer nog heel wat vragen, twijfels en misverstanden. Vaak wordt begrazing met beweiding verward, wordt begrazing (onterecht) gelijkgesteld met de (her)introductie van grote grazers of wordt begrazing als een echt "wondermiddel" gezien, dat het traditionele natuurbeheer naar het heemkundig museum zou verbannen.

Vandaar dat de Werkgroep Natuurbehoud en de Zoogdierenwerkgroep het nuttig achtten om eens de schijnwerpers op deze recente vorm van natuurbeheer te richten. Op deze studiedag wordt een beeld geschetst van wat begrazing eigenlijk is, wat de grote voor- en nadelen zijn, voor welke biotopen begrazing een mogelijk alternatief is, welke specifieke invloeden grasbeheer op flora en fauna kan hebben, enz.

Omdat je na elke lezing de mogelijkheid hebt om vragen af te vuren of een discussie aan te gaan, kom je op deze studiedag dus alles wat je nog niet wist over dit onderwerp te weten! Kortom, een echte aanrader dus!!

Deze studiedag richt zich trouwens niet alleen tot Jeugdbonders, maar tot al diegenen die in Vlaanderen interesse hebben in natuur en natuurbeheer.

Wil je er bij zijn, schrijf dan snel in: het aantal deelnemers is beperkt!

Programma

Hieronder vind je het voorlopige programma van deze studiedag. Iedereen die zich inschrijft (zie verder) ontvangt tijdig nog een folder, waarin o.a. het definitieve programma is opgenomen.

- 09.30 u. Ontvangst + koffie
- 10.00 u. Inleidend woordje
- 10.05 u. "Grasbeheer: werkelijk zo'n wondermiddel?" - Joost Dewyspelaere (Natuurreservaten vzw)
- 10.45 u. Begrazing als "alternatief" beheer. Deel 1. Bosgebieden (nog geen spreker)
- 11.25 u. Begrazing bij integrale natuurontwikkeling. Stichting Oostvaardersplassen (onder voorbehoud)
- 11.55 u. Begrazing als "alternatief" beheer. Deel 2. Heidegebieden. Dirk Geysels (Wielewaal)
- 12.35 u. Begrazing als alternatief beheer. Deel 3. Kalkgraslanden. Willy Verbeke.
- 13.15 u. Middagpauze (eigen lunchpakket meenemen!)
- 14.00 u. Grasbeheer en ongewervelden. Wim Slabbaert (JNM)
- 14.40 u. Grasbeheer en kleine zoogdieren (nog geen spreker)
- 15.20 u. Koffiepauze

- 15.50 u. Graasbeheer en amfibieën en reptielen. Rudy Willockx en Bart Hellemans (Hyla)
- 16.30 u. Graasbeheer en dagvlinders. Jan van der Made (Vlinderstichting Nederland)
- 17.10 u. Einde

Praktische informatie

Deze studiedag gaat door op zaterdag 6 november '93 in het RUCA (Rijksuniversitair Centrum Antwerpen) te Wilrijk (Antwerpen), dat vrij gemakkelijk te bereiken is met het openbaar vervoer.

Inschrijven kan je door voor 15 oktober 200 F (400 F voor niet-JNM'ers) te storten op rekeningnr. 001-2385011-51 van JNM-Midden-Limburg. Je ontvangt dan tijdig een foldertje met o.m. het definitieve programma en een wegbeschrijving. Na 15 oktober bel je eerst naar het Landelijk Secretariaat Leuven (016/29 40 22) om te vragen of er nog plaats is; zo ja, dan betaal je ter plaatse resp. 300 en 500F.

Bij deze deelnameprijs is ook 4 keer koffie of thee inbegrepen; een lunchpakket dien je wel zelf mee te brengen (misschien zijn er broodjes verkrijgbaar, dat verneem je dan wel via de folder).

Luc Van Assche,
Werkgroep Natuurbehoud

HET TWEEDE LIKONA JAARBOEK IS VERSCHENEN!

De Limburgse Koepel voor Natuurstudie, kortweg LIKONA, hoeft bij velen waarschijnlijk niet meer voorgesteld te worden. Voor wie het toch nog vreemd in de oren klinkt, enkele woordjes uitleg!

In onze Provincie zetten een aantal werkgroepen van vrijwilligers zich in voor de studie en bescherming van bedreigde plant- en diersoorten. LIKONA is het samenwerkingsverband van deze werkgroepen, ondersteund door het Provinciaal Natuurcentrum. Het bestaan van zulke koepel is uniek voor Vlaanderen.

Door het samenbrengen en verwerken van steeds nieuwe veldgegevens over vogels, planten, zoogdieren, ongewervelden,... krijgt men een beeld van de toestand van de Limburgse natuur "up to date". Dit komt o.a. het ontwikkelen van

een soortenbeleid ten goede, één van de aandachtspunten in het Milieuactieplan Limburg dat door Gedeputeerde S. Stevaert voorgesteld werd.

Met het jaarboek, dat nu aan zijn tweede uitgave toe is, wil LIKONA de talrijke natuurliefhebbers ook aanzetten hun onderzoeksresultaten bekend te maken.

Wat het LIKONA jaarboek '92 betreft, wordt het resultaat van vorig jaar minstens geëvenaard. En dan hebben we het niet louter over de originele presentatie en de vele kleurenfoto's en grafieken. Ook de inhoud bevat onmisbare info voor wie bij wil blijven. U vindt er bijdragen over:

- het voorkomen van het vuursteeneluvium uit het boven-krijt in het heuvellandschap tussen Zichen en Sluizen door V. Strybos, L. Indeherberge en T. Geussens;
- de Verfstuifzwam op de Limburgse Mijnterrils door L. Lenaerts;
- de mossen en korstmossen op het perceel "Sunaert" in de Maten (Diepenbeek) door M. Asperges;
- een bijdrage tot de ecologie van de Mierenleeuw in de Limburgse Kempen door J. Stevens;
- de sprinkhanen in Limburg vroeger en nu door F. Verstraeten;
- het vliegenonderzoek in het natuurreservaat "de Vallei van de Zwarte Beek" door D. Maes en K. Decler;
- vinnige vissen in de Aabeek door A. De Vocht;
- de verspreiding en habitatselectie van de Kamsalamander in de Provincie Limburg door D. Bauwens;
- het soortenbeschermingsplan voor de Das in zuidelijk Limburg door D. Criel.

Naast deze bijdragen, die allemaal nieuw feitenmateriaal leveren, vindt u ook dit jaar weer een uitgebreide commentarierende literatuurlijst van alles wat elders in vaktijdschriften en rapporten over de Limburgse natuur verschenen is in 1992. De verschillende LIKONA-werkgroepen brengen eveneens verslag uit van hun activiteiten.

Het boek kan besteld worden door 400 F te storten op rekeningnummer 000-0400447-31 van het Provinciaal Natuurcentrum, Ontvangsten, met de vermelding "Likona Jaarboek '92". Ook de eerste editie van het jaarboek is nog in voorraad. Geïnteresseerden kunnen in tekenen voor beide boeken door

700 F te storten op bovenstaand rekeningnummer met de vermelding "Likona Jaarboek '91 + '92". U kunt de boeken ook bekomen bij het onthaal van het Provinciaal Natuurcentrum.

Voor meer inlichtingen kunt u steeds terecht bij het Provinciaal Natuurcentrum, Provinciaal Begijnhof, Zuivelmarkt 33 te 3500 Hasselt, tel. 011/21 02 66, fax 011/23 50 90.

JNM NACHT VAN HET ZOOGDIER

Zaterdag 25 en zondag 26 september 1993

De ZoogdierenWerkGroep van de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming (kortweg: de ZWG van de JNM), organiseert reeds voor de derde keer 'de Nacht van het Zoogdier'. Dit jaar gebeurt dit in samenwerking met de Vleermuizenwerkgroep van Natuurreservaten. Het is de bedoeling om op die nacht op zoveel mogelijk verschillende plaatsen in Vlaanderen 'Het Zoogdier' in de belangstelling te brengen. Die nacht proberen we ook om een hoop oude mythes, die nog altijd rond zoogdieren hangen, de wereld uit te bannen.

Hoezo nachtelijk dierenleven?

Vele dieren zijn hoofdzakelijk 's nachts actief, en zijn daarom weinig bekend bij de meeste mensen. Dit geldt zeker voor zoogdieren. Als er dan nog iets over geweten is, dan is het meestal nog gebaseerd op bijgeloof en onjuiste griezelverhalen. Bent U ook geïnteresseerd in één of meerdere aspecten van dit boeiende nachtelijk dierenleven, lees dan verder hoe men meer te weten kan komen over deze dieren, en hoe men ze kan observeren.

Vleermuizen

Met een bat-detector, een toestel dat de ultrasone geluiden van vleermuizen hoorbaar maakt, kan men vleermuizen detecteren. Het vleermuizengeluid wordt omgezet in een getik of een geratel. Elke vleermuissoort heeft zijn eigen getik, dat men met enige ervaring kan onderscheiden van het geluid van andere soorten. Wanneer men het geluid op de detector combineert met de aard van de vlucht, de grootte, de kleur van de vleermuis en het biotoop kan men bijna elke vleermuis op naam brengen.

Muizen en Spitsmuizen

In België komen zo'n 10 muizen-soorten voor, daarnaast nog 7 spitsmuissorten. Spitsmuizen, die zich onderscheiden van muizen omdat ze insecten eten en niet knagen, zijn beschermd in België. Spitsmuizen zijn ook kleiner dan muizen.

Binnen de JNM bezit de ZWG over een groot aantal life-traps. Met dit soort val kan je de muizen en spitsmuizen levend vangen. Dit laat toe het dier op naam te brengen, eventueel te wegen, het geslacht te bepalen. Vervolgens wordt het ter rug losgelaten. Deze vallen worden veel voor wetenschappelijk onderzoek gebruikt. Immers wanneer het nodig is de dieren meerdere keren te vangen, kan je alleen met life-traps werken.

Uilen

Dit zijn uiteraard geen zoogdieren, maar via hun braakballen kunnen ze wel heel wat vertellen over de zoogdierfauna. Ze vangen hoofdzakelijk muizen, maar ook wel eens amfibieën en kleine vogels. Het dieet varieert van soort tot soort. Dit van de Ransuil bestaat meestal voor meer dan de helft uit woelmuizen, voor 30% uit vogels en voor 10% uit Bosmuizen. Terwijl dat van de Bosuil meestal voor 25% uit woelmuizen, voor 25% uit vogels, voor 10% uit Bosmuizen en voor 15% uit amfibieën bestaat. De Kerkuil en de Velduil eten ongeveer voor 70% woelmuizen. Spitsmuizen worden bijna alleen door de Kerkuil geslagen.

In de nacht van 25 op 26 september e.k. worden er, over geheel Vlaanderen verspreid, ruim 35 excursies georganiseerd. Wilt U weten welke activiteit er voorzien is voor uw streek, neem dan contact op met Maaïke Afschrift, BJN-ZWG, Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent, Tel. 09/223 47 81.

DE STICHTING LEEFMILIEU/KREDIET- BANK STEUNEN 75 'GROEN' JONGERENPROJECTEN

De kabinetsraad bekrachtigde op 23 april 1993 het ontwerp-verdrag over 'het behoud van de biologische diversiteit', dat tijdens de Wereldmilieutop in Rio mede door België werd ondertekend. Dat houdt o.m. in dat ons land er zich toe verbindt

plannen te ontwikkelen voor een duurzaam gebruik van de natuur en te waken over het behoud van de biologische verscheidenheid. Mooi zo. Een applaus voor dit 'groene' kabinet. Maar 'plannen' roepen nogal eens argwaan op. Concrete realisaties willen we zien!

Het Dagelijks Bestuur - zeg maar de kabinetsraad - van de Stichting Leefmilieu bekrachtigde onlangs het advies van de jury van de 'Jeugdactie Natuurbeheer en Landschapszorg 1993' om 75 jongerenprojecten de nodige financiële middelen te geven om in de loop van dit jaar gerealiseerd te worden. Meer dan 2.500 Vlaamse jongeren, die wel eens lak hebben aan de onwil, traagheid of besluiteloosheid van bewindsvoerders, maar milieu en natuur een warm hart toedragen, staken de koppen bij elkaar om 'concrete' projecten inzake natuurbeheer en landschapszorg op punt te stellen en - mits de nodige steun - ook uit te voeren. En dit alles op vrijwillige basis. Hun ambitie: *een 'duurzame', verscheiden en rijke natuur verzekeren voor nu en voor de toekomstige generaties!* Dit resulteerde in 86 concrete - en overigens kwalitatief hoogstaande - dossiers, ingediend in het kader van de 'Jeugdactie Natuurbeheer en Landschapszorg 1993', een jaarlijks terugkerend initiatief van de *Stichting Leefmilieu vzw / Kredietbank* dat aan zijn 22e editie toe is.

Was het aantal inzendingen lichtjes minder dan in 1992, toch stond de jury van de Jeugdactie voor een moeilijke opdracht: haast alle voorgestelde projecten waren van een uitstekende kwaliteit en de totale gevraagde steun bedroeg meer dan 2.400.000 F terwijl slechts 1.200.000 F kon worden verdeeld.

De jury gaf dan ook strikte prioriteit aan die projecten die het dichtst het doel en de geest van de Jeugdactie benaderen, nl. projecten van (arbeidsintensief) natuurbeheer en ecologisch verantwoorde landschapszorg of projecten die de bedreigde fauna en flora nieuwe levenskansen geven.

Uiteindelijk konden niet minder dan 75 projecten worden bekroond, waarbij een bedrag schommelend tussen 4.000 en 30.000 F werd toegekend. Deze financiële 'smeermiddelen' moeten toelaten de bekroonde projecten tot een goed einde te brengen, en worden door de bekroonde groepen aangewend voor o.m. de aankoop en huur van werkmaterieel, voor verzekerings-, transport- en organisatiekosten, voor een EHBO-kistje, voor de

aankoop van plantgoed, voor een verdiende verfrissing of versnapering na gepresteerde arbeid,...

Tot slot ook langs deze weg - namens de Stichting Leefmilieu, de Kredietbank en de juryleden - een welgemeende proficiat aan alle bekroonde jongerengroepen. Dank zij hun enthousiaste, vrijwillige en belangeloze inzet wordt ons Vlaamse landschap een stuk groener, rijker en 'duurzamer'.

Moge deze waardevolle en nuttige jongereninitiatieven veel navolging vinden, niet alleen bij jongeren, maar ook bij volwassenen en waarom ook niet bij 'senioren'!

Jongerengroepen die volgend jaar wensen mee te werken in het kader van de Jeugdactie, raden we aan nu reeds met de voorbereidingen te beginnen. In 1994 wordt de actie voor de 23e maal georganiseerd.

Voor meer informatie over de *Jeugdactie Natuurbeheer en Landschapszorg 1993* en over de *bekroonde projecten* kan men steeds terecht op het secretariaat van de Stichting Leefmilieu vzw / Kredietbank, Kipdorp 11, 2000 Antwerpen, tel. 03/231 64 48.

Bij de geselecteerde projecten waren er ook een aantal beheerswerken in Wielewaalreservaten zoals Bos t' Ename en Ruissere, Dombergheide, Laksheide en Lieberman, Neerhelst, Panneweel en Saleghemkreek, Scheldeschorren aan de Notelaar, Schrieken, Steenbeemden, Tikkebroeken en Turfmeersen. We danken de werkers (JNM en andere jeugdverenigingen, scholen, enz.), hun begeleiders én de Stichting Leefmilieu voor haar financiële steun.

ZOOGDIERNIEUWSJES

Op 13.11.93 heeft een *studiedag* plaats over *bedreigde Europese zoogdieren* met bijdragen uit binnen- en buitenland (organisatie Vlaams Zoogdierkundig Overleg, contactgroep 'Zoogdieren', NFWO).

Voorlopig programma:

- Inleiding;
- Laura Israels over de Monniksrob;
- Prof. J. Gaisler over 'European horseshoe bats and the status of Rhinolophus hipposideros (de Kleine hoefijzerneus)';
- R.C. Beuders / P. Devillers over 'Suivi et restauration de petites populations de mammifères me-

nacés (zoals Bruine beer, Wolf en Lynx);

- Prof. E. Vander Straeten over CITES en de handel in bedreigde Europese zoogdieren;
- + nog 3 andere sprekers, waarvan nog geen bevestiging werd verkregen.

Deze dag gaat door in het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen te Brussel, vanaf 10 uur tot 17 uur.

Er bestaat thans een goede samenwerking tussen de vleermuizenwerkgroep en de zoogdierenwerkgroep van de JNM. Deze laatste geeft reeds jaren een *tijdschriftje* uit: *ELIOMYS*, dat zich specifiek bezig houdt met onze zoogdieren, een must voor elke zoogdierenfreak. Door deze samenwerking kan U nu thans ook alles te weten komen over de werking en onderzoeken van beide werkgroepen. Door storting van 200 F op rekeningnummer 235-0250973-46 t.a.v. ZWG-JNM, Opstraat 71, B-3960 Bree; bent U op de hoogte van de laatste nieuwsjes in het zoogdierenwereldje.

Om een inzicht te krijgen in het *voorkomen* van de *Waterspitsmuis* in Vlaanderen, en in de reservaten, en omdat deze soort ook sterk te lijden heeft van de grondwaterstandverlaging, vragen we U ook om al uw waarnemingen systematisch op te schrijven en door te sturen naar Alex Lefevre, Klissenhoek 85, 2290 Vorselaar, tel. 014/51 62 01. Hier kunt U ook terecht voor alle informatie over bovenstaande onderwerpen.

NATUUR- EN BIOMARKT

Op zondag 10 oktober wordt een "*Natuur- en biomarkt*" gehouden in zaal "De Posthoorn" te Hamont. Er zijn standen met natuurvoeding, natuurdranken, alternatieve leefgewoonten, gezond wonen, gezonde kleding en schoeisel, ecologische tuinbouw, natuur, mineralen, enz. De deuren zijn geopend van 10 tot 17 uur, iedereen is welkom en de toegang is gratis. De organisatie is in handen van VEN (Vereniging voor ecologie en natuurbehoud) Hamont-Achel.

VERPAKKINGSCAMPAGNE: BOND BETER LEEFMILIEU

Achtergrond

Op 20 maart 1993 startte Bond Beter Leefmilieu, de koepel van de Vlaamse milieuorganisaties, met een actiedag, als voorbode van een

ruimere verpakkingscampagne dit najaar.

De milieubeweging pleit reeds geruime tijd voor het invoeren van duurzame verpakkingssystemen. Voorkomen van overbodige verpakkingen staat hierbij centraal. Pas in een tweede fase kan er worden gedacht aan hergebruik en tenslotte aan recyclage van verpakkingsafval. De Bond wil aldus een campagne voeren om deze principes van een duurzaam verpakkingssysteem tegenover een zo groot publiek in de kijker te plaatsen.

De Bond speelt hiermee in op de doelstellingen van het tweede afvalstoffenplan (1991-1995), dat voornamelijk gericht is op preventie en recyclage. BBL wil voornamelijk dit preventieel verder benadrukken en uitwerken naar de hierondervermelde doelgroepen toe. Temeer daar recente initiatieven van de overheid (o.a. uitwerken verpakkingsconvenant) en het bedrijfsleven (o.a. FOST-plus) vooral het recyclageluid invullen.

Met de campagne willen we de consumenten informeren over duurzame verpakkingen en hen aanzetten om verpakkingsbewuster te kopen. De ondersteuning van de campagne door tientallen consumenten- en socio-culturele organisaties (waaronder De Wielewaal) betekent in dit verband een substantiële meerwaarde.

Producenten, alsook de *distributiesector* (warenhuizen) worden tevens opgeroepen om werk te maken van milieuvriendelijk verpakken. Het bedrijfsleven zal immers actief en via positieve stimulansen worden betrokken bij de campagne. De *overheid* tenslotte krijgt via de verschillende campagnespeerpunten concrete beleidspunten aangereikt.

BBL zal optreden als coördinator van de verpakkingscampagne. De campagne richt zich op organisaties van allerlei aard (socio-culturele-, jongeren-, consumenten- en milieuorganisaties) en op de scholen.

Uitgangspunten van de campagne:

- promoten van hervulbare en herbruikbare verpakkingen;
- vermijden van overbodige verpakkingen;
- aanmoedigen van technische innovaties in het kader van een duurzaam verpakkingssysteem.

Timing:

De campagne 'Laat je niet inpakken' gaat van start in oktober 1993.

In de eerste fase wordt er voornamelijk gewerkt rond het speerpunt 'cosmetica' en 'schoonmaakproducten'. Zo wordt er gewezen op de hergebruiksmogelijkheden die er bestaan inzake verpakkingen van schoonmaak- en lichaamsverzorgingsproducten. In samenwerking met 'The Body Shop' wordt in dit verband van 18 tot 31 oktober een etalageweek rond hervulbare verpakkingen opgezet.

Op *zaterdag 9 oktober* wordt er in Antwerpen een *verpakkingscongres* gehouden. Sprekers uit de milieubeweging, overheid en het bedrijfsleven, diverse workshops en een debat zorgen voor de inhoudelijke invulling van het geheel.

Op *13 november* wordt de campagne gekaderd in een *internationale actiedag van Friends of the Earth Europe* (FOE) rond duurzame en herbruikbare verpakkingen. Vanaf dan zal de campagne zich richten op het stimuleren van duurzame verpakkingen, het vermijden van overbodige verpakkingen, het gebruik van de boodschappentas, het verstrekken van consumentgericht info over milieuvriendelijk verpakken en winkelen.

In het voorjaar van 1994 zal de campagne zich dan vervolgens concentreren op drankverpakkingen (melk, frisdranken en wijnen).

Campagnemateriaal

In het kader van de campagne wordt door BBL een educatief pakket uitgewerkt, bestemd voor de deelnemende organisaties, milieu-educatiecentra en scholen.

Bewuste consumenten worden opgeroepen om een contract af te sluiten "één maand zo weinig mogelijk verpakkingen kopen".

Het actiemateriaal bestaat uit affiches en folders met de campagneslogan 'Laat je niet inpakken', een actiehandleiding, een brochure over de verpakkingsproblematiek, video en stickers.

Voor meer informatie, contacteer Danny Jacobs of Ingrid Pauwel (BBL: 02/539 22 17).

40e NATIONALE NATUUR-BESCHERMINGSDAG

Het Nationaal Verbond voor Natuurbescherming, "Les Cercles des Naturalistes de Belgique, sectie Ourthe-Amblève", "Le Génévrier" en "L'Association pour la Protection de l'Environnement d'Esneux" organiseren op *zondag 19 september 1993: de 40e Nationale Na-*

tuurbeschermingsdag te Esneux, in de Ourthevallei.

De Nationale Natuurbeschermingsdag draagt dit jaar als thema: "Water, een kostbare gift van moeder natuur".

De organisatie van de Nationale Natuurbeschermingsdag gebeurt in samenwerking met en onder de bescherming van de Gemeente Esneux en met de steun van het Ministerie van Leefmilieu en Landbouw van het Waalse Gewest.

PROGRAMMA:

Bijeenkomst om 9u30 te Esneux, in de sporthall van het sportcomplex Adrien Herman (op 250 m stroomafwaarts van de brug van Esneux). van 10 tot 17 uur: bezoek aan de expositiestands van de ledenverenigingen van het Nationaal Verbond. Elke vereniging zal aan de hand van een expositie haar lopende of net afgelopen activiteiten tentoonstellen. Nadruk zal hierbij gelegd worden op de acties die in 1993 georganiseerd worden in het kader van de bescherming van de waterkwaliteit en waterige milieus, het thema van de 40^e Nationale Natuurbeschermingsdag.

Vanaf 10 uur: geleide ochtendexcursie
om 12 uur: maaltijd

van 13u30 tot 14 uur: officiële manifestatie (sporthall Adrien Herman)

vanaf 14 uur: geleide excursie
om 17 uur: afscheid.

ELFDE WARNDAG 6 NOVEMBER 1993

De rol van Herpetofauna in het natuurgebied

Op zaterdag 6 november zal te Nijmegen op de faculteit der Natuurwetenschappen (Toernooiveld) de elfde studiedag van de Werkgroep Amfibieën en Reptielen Nederland worden gehouden. Als thema van de dag is gekozen voor 'De rol van de herpetofauna in het natuurbeleid'. Het programma ziet er als volgt uit:

10.00 u. Aankomst en koffie/thee

10.30 u. Inleiding dagvoorzitter

10.45 u. De rol van de herpetofauna in het overheidsbeleid. Ybele Hoozeveld (Informatie en Kenniscentrum)

11.15 u. Onderzoek en Landinrichting: ruimtelijke rangschikking van boomkikkerhabitat in enkele inrichtingsscenario's voor de Ruilverkaveling Aardenburg (Zeeuws-

Vlaanderen). Claire Vos (Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek)

11.45 u. Monitoring en terreinbeherende instanties: Zandhagedis in de Nederlandse kustduinen. Bas van Leeuwen (Natuurbeschermingsraad)

12.15 u. Pauze waarin video's van veldopnamen worden vertoond.

14.00 u. Onderzoek en natuurontwikkeling: herpetofauna in de uiterwaarden. Wilbert Bosman (Werkgroep Dierkunde, KUN)

14.30 u. Beleidsbeïnvloeding door particuliere gegevensleverende organisaties. Rob Lenders (bestuurslid Stichting RAVON).

15.00 u. Pauze

15.30 u. Plenaire discussie o.l.v. dagvoorzitter.

16.00 u. Einde

Dagvoorzitter: Jan van Gelder

Inschrijven vooraf is niet nodig. Deelname is kosteloos.

Koffie en thee zijn verkrijgbaar, lunchpakket zelf mee te brengen.

WARN, Mauritskade 57, PB 4766, 1009 AT Amsterdam.

Vogels in Vlaams Brabant

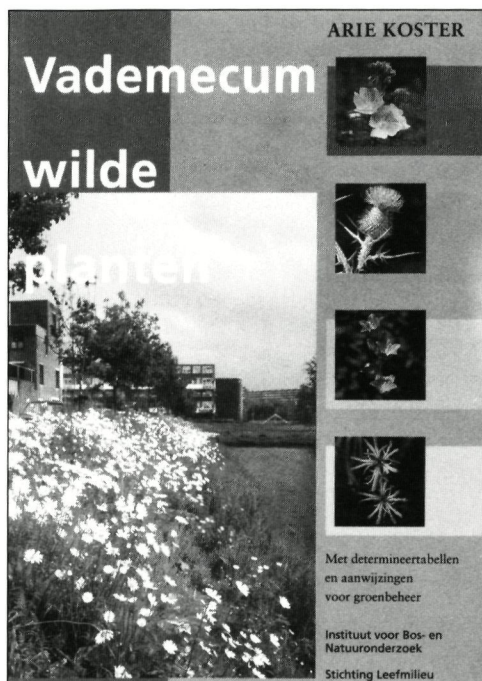
In samenwerking met de Wielewaalafdelingen uit Brabant en een aantal veldornithologen en ringers wordt dit jaar gestart met een avifauna van Vlaams Brabant.

Het is de bedoeling ze te publiceren in afleveringen (op losse bladen); de eerste zal normaal verschijnen in december 1993 en omvat 24 soorten waarvan de helft zangvogels. Richtprijs: 150 F.

Nadere inlichtingen bij Paul Herroelen,
Leuvensesteenweg 347, 3370 Boutersem,
tel. 016/73 40 69.

Boekbespreking

Vademecum wilde planten

De natuur in stad en dorp moet meer ruimte krijgen, niet alleen om planten en dieren te beschermen, maar ook en vooral om de leefomgeving van de mensen aantrekkelijker te maken. Dit is de boodschap van Arie Koster in zijn boek *Vademecum wilde planten*, dat recent in de kelders van het Rockoxhuis (Kredietbank) te Antwerpen door de *Stichting Leefmilieu*

v.z.w./Kredietbank en Uitgeverij Marc Van de Wiele werd voorgesteld.

Er moet volgens Koster niet alleen meer, maar in de eerste plaats ander groen komen. Gazongrasvelden kunnen bloemenweiden worden; klassieke parken kunnen ruimte bieden voor natuurbeheer; overhoeken langs wegen en waterlopen kunnen evolueren tot struwelen enz. Koster spreekt uit zijn persoonlijke ervaring als stadsecoloog wanneer hij stelt dat mensen deze "natuur in de buurt" weten te waarderen.

Vaak echter staat een spontane afkeer van beheerders tegen het wat informeler voorkomen van "natuur" de hiervoor geschetste evoluties in de weg. Koster doet met zijn boek een onderbouwde poging om vaak diepgewortelde vooroordelen tegen natuur in de bebouwde omgeving te ontcrachten. *Vademecum wilde planten* toont aan dat ruimte bieden aan natuur binnen een verstedelijkt weefsel niet alleen mogelijk is maar zelfs meer voordan nadelen biedt.

De auteur verpakte zijn visie in een heel praktijkgericht boek, *Vademecum wilde planten*, vertrekkend van vragen die een groenbeheerder zich telkens weer stelt: Welke beheersmaatregelen pas ik best toe in dit type gebied? Welke plantensoorten kan ik hier van nature uit verwachten? Welk beheer moet ik toepassen om een bepaalde vegetatie te behouden? Welke planten staan hier? Hoe zien de planten eruit die ik hier kan verwachten?

De duidelijke opbouw, de handige determinatietabellen, de talrijke tekeningen en foto's maken *Vademecum wilde planten* tot een onmisbaar instrument voor terreinbeheerders, zowel van openbare als particuliere gebieden. Door de systematische benadering en de wetenschappelijke onderbouwing vormt dit boek een prima aanvulling voor wie na het lezen van *De wilde tuin*, eveneens een uitgave van Stichting Leefmilieu en Uitgeverij Marc Van de Wiele, nog diepgaander informatie wenst over de ecologische dimensie van het tuinonderhoud.

Vademecum wilde planten werd samengesteld door Arie Koster, die als stadsecoloog verbonden is aan het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek in Wageningen. De auteur leverde ook de 320 kleurenfoto's. Rob de Vries zorgde voor de 70 sepia-tekeningen. Arnout Zwaenepoel, assistent op het Laboratorium voor Morfologie, Systematiek en Ecologie van de Planten van de Universiteit Gent, paste het manuscript aan de Belgische situatie aan.

Vademecum wilde planten is een initiatief van het Nederlandse IBN/DLO, en werd gerealiseerd in samenwerking met de Directie Natuur, Bos, Landschap en Fauna in Den Haag en de Stichting Leefmilieu/Kredietbank te Antwerpen. Het werd uitgegeven door Schuyt & Co Uitgevers en Importeurs BV, Haarlem, en Uitgeverij Marc Van de Wiele, Brugge.

Het boek is 272 pagina's dik, 16,7 x 24 cm groot en werd uitgevoerd als paperback met teruggeslagen flappen.

Vademecum wilde planten kost 795 F. Het is verkrijgbaar in de Wielewaal-boekhandel of bij de Stichting Leefmilieu, Kipdorp 11, 2000 Antwerpen, tel: 03/231 64 48, fax 03/232 63 98.

Abonnees op het tijdschrift "Leefmilieu" genieten van een korting.

Bostypen in Nederland

Bij de KNNV-uitgeverij is in de serie Wetenschappelijke Mededelingen nummer 208 verschenen met de titel "Bostypen in Nederland".

Deze WM geeft een overzicht van de botanische samenstelling van de ondergroei van het Nederlandse bos. Aan de hand hiervan is de bosgemeenschap te bepalen waarop het bosbeheer kan worden afgestemd.

Dankzij jarenlang onderzoek voor de Vierde Bosstatistiek (meer dan 2.000 vegetatieopnamen) bevat deze uitgave het meest complete materiaal over de vegetatie van het Nederlandse bos. Voor het eerst zijn de bosvegetaties door middel van een bruikbare determinatietabel op naam te brengen.

In negen hoofdstukken worden de diverse eigenschappen van de hoofdtypen beschreven. Deze beschrijving bevat de eigenschappen van de boom-, kruid- en moslaag, de soortendichtheid van mossen en vaatplanten en de verspreiding van de diverse bossen.

"Bostypen in Nederland" is een onmisbaar instrument bij het bepalen van de ecologische kwaliteit van een bos. Hierdoor is het van belang voor bosbeheerders, bosonderzoekers, adviseurs voor bos- en natuurbeheer en vegetatiekundigen. Voor het bosbouwonderwijs is het een zeer bruikbaar leerboek. Daarnaast zal de natuurliehebber zijn of haar kennis van het Nederlandse bos en dus ook de bossen in Vlaanderen, ermee kunnen vergroten.

De auteur drs. Gerard Dirkse is als bosonderzoeker werkzaam bij het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek te Wageningen. Tevens is hij al jarenlang actief in de Mossenwerkgroep van de KNNV.

Deze WM is te koop in de Wielewaalboekhandel tegen de prijs van 550 F.

21 november 1993:

Wielewaalsymposium te Essen

Jaarlijks organiseert onze vereniging een symposium. Traditioneel staat een jubilerende afdeling zowel voor de inhoudelijke als voor de praktische verwezenlijking in. In dit jubileumjaar wordt afdeling Noorderkempen op het inhoudelijke vlak bijgestaan door de Werkgroep Promotie. De lezingen van dit symposium willen het regionale belang overstijgen en aantonen waartoe De Wielewaal als vereniging in staat is.

Na de succesvolle congreswandelingen verwachten we ook een bomvolle zaal op 21 november met delegaties van alle afdelingen. De afdelingen krijgen nog een uitnodiging toegezonden. Verdere praktische informatie verschijnt in "Wielewaal". Houdt bij de planning van afdelingsactiviteiten rekening met het symposium!

60 JAAR EN... SPRINGLEVEND

09.00-09.45 u.	ontvangst met koffie
09.45-09.55 u.	Welkomstwoord door H. Lieckens: 40 jaar afdeling Noorderkempen
09.55-10.10 u.	H. Franckx: 60 jaar... en springlevend
10.10-10.25 u.	K. De Waele: De Werkgroep Botanie
10.25-10.40 u.	J. Vanheeuverswyn: De organisatie van de Vlaamse Ardennendag
10.40-10.50 u.	R. Willockx: Diamontage Reservatenwerking
10.50-11.15 u.	PAUZE
11.15-11.35 u.	M. Vermijlen: Fondsenwerving voor De Wielewaal
11.35-11.40 u.	M. Coppens: Ode aan de Brechtse Hei
11.40-12.00 u.	Kempens Reservatenfonds: Bouwen van een Kempische stal
12.00-14.00 u.	MIDDAGPAUZE
14.00-14.30 u.	K. Grolus en G. Luyts: Reservatenwerking van De Wielewaal.
Mogelijkheid tot vraagstelling.
14.30-14.45 u.	M. Verbruggen: Film over Bos t' Ename
14.45-15.15 u.	Guido Tack: Voorstellen studie over Bos t' Ename
15.15-15.45 u.	PAUZE
15.45-16.00 u.	K. Grolus en G. Luyts: beantwoorden vragen over de reservatenwerking.
16.00-16.30 u.	Minister Sauwens: Beleid rangschikking landschappen
16.30-17.00 u.	Luc Meul: Een toekomst voor De Wielewaal